

בונגה רדחה

סאבונזק רבור

קמור

תקציר

פריז, סתיו 1920. קוג'ירו מאצוקטה, אריסטוקרט יפני שאוהב אמנות מערבית, רוכש את «החדר בארל» מאת ואן גוך. יצירת המופת הזו מעשירה אוסף יוצא דופן שנבנה במשך עשרות שנים מתוך אהבה וכבוד לאמנות האירופית. אך מלחמת העולם השנייה עומדת להפוך את גורל האוסף על פיו. בשנת 1944, במשרדי הממשלה הזמנית הצרפתית, נרקמת אחת מפרשיות שוד היצירות האמנותיות המתוחכמות ביותר בהיסטוריה המודרנית. שמונים שנה מאוחר יותר, פייר ברטייה, פרופסור המונע מצמאון לצדק, מגלה את המנגנונים הנסתרים של השוד הזה. חמוש רק בנחישותו, הוא יוצא למאבק אדיר נגד המכונה הדיפלומטית הצרפתית. פרשת מאצוקטה, כפי שהיא מסופרת ברומן זה המבוסס על אירועים אמיתיים, מוכיחה שהצדק אינו נמדד רק בהשגת השבות מוחשיות, אלא בעיקר בשינוי ההדרגתי של השיח הציבורי. לעיתים, להעלות את השאלות הנכונות בהתמדה חשוב יותר מלקבל מיד את התשובות הנכונות.

על המחבר

רבור סאבונזק אוה רוספורט סוטימא רבחו תדוגאב ישנא רפסה תיתפרצה (Lettres de Gens des Sociétés). משפטן הנלהב מהיסטוריה של אוספי אמנות, הקדיש שנים ארוכות לחקר השתלטות מדינות על יצירות אמנות. יו"ר הארגון הבין-לאומי ללא כוונת רווח Restitutions International, פרסם עבודות אקדמיות רבות בנושא.

החדר הגנוב

רוברט קזנובאס

casanovas@hotmail.com

הפקדה חוקית, ספטמבר 2025 – ספר אלקטרוני וגרסה מודפסת

© 2025 קזנובאס. כל הזכויות שמורות

ISBN: 978-2-488999-52-6

www.international-restitutions.org

עטיפה: שמן על בד, "החדר בארל" מאת וינסנט ואן גוך

גרסה עברית

מהדורה שנייה, מתוקנת ומעודכנת

הבהרה

רומן היסטורי זה הוא יצירת בדיון בהשראת אירועים אמיתיים. שמותיהן של הדמויות שהלכו לעולמן נשמרו כלשונם. שמותיהן של הדמויות שעודן בין החיים שונו. דמויות בדיוניות אחדות נוספו לצורך לכידות העלילה. מנגנוני הפעולה של הגופים הבינלאומיים המוזכרים ברומן זה (מועצת זכויות האדם של האומות המאוחדות, נהלי הגשת תלונות) הוצגו באופן מפושט.

הגרסה המקורית, שנכתבה בצרפתית, תורגמה למספר שפות זרות. הגרסאות המתורגמות עלולות לכלול שגיאות לשוניות, אי-דיוקים או קריאות שגויות.

תוכן העניינים

פרולוג

פרק 1 : העננים מתקבצים

פרק 2 : התככים של 1944

פרק 3 : המלכודת מתהדקת

פרק 4 : המשא ומתן הסודי

פרק 5 : קומדיית ההשבה

פרק 6 : שנות הנשייה

פרק 7 : תחייתו של מאבק

פרק 8 : הקרב הבינלאומי

פרק 9 : התגובה הצרפתית

פרק 10 : המבוי הסתום החקיקתי

פרק 11 : הקרב הארוך

אפילוג

החדר הגנוב

פרולוג

פריז, סתיו 1920

אוקטובר הציף את פריז בשמיים נמוכים ולחים. קוג'ירו מצוקטה הרים את צווארון מעילו, חליפת שלושה חלקים אנגלית נאה שאותה חיבב במיוחד. הוא האט את צעדיו, מחפש בגנים אותה שהות רגעית שקדמה תמיד לפגישותיו החשובות.

מוזר היה מסלול חייו. בנו של ראש ממשלה יפני לשעבר, הון שנצבר בבניית ספינות, בוגר אוניברסיטת ייל... והנה הוא משוטט בגלריות הפריזאיות כמו ילד בחנות ממתקים. אמו לעולם לא הייתה מבינה את תשוקתו. "מדוע להתעניין באמנות של הברברים המערביים הללו?", אמרה לו יום אחד, באותה אכזריות בלתי-מודעת האופיינית לנשות האריסטוקרטיה של תקופת מייג'י, שידעו להשתמש בהשפלה כשם שאחרות משתמשות במניפה. היא מתה מבלי לראות שאולי צדק, אך גם מבלי להבין שאוספו היה דרכו-שלו ליישב את הסתירה שקרעה אותו: להיות יפני בעולם ההולך ומתמערב, להיות תעשיין מודרני הרדוף על ידי אסתטיקה מסורתית.

פנקס אדום קטן הכביד בכיסו, ובו נרשמה כל רכישה בקפדנות יתרה: סימנו של פרפקציוניסט חסר-יכולת להרפות, שהפך את פגיעותו לעוצמה באמצעות צבירה שיטתית. למעלה מאלף ציורים כבר, שאותם ידע בעל-פה עד לפרט האחרון, על כל סיפור וסיפור — זיכרון פנומנלי שהאיר אותו בחברה, אך מנע ממנו לשכוח אף כישלון. והיום, פול רוזנברג הבטיח לו משהו יוצא-דופן.

הגלריה ברחוב לה פואַטי הדיפה ריח של לכה וורדים קמלים. רוזנברג נהג לפזר זרי פרחים בכל מקום, כמעין הד, בגוונים,

לציורים המוצגים. מעודן אך מחושב, הוא ידע להפוך את טעמו האמיתי לכלי של כוח כלכלי.

— אה, מר מצוקטה! קרא הסוחר. אני מקווה שמצב הרוח שלך נדיב היום.

רוזנברג נשא את החיוך המקסים האופייני לסוחרים הגדולים. מצוקטה העריך בו את כנותו. איתו, לפחות, לא היו העמדות פנים. ידעו שבאים לקנות, הוא ידע שהוא מוכר. הבהירות הגסה של יחסי המסחר הניחה את דעתו, לעומת הצביעות של הסלונים הפריזאיים שבהם העמידו פנים כאילו מתעניינים אך ורק באמנות טהורה.

— אז הראה לי את האוצר הזה, השיב מצוקטה, בקושי מסתיר את חוסר-הסבלנות שכילה אותו.

— ואן גוך. החדר בארל. הגרסה השלישית.

השם נחת באוויר כמו מכת שוט. מצוקטה חש משהו מתכווץ בחזהו. ואן גוך... תמיד הייתה לו חולשה להולנדי המשוגע הזה, וההיקסמות הזו הטרידה את האספן שבתוכו. וינסנט גילם את כל מה שקוג'ירו אסר על עצמו: הוויתור, השיגעון היצירתי, האדישות לשיפוט החברתי. דרכו לצייר את הבדידות דיברה אל אדם שנותר, ביסודו, בודד. תעשיין שצבר אמנות כדי למלא ריק שהעסקים לא הצליחו למלא.

הציור היה שם, מונח על כן, מואר באור המעומעם של הגלריה. הקירות הכחולים, הרצפה האדומה-לבנה, אותה מיטה שהזמינה להשתרע עליה... מצוקטה התקרב. הוא לא היה מאותם אספנים הנוגעים ביצירות, לא — הוא הביט, ביתר עוצמה. איפוקו הגופני העיד על חינוכו היפני, אך גם על חשש: החשש לטמא במגעו את מה שנראה בעיניו קדוש. האמנות הייתה עבורו מקלט.

— הוא צייר אותו עבור אמו, לחש רוזנברג, שהכיר את חולשות לקוחותיו. תארו לעצמכם... וינסנט, לבדו בבית-החולים שלו בסן-רמי, מצייר חדר מטוהר המיועד לאישה שהעניקה לו חיים.

קוסבורו ה'וקי, הקרוב מבין יועציו — מצוקטה הקיף את עצמו במספר מומחים, אך שמר ליוקיו ישירו, היסטוריון האמנות, את השאלות הטכניות המתוחכמות ביותר — ליווה אותו באותו היום, וכיחכח בגרונו בעדינות. איש-צל מטבעו לא פחות משמתוך הכרח, הוא בנה את קריירתו על יכולתו לנחש את משאלותיו הבלתי-מבוטאות של אדונו, והפך תסביך נחיתות שנוולד מרקעו הצנוע לנשק. נאמנותו שילבה הכרת-תודה כנה עם חשבון עדין: לשרת איש-חזון אפשר לו להשתתף בגדולה מכלי שני.

— יש בו נשמה מיוחדת, אמר ביפנית, בוחר בשפה כדי ליצור קרבה מול הסוחר. הוא עשוי להיות פריט המרכזי של המוזיאון שלכם.

מצוקטה הנהן. המוזיאון שלו... החלום המעט משוגע הזה, להעניק ליפן חלון אל האמנות המערבית, חשף מי הוא באמת. קרוע בין שני עולמות, הוא קיווה ליישב ביניהם באמצעות הרמוניה. בני ארצו ראו בו תמהוני, אך אי-ההבנה שלהם הזינה גם את גאוותו על היותו שונה. הייתה במצוקטה תשוקה לאתגר שגבלה לעיתים בשחצנות מופרזת.

— אתה יודע, רוזנברג, החדר הזה... הוא מזכיר לי את שלי, בקיוטו, כשהייתי ילד. אותה פשטות, אותו חיפוש אחר שלוה. ואן גוך חיפש מקלט. גם אני, במידה מסוימת.

התוודות שכזו, נדירה אצל מי שבדרך-כלל שולט כה היטב בעצמו, חשפה את הסדק שבאספן. מאחורי התעשיין המצליח הסתתר ילד פצוע שמעולם לא התגבר על הצנע של חינוכו. האמנות הפכה

לשפת-הרגשות שלו, הטריטוריה היחידה שבה הרשה לעצמו את הפגיעות.

הסוחר ידע שהלקוח שלו בכיסו. רוזנברג הצטיין באמנות פענוח הסדקים הנפשיים של קוניו. מאחורי עידונו הסתתר פרגמטיזם שערכב ציניות עם בהירות-דעת בנוגע לטבע האנושי.

— הוא שלך תמורת...

הם נשאו ונתנו במשך שעה. לא על המחיר — למְצוּקָה היו האמצעים — אלא על הפרטים, האותנטיות, מקור-הבעלות. הדברים החשובים, כלומר. קפדנותו הסתירה את חרדתו. ומה אם רכישתו, כמו כל האחרות, לא תצליח למלא את הריק שהתגורר בו? אך היה מאוחר מדי לסגת. תאוותו הבלתי-שבעה ליצירות הפכה אצלו לסם רך, הדרך היחידה להעניק משמעות לקיום שההצלחה החברתית לא הצליחה לספק במלואו.

באותו ערב, בדירתו שברובע השביעי, רשם מְצוּקָה בקפדנות בפנקסו:

“החדר של האמן בארל, וינסנט ואן גוך, 1889, שמן על בד, 57.3 × 73.5 סנטימטרים. נרכש אצל פול רוזנברג, 15 באוקטובר 1920. יצירה הרודפת אותי זה זמן רב בחלומותיי”.

את המילים האחרונות הוסיף בתנופה פתאומית. לא היה זה מנהגו לתת לרגשותיו לבצבץ ברישומי המלאי שלו. אך משהו בציור נגע בו באופן שונה. אולי בדידותו המצוירת שהדהדה את בדידותו-שלו, אולי תמימותו שניגדה את מורכבותו המייסרת של קיומו כאיש-חברה גדול וקוסמופוליטי.

ואן גוך ידע להפוך את שיגעונו לחסד; הוא ניסה להפוך את מלנכוליית-נפשו לאוסף.

הוא לא יכול היה לדעת שאותן מילים אחדות שרשם על הנייר יסמנו את ראשיתו של סיפור שיחרוג מגבולות חייו-שלו. שהחדר השלו שצייר אמן מיוסר יהפוך לנושא קרב משפטי עז. שממשלות, עורכי-דין ויורשים ריבים יתדיינו במשך שנים על דמותה של שוד כואב. אירוניית ההיסטוריה רצתה שאיש המחפש איזון יהפוך לגיבור סכסוך שיחשוף את התיאבון הנתעב ביותר של הדיפלומטיה התרבותית.

מצוקטה הניח את עטו והביט מבעד לחלון באורות פריז. מחר, ישוב לחפש עוד יצירות. תמיד אותו צימאון להוסיף פיסה לפאזל, אותו מירון נואש אחר מוחלט אסתטי החומק ממנו ללא הרף. תמיד אותה אמונה שהוא בונה משהו חשוב לעתיד. הוא צדק, אך לא כפי שדימה. חיפושו האישני עתיד היה, בפרדוקס אכזרי, להוליד עשרות שנות סכסוכים. תקוותו לפיוס עתידה הייתה לחשוף את יצרי-הבעלות הגרועים ביותר של מדינות-הלאום.

ההיסטוריה, מצידה, אינה שועה לכוונות טובות.

פרק 1: העננים מתקבצים

לונדון, תחילת אוגוסט 1939

לקונסבורו ה'יוקי הייתה פגישה עם האחראי על מחסן הרהיטים פֶּנְטֶקְנִיקוֹן. משהגיע מוקדם, המתין בחדר ריק שהדיף ריח של אוויר סגור ושעווה.

הריח הזכיר לו את המקדש העתיק בקיוטו — אסוציאציה מטרידה, במידה שגלותו הלונדונית ניתקה אותו משורשיו הרוחניים.

מבעד לחלון המלוכלך, לונדון התעוררה בערפל. פקידים ממהרים, מוכרי עיתונים שצעקו את הכותרות: "היטלר דוחה כל פשרה!". כאילו מישהו עדיין הטיל בכך ספק. הבהירות הכבידה עליו. כבר חודשים ארוכים חש בסימנים המבשרים רעה שכולם סירבו לראות, ופסימיות צלולה זו בודדה אותו בהדרגה מבני-דורו, שנותרו אופטימיים.

ההמתנה התארכה. עשרים דקות.

מחשבותיו שבו אל פגישתם הראשונה עם קוֹג'ירוֹ מְצוֹקְטָה, בשנת 1896. הוא היה אז פקיד זוטר בבנק בקוֹבֶה, ומולו האריסטוקרט הצעיר שדיבר על מהפכה באמנות היפנית. באותם ימים נשבה בו נועזות המיזם, אך גם תקוותו לעלייה חברתית שמוצאו הצנוע אסר עליו בדרך כלל. "ה'יוקי..." , אמר לו מְצוֹקְטָה באותה פגישה, "נעניק לעמנו את יופייה של המערב". עתה נראה היה שהחלום עלול לגווע בלהבות המלחמה, ועימו יתמוטט מפעל חיים שלם שהוקדש לשירות אידיאל.

הוא ניצל את ההפוגה כדי להוציא מכיסו מכתב שקיבל ימים אחדים קודם לכן. ידיו רעדו קלות — לא בשל גילו, שהרי מלאו לו רק שישים וארבע — אלא בשל המילים שקרא ושנה למעלה מעשר פעמים. החרדה החזירה אותו אל שנותיו הראשונות ביפן, כשאביו

לימד אותו את דקויות הקליגרפיה. "ידיים רועדות מגלות נפש מהססת", נהג אביו לומר. ארבעים ושתיים שנה בשירות משפחת מְצוֹקָטָה, ומעולם לא חש אובד עצות כמו עתה.

לנגד עיניו עמדו רק מילותיו של מְצוֹקָטָה, בכתב היד הדק שידע בעל-פה: "התכונן לגרוע מכול, ידידי הנאמן. הצבא תפס את השלטון. ארצנו מחליקה אל תהום, וייתכן שהאוסף שלנו יימשך אחריה".

הקרבה הזו אל אדונו תמיד הפכה למחמאה עבורו, הפקיד הזוטר שהפך למקורבו של אחד האנשים המשפיעים ביותר ביפן. אך היום היא ריסקה אותו תחת נטל אחריות שמעולם לא ביקש לשאת.

מה פירוש הדברים? ככל שהפך הִיוֹקִי את המשפט על כל צדדיו, הוא לא נעשה מרגיע יותר. הוא הכיר את מְצוֹקָטָה די הצורך כדי לדעת שהוא מעולם לא נטה להפריז. אם הוא מדבר על תהום, סימן שהתהום כבר כאן.

נקישה עדינה בדלת הוציאה אותו ממחשבותיו הקודרות.

— מר הִיוֹקִי? זה מוריסון. סליחה על האיחור, המונית שלי התקלקלה.

ג'יימס מוריסון עמד בראש הפְּנֵטְקֵנִיקוֹן כבר ... מתי בעצם? עשרים וחמש שנה? יותר? איש מוצק, בכל אופן. אחד מאותם בריטים שמביטים לך ישר בעיניים כשהם מדברים אליך. בונה חופשי, כמו רבים בסביבתו. חבר בלשכה הגדולה המאוחדת של אנגליה, ומכהן לשעבר כרב-אמן של לשכת ה'סיטי אוף לונדון' מס' 901, היו לו קשרים ענפים ומידע ממקורות מהימנים. הִיוֹקִי העריך אותו. מוריסון נהג באוסף היפני באותו כבוד כאילו היה מדובר באוסף הפרטי של המשפחה המלכותית. ואלוהים יודע כמה מעמיתיו היו פחות מכבדים כשהיה מדובר בלקוחות "אקזוטיים".

— אל תתנצל, המכונות לפעמים סוררות. הייתי בדיוק עומד...

— סלח לי שאני קוטע אותך, אבל אני חושש שיש לנו בעיה. בעיה גדולה.

היה למוריסון אופן מיוחד לבטא את המילה "בעיה" כשהעניינים הסתבכו. הוא לא היה טיפוס שנבהל משטויות. איפוק בריטי זה ניגד את הבעתיות של ה'יוקי, ומן הניגוד הזה עצמו נולדה, במרוצת הזמן, מעין שותפות סמויה.

— ספר לי הכול.

מוריסון התיישב בכורסה מעור ירוק שחרקה. הוא נראה עייף. יותר מעייף, למעשה. מודאג. מודאג באמת. ה'יוקי הכיר את סימני התשישות האלה: הוא חשד כבר זמן רב שמוריסון נושא באחריות כבדה בהרבה ממה שהעבודה לכאורה שקטה במחסן הרהיטים הייתה מרמזת.

— קיבלתי אתמול בבוקר ביקור משני אדונים ממשרד הפנים. מנומסים מאוד, קורקטיים מאוד. יותר מדי קורקטיים, אם אתה מבין אותי. סוג הנימוס שמסתיר מלכודת.

ה'יוקי הבין את זה היטב מדי. הוא כבר נתקל בפקידים כאלה ביפן.

— במה הם התעניינו?

— כך. ובעצם, באוסף. הם רצו לדעת מה מאוחסן כאן. סוג השאלות ששואלים כשמכנינים... צעדים.

מוריסון עצר לרגע כדי להוציא מכיסו פֶּלֶסְקוֹן קטן. הוא הציע ממנו לה'יוקי, שסירב בתנועת יד. האנגלי לגם מן הוויסקי לפני שהמשיך.

— היו להם תיקים. תיקים עבים כאלה. עם שמך עליהם, ושמו של מר מְצוּקָטָה, רשימת כל הרכישות שלכם משנת 1916. הם ידעו אפילו שקניתם את הֶזְגָה הקטן אצל דוראן-רואל בשנת 1923.

— זה מדהים...

— הם שאלו אותי שאלות מדויקות מאוד על שווי היצירות, על אמצעי המימון שלכם, על הקשרים שלכם עם אספנים יפנים אחרים באירופה. ובעיקר, הם רצו לדעת אם יש לכם קשרים עם השגרירות היפנית.

היוקאי חש טיפות זיעה על מצחו. כמובן שהיו לו קשרים עם השגרירות. איך אפשר אחרת, כשאתה אזרח יפני החי בחו"ל? אך בהקשר הנוכחי, קשרים אלה קיבלו משמעות אחרת לגמרי. המציאות החזירה אותו אל מעמדו הקבוע כזר. אחרי כל כך הרבה שנים באירופה, הוא נותר חשוד, נידון להצדיק ללא הרף את נוכחותו ואת פעילותו.

— אהיה כן איתך. אם תפרוץ מלחמה — והיא תפרוץ, אל תטיל בכך ספק — ואם יפן תבחר בצד הלא נכון... היצירות ייחשבו "רכוש אויב". ורכוש אויב, אנחנו יודעים מה קורה לו בזמן מלחמה: החרמה, מכירה בכפייה, או השמדה "מקרית".

היוקאי עצם את עיניו. תמיד ידע שהיום הזה יגיע. אך לדעת ולעמוד מול המציאות היו שני דברים שונים. כמו ההבדל בין להביט בתהום מרחוק לבין לעמוד על שפתה. הבהירות המוקדמת שלו העידה על סוג של מזוכיזם אינטלקטואלי. הוא הכין את עצמו בהנאה עצובה לאסון, ובה בעת קיווה שלעולם לא יתרחש.

בראשו חלפו כל השנים שבהן שוטט עם מצוקטה ברחבי אירופה. הגלריות הפרזיאויות, הסדנאות במונמארטר, מכירות הפומבי בלונדון. תשוקתו הבלתי-נשלטת של אדונו לאמנות המערבית. הזיכרונות המרוממים החזירו אותו לתקופה שבה חש שהוא שותף למשימה תרבותית-מקדמת.

“היוקיי...” אמר לו מְצוּקָטָה בשנת 1920 מול “החדר” של ואן גוך שזה עתה רכשו, “...תראה, ואן גוך מצייר חדר והופך אותו לדבר-מה נצחי. זהו הגאונות המערבית: להפוך את היומיום לאמנות”. המילים חרתו בהיוקיי חותם עמוק יותר משהיה מוכן להודות. הן הזינו בו הערצה לאמנות האירופית שגרמה לו לעיתים לזלזל במסורות האסתטיות של ארצו-שלו.

והנה הכול עלול להיעלם בגלל פוליטיקאים שלא הבינו דבר באמנות, אך הבינו הכול ביחסי כוח.

— כמה זמן נותר לנו, לדעתך?

מוריסון גירד את סנטרו. זה היה טיק שלו כשחשב. התנועה המוכרת הרגיעה, באורח פרדוקסלי, את היוקיי. הוא מצא בה את האנושיות של בן שיחו, מאחורי מבשר הבשרות הרעות.

— קשה לומר. הייתי אומר שלושה חודשים. ארבעה לכל היותר. אחר כך, כל רכוש בבעלות יפנים עלול להיות מוחרם “כאמצעי מנע”. זה המונח שהם משתמשים בו כיום.

— שלושה חודשים כדי להעביר...

היוקיי נעצר. איך אפשר להסביר את עוצמת המשימה? מאות יצירות. מוֹנֶה, רְנוֹאֶר, פסלים של רוֹדֵן. חיים שלמים של תשוקה מצטמצמים לכמה ארגזים מתויגים ומוערמים במחסן לונדוני. הצמצום הזה של קיומו לכמה חפצים חומריים השפיל אותו והכעיס אותו בעת ובעונה אחת.

הוא זכר כל רכישה ורכישה. ה'נימפיאות' של מוֹנֶה, שנרכש ישירות מן האמן בשנת 1918. מְצוּקָטָה היה נרגש עד דמעות. “זהו אור טהור, היוקיי. אור שנלכד והונצח לעד”. הרגש המשותף הזה נותר אחד מזיכרונותיו היקרים ביותר, רגע של קרבה רוחנית עם אדונו שפיצה על כל התסכולים שבמעמדו כפקיד כפוף.

וגם הרודן — הסקיצה הנפלאה ל'בורגני קאלה'. הם ניהלו עליה משא ומתן במשך שלוש שעות עם הפסל עצמו, בסדנתו במדון. רודן יוצא-דופן. הוא סיפר להם את סיפורה של כל דמות ודמות כאילו הכיר אותן אישית. הפגישה הותירה בו רושם עז. לראשונה בחייו חש עצמו שווה-ערך לענקי האמנות המערבית — תחושה משכרת שהזינה את שאיפותיו הכמוסות להיחשב בעצמו כמומחה.

— מוריסון, אגלה לך משהו שמעטים יודעים.

עד כמה יכול היה לבטוח בו? אך בסופו של דבר, לא נותרה לו ברירה של ממש. אחרי שנים כה רבות באירופה, מוריסון נותר ידידו האמיתי היחיד.

— יש לנו כאן רק חלק מהאוסף. המחצית השנייה נמצאת בפריו, במרתפי מוזיאון רודן.

— אלוהים אדירים... כמה יצירות?

— קרוב לשלוש מאות פריטים. אולי יותר. מר מצוקקטה תכנן להחזיר את הכול ליפן בשנת 1925, אבל...

— אבל?

— מכס בשיעור מאה אחוז. הממשלה היפנית סברה שהאמנות המערבית מסיטה כספים מהתעשייה הלאומית. הם רצו לעודד את האמנות המסורתית.

— ואתם נמצאים לכודים בין שתי אש.

— זו לשון המעטה. ממשלה יפנית שרואה באוסף שלנו דבר לא-פטריטי. וממשלות אירופיות שבקרוב יראו בו רכוש אויב.

מוריסון קם וניגש להביט מבעד לחלון. במחסן בעל הדלתות המחליקות נראו הארגזים ערוכים בערימות. כל אחד מהם החזיק הון של ממש. כל אחד סיפר סיפור. ואולי, בעוד כמה חודשים, כל

זה יהפוך לזיכרון בלבד. המראה הזה חיזק אצל מוריסון תחושת אשמה מפוזרת. כנציג של מערכת שעמדה לשדוד את ידידו היפני, גילה בעצמו שותף לעוול שלא ידע כיצד למנוע.

— אספר לך משהו שאולי אסור לי לספר. אנשי הקשר שלי במשרד החוץ — ויש לי כמה — מדברים על הסכמים חשאיים בין ברלין, טוקיו ורומא. שום דבר רשמי עדיין, אך המשא ומתן נמצא, כביכול, בשלב מתקדם מאוד.

— הסכמים חשאיים?

— צבאיים. ברית משולשת, ככל הנראה. אם זה נכון, היצירות שלכם בלונדון אבודות. וכנראה גם אלה שבפריז.

— אתה בטוח בזה?

מוריסון הוציא מכתב והושיט אותו להיוק. המחווה העידה על אומץ מוסרי מצד האנגלי שהיה לו לכבוד. בכך שבגד כך במקורותיו, הוא לקח על עצמו סיכונים ניכרים.

— קרא. עמית מבירמינגהאם שלח לי אותו אתמול. הוא קיבל אותו ביקור שקיבלתי אני, בנוגע ללקוח גרמני.

היוק עבר במהירות על המכתב. הניסוח היה טכני, אך המסר היה ברור. הממשלה הבריטית הכינה עצמה להחרים את כל הרכוש השייך לאזרחי מדינות "פוטנציאלית עוינות". איך יכול היה להאמין שהאמנות תעלה מעל שנאות פוליטיות?

— אינני יכול לומר לך יותר על מקורותיי, המשיך מוריסון, אך הם מהימנים דיים כדי שלונדון כבר תתחיל להכין רשימות.

— רשימות של מה?

— רכוש להחרמה. אנשים למעקב. יצירות אמנות ל"הגנה". אתה מבין את הלשון הנקייה?

היזקי הבין היטב מדי, וזה עורר בו בחילה. כל חייו האמין בחוקים, בחוזים, בזכות הקניין. והנה מסבירים לו שכל אלה אינם אלא אבק בעיניים כאשר האינטרסים של המדינה עומדים על הפרק. גילוי הריאל-פוליטיק חיסל סופית את התפיסה האידיאלית של המערב שהנחתה את כל קיומו.

— מה אתה מייעץ לי?

מוריסון שב והתיישב. מבטו היה חמור, כפי שהכירוהו ברגעים קשים — אותו מבט שנשא בשנת 1929, כשהמשרב הכלכלי כמעט הביא לסגירת הפֶּנְטָקוֹן. חומרה זו הדאיגה את היזקי.

— בכנות? הצל מה שאתה יכול. העבר בחשאי את הפריטים החשובים ביותר לצרפת. מר אוֹפֶּר, אוצר-משנה במחלקת הפיסול בלובר וקרוב למוזיאון רודן, הוא אדם משפיע — אולי יוכל להגן עליהם. לפחות באופן זמני.

— ואם צרפת תיפול?

— אז התפלל שהמלחמה תסתיים יום אחד. ושמישהו יזכור למי שייכות היצירות. התחלתי במקצוע הזה ממש לפני מלחמת העולם הראשונה. ראיתי איך נהגו הרשויות באוספים גרמניים ואוסטריים. רשמית, זה נקרא "עיקול זמני". למעשה, מעט מאוד יצירות חזרו לבעליהן.

— אתה מתכוון...

— אני מתכוון שהמדינה הבריטית תזדקק לנימוקי ביטחון לאומי כדי להשתלט על היצירות. ושבתוך התוהו-ובוהו של המלחמה, העיקול יתהפך בקלות רבה להחרמה סופית.

— אבל זה גזל!

— לא, זו פוליטיקה. גזל מרמז על אי-חוקיות. מה שאני מדבר עליו יהיה חוקי לחלוטין, מגובה בחוקי חירום שיאושרו בזמן מלחמה. לא תוכל אפילו להגיש תלונה.

היִוִּקִּי קם. בחוץ, לונדון חיה את ימיה האחרונים בשלום. אנשים רצו, עבדו, נהנו, מבלי לדעת שבקרוב מאוד עולמם ייהפך על פיו.

— מוריסון, אתה מכיר אישית את מרסל אוֹבֶּר?

— הוא מוערך מאוד בתחום. ומעל הכול, הוא ידיד אישי של מר מְצוֹקָטָה, לא?

— כבר קרוב לעשרים שנה. הוא זה שהמשיך את רכישותינו הפריזאיות אחרי מותו של לאונס פֶּנְדִּיט, בשנת 1925. אדם יוצא-דופן. משכיל, ישר, נלהב לאמנות. אם יש מישהו שיכול לעזור לנו...

— במקרה כזה, כדאי שתבקר אותו במהירות. במהירות רבה.

הם שתקו לרגע.

היִוִּקִּי חשב על כל הסוחרים שפגשו במשך השנים. כמה מהם יתגלו כבעלי-ברית? וכמה אחרים ינצלו את המצב כדי להתעשר?

— מוריסון, שאלה אחרונה. כמה זמן, לדעתך, תימשך המלחמה?

האנגלי הרים שוב את הפֶּלֶסְקוֹן שלו ולגם עוד לגימה.

— אתה רוצה את דעתי? המלחמה הזאת תהיה שונה מכל אלה שהכרנו. ארוכה יותר, הרסנית יותר, טוטלית יותר. חמש שנים לפחות. אולי עשר.

— עשר שנים...

— ובסופו של דבר, העולם שאנו מכירים ייעלם. האימפריות, הגבולות, חוקי המשחק... הכול ישתנה.

כולל החוקים בנוגע לקניין האמנותי.

— אתה חושב ש...

— אני חושב שבעוד עשר שנים, אם נצא חיים מהמלחמה, אולי עצם הרעיון של אוסף פרטי ייעלם. המדינות יתרגלו לשלוט באמנות, להחליט מה ייראה ועל ידי מי. ולא תהיה להן עוד רצון להחזיר את הכוח.

המחשבה הזו הקפיאה את דמו של ה'וקי. אירופה ללא אספנים פרטיים, ללא פטרוניים, ללא התשוקה האישית שיצרה את האוספים היפים ביותר? זה היה בלתי נתפס.

— אתה בטח מגזים...

— אולי. אני מקווה שאני טועה. אך הבט בגרמניה. הנאצים שולטים בהכול: מי רשאי להציג, מי רשאי לקנות, מי רשאי למכור. הם קובעים מהי "אמנות מנוונת" ומה איננה.

מוריסון רכן לעבר ה'וקי.

— ואם המלחמה תתפשט לכל העולם, מודל הפיקוח הממלכתי הזה עשוי להפוך לנורמה בכל מקום.

השיחה נמשכה עוד זמן-מה. מוריסון הוציא מתיקו רשימות אנשי-קשר ומפות של אירופה. הוא הסביר את הנתיבים האפשריים להעברה חשאית, את האנשים שיש להימנע מהם, ואת אלה שאפשר לבטוח בהם.

היה למשל אותו סוחר פריזאי, אנרי-פייר רושה, שהכיר את כל חובבי האמנות האמריקאים. אולי יוכל לארגן העברה לארצות הברית? אך העלויות יהיו אסטרונומיות, וחברות הביטוח כנראה יסרבו לכסות הובלה כזו בתקופת מתיחות בינלאומית.

הייתה גם האפשרות השווייצרית. שווייץ נותרה ניטרלית, וכמה בנקאים בז'נבה הסכימו לאחסן יצירות אמנות בכספותיהם. אך גם

כאן, יהיה צורך לשלם במזומן, ולהשיג היתרי ייצוא שעלולים למשוך את תשומת לב הרשויות.

— ומה עם איטליה? שאל היזקי.

— מסוכן מדי. מוסוליני נמצא במחנה הגרמני, גם אם עדיין לא מודה בכך בגלוי. אם יפן תתברית עם גרמניה, איטליה תיישם את אותן החרמות.

— ספרד?

— בקושי יצאה ממלחמת אזרחים. ופרנקו נוטה דווקא לצדו של היטלר, גם אם הוא נמנע כרגע מהתחייבות רשמית.

מוריסון פרש מפה של אירופה על שולחנו.

— הבט. באדום, המדינות העוינות, או אלה שכנראה תהפוכנה לכאלה. בכתום, אלה שעלולות להיכבש. בצהוב, הניטרליות שאין לסמוך עליהן יתר על המידה.

היזקי בהה במפה. נותרו רק כמה אזורים ירוקים, שהלכו והצטמצמו.

— אנחנו לכודים.

— לא בהכרח. נותרה עוד פתרון אחד שלא הזכרנו.

— איזה?

— למכור. למכור מהר, בחשאי, לאספנים פרטיים אמריקאים או דרום-אמריקאים. לקבל את הכסף ולהניחו במקום בטוח.

— אבל מר מצוקטה לעולם לא ירצה...

— אולי מר מצוקטה יעדיף לקבל את שווי האוסף מאשר לאבד הכול. ובכסף, יוכל להתחיל מחדש אחרי המלחמה.

הרעיון היה מפתה, אך היזקי הכיר את אדונו טוב מדי. מצוקטה לא אסף כדי להתעשר. הוא אסף כדי להקים את המוזיאון שלו.

— לא. הוא יעדיף לקחת את הסיכון ולאבד הכול.

— אם כך, לא נותר לך אלא לקוות שאופר ימצא פתרון בפריז.

מוריסון סגר את התיקים והחזיר את המפה למקומה.

— אתן לך שלושה שמות. שלושה אנשים בפריז שיוכלו אולי לעזור לך. אבל היזהר, בתקופה סוערת כזו, תאוות בצע מחליפה לעיתים קרובות את הידידות.

הוא רשם משהו על פיסת נייר, ובכתב-היד הנחפז ניכרה דחיפות שהרשימה את היזקי:

“פול גיום — גלריה ברחוב מירומניל. קרוב לאספנים אמריקאים. דניאל-אנרי קאנווילר — רשת קשרים מצוינת, מכיר את כל התחבולות. אך ממוצא גרמני, ולכן חשוד גם הוא. אמברואז וולאר — ותיק בתחום, מכיר את כל התחבולות. אך לא בהכרח ישר.”

— האם אפשר לסמוך על האנשים האלה?

— במידה שאפשר לסמוך על משהו במקצוע הזה. עם זאת, היזהר. המלחמה חושפת את האופי האמיתי של בני-אדם, ולא תמיד לטובה.

— למה אתה מתכוון?

— אני מתכוון שיש כאלה שעלולים לנצל את מצוקתך כדי לדרוש עמלות בלתי סבירות. או “לאבד” כמה פריטים בדרך.

— באיזה עולם אנחנו חיים?

— בעולם שעומד להיכנס למלחמה. ובזמן מלחמה, הכבוד הופך למותרות שמעטים יכולים להרשות לעצמם.

בערב חזר היזקי למלוננו כשראשו סחרחר. עליו היה לקבל החלטות שיקבעו את עתידה של מורשת תרבותית שערכה לא יסולא בפז.

מלון ראסל, בבלומסברי, היה אחד מאותם מוסדות ויקטוריאניים שידעו ימים טובים יותר — וזוכרים אותם היטב, כפי שהעידו

המחירים שהמשיכו לגבות. ה'יָקִי התאכסן בו כבר שלושה שבועות, בחדר קטן בקומה הרביעית שהשקיף על חצר אפלה. לא מפואר במיוחד, אך דיסקרטי. ובעיקר, הצוות לא שאל שאלות מביכות על תנועותיו. לפחות עד עכשיו.

גברת הנדרסון, פקידת הקבלה, הושיטה לו את המפתח בחיוך שהסתיר בקושי את סקרנותה ההולכת וגוברת. ה'יָקִי טיפח נימוס חיצוני שאפשר לו לשמור על מרחק, אך הצטברות המבקרים עוררה באופן טבעי את חשדות הצוות.

— מברק בשבילך, מר ה'יָקִי. הגיע אחר הצהריים.

ליבו של ה'יָקִי הלם מהר יותר. מברק... הוא קיווה לחדשות מְצֻקָּטָה, וקרע את המעטפה בתנועות נרגשות שחשפו את המתח שהצטבר בו במשך שבועות.

“המצב מדאיג עצור הרשויות שואלות שאלות בנוגע לאוסף עצור מציע פגישה דחופה עצור בברכה עצור אוֹפֶּר”.

הוא צנח לתוך אחת הכורסאות הבלויות בלובי. אפילו פריז כבר לא הייתה בטוחה. המברק הלקוני הסתיר כנראה התפתחויות חמורות בהרבה ממה שהמילים הניטרליות הצליחו לרמז.

מחשבותיו שבו אל פגישתם האחרונה, ביוני. אוֹפֶּר קיבל אותו במשרדו במוזיאון רוֹדֵן, בין שני פסלים לערמות קטלוגים שהתמוטטו עם כל משב רוח. האווירה השקדנית והחביבה של המקום ניגדה את הדאגות שכרסמו באוצר הצרפתי.

“ה'יָקִי היקר שלי”, אמר לו בחומרה המדודה האופיינית לו, “אני חש שהזמנים משתנים. הפוליטיקאים מתעניינים יותר ויותר במחסני האחסון שלנו”. באותם ימים חשב ה'יָקִי שמדובר בבדיקה מנהלית שגרתית ותמימה. כמה תמים היה. הוא הבין עתה שאוֹפֶּר צדק.

הוא עלה לחדרו והתיישב ליד השולחן הקטן ששימש לו כמשרד. בחוץ, לונדון נרדמה בערפילי ספטמבר. אי-שם בעיר, פקידים כנראה חיברו רשימות ובהן שמו. ואי-שם גם, מוריסון סיים את יומו ותהה אם צדק כשגילה לו הכול.

הוא לקח פיסת נייר והחל לנסח את תשובתו לאופר, שוקל כל מילה בזהירות הראויה לנסיבות:

“המצב קשה גם כאן עצור פגישה איתך הכרחית עצור אגיע לפריז בתחילת השבוע הבא עצור התכונן לגרוע מכול עצור בנאמנות עצור ה'וקי'”.

לאחר מכן ניסח מברק שני. למצוקטה, ביפן. המילים הנכונות התחמקו ממנו. איך אפשר להודיע לאדונו שכל כך הרבה שנות עמל עלולות לרדת לטמיון? איך להסביר שדמוקרטיות מערביות, ארצות שהעריצו כל כך על כיבודן את החוק, עומדות להחרים את אוספם? “שיחות מדאיגות עם הרשויות המקומיות עצור העברה לפריז נשקלת עצור ממתינים להנחיותיך עצור בכבוד רב עצור ה'וקי'”.

הוא היסס זמן רב על הניסוח. העולם היפה והמתורבת הראה סוף-סוף את פניו האמיתיים.

מחשבותיו שבו אל שיחה עם מצוקטה בשנת 1935. הם חזרו מתערוכת פיקאסו בגלריה של פול רוזנברג. אדונו היה שקוע במחשבות על מדרכת רחוב לה בואטי.

“ה'וקי'...”, אמר לו, “האם לדעתך צדקנו כשהשארנו את האוסף שלנו באירופה?”.

“בהחלט, מר מצוקטה. איך יכולנו לחזות את המיסוי האבסורדי של הממשלה היפנית?”.

“לא על זה אני מדבר. אני שואל את עצמי אם לא היה עלינו להחזיר הכול ליפן כבר בשנת 1925, גם במחיר תשלום מכס מופרז. לפחות היו יצירותינו במקום בטוח.”

“בטוחות מפני מה?”

“מפני מלחמות, ה'י'קי. לאירופה יש נטייה מצערת לקרוע את עצמה לגזרים כל עשרים שנה. וכשהתותחים מדברים, האמנות משתתקת.”

כמה צדק אדונו... ה'י'קי סיים את המברקים וירד למסור אותם בקבלה.

גברת הנדרסון הבטיחה לשלוח אותם בהקדם האפשרי. היא הביטה בו באופן מוזר, במבט נוקב שחשף את חשדותיה ההולכים וגוברים.

בשובו לחדרו, הוציא את יומנו האישי שניהל כבר שנים. טקס יומיומי שסייע לו לסדר את מחשבותיו ולשאת את הגלות. הוא כתב:

“לונדון, 28 באוגוסט 1939. המלחמה מתקרבת, ועימה סופו הצפוי של חלומנו. מוריסון פקח את עיניי. איננו עוד אספנים, אנחנו מטרות. איך הגענו לכאן?”

ה'י'קי הניח את עטו וניגש אל החלון. בחצר, חתולים חיטטו בפחי האשפה באדישות הריבונית האופיינית לחתולים. החיים נמשכו, שאינם מודעים לדרמות האנושיות. לחתולים, לפחות, לא היה אוסף אמנות להגן עליו.

מחשבותיו נדדו אל שנותיו הראשונות בשירות משפחת מְצוּקָה. ההיקסמות המיידית שאישיותו יוצאת-הדופן של אדונו-לעתיד עוררה בו.

“ה'י'קי...”, אמר לו בפגישתם הראשונה, בסלון מפואר שהדיף ריח קטורת ועץ יקר, “הבט סביבך. יפן נפתחת אל העולם, אך רק

לטכנולוגיה ולתעשייה. מי מבין שמוֹנָה או רוֹדֵן שווים יותר מכל הסכמי הסחר שבעולם?"

התשוקה נותרה שלמה אצל מְצוּקָטָה. אך העולם השתנה. האמנות הפכה לעניין בעל משקל. היצירות — לבני-ערובה במשחקי הכוח שבין האומות. האידיאליזם של נעוריו התנגש עתה במציאות האכזרית של יחסי הכוח הבינלאומיים.

נקישה בדלת קטעה את הרהוריו. הוא הביט בשעונו. עשר בערב. מי יכול להיות... השעה המאוחרת לא בישרה טובות.

— מר הִיוֹקִי? ג'נטלמן מעוניין לראות אותך למטה. הוא אומר שזה דחוף.

הִיוֹקִי ירד בחשדנות. בלובי המואר בקושי, חיכה לו גבר כבן חמישים. לבוש היטב, בעל הופעה מכובדת, אך משהו במבטו לא מצא חן בעיניו.

— מר הִיוֹקִי? אני אדוארד קמבל, מוֹיִיטָהוּל. אפשר לדבר איתך כמה דקות?

דמו קפא. פקיד ממשרד החוץ, בעשר בלילה... הצירוף מקרים היה מושלם מכדי להיות מקרי. מוריסון צדק.

— כמובן. בוא ניגש לטרקלין.

קמבל עקב אחריו אל החדר הקטן הסמוך ללובי, המרוהט בכורסאות שחוקות ושולחן רעוע. הוא התיישב בלי שהוזמן לכך.

— מר הִיוֹקִי, אהיה ישיר. אנחנו יודעים שאתה מאחסן גוף יצירות אמנות משמעותי במחסן הרהיטים פֶּנְטֶקֶנִיקוֹן. אנחנו גם יודעים שממשלתך מנהלת כעת משא ומתן להתקרבות עם גרמניה.

הִיוֹקִי לא ענה. מה יכול היה לומר? להכחיש את המובן מאליו? בן שיחו הכיר בבירור את כל הפרטים, ולא הסתפק בהשערות.

— בנסיבות אלה, המשיך קמבל בטון המנומס האופייני
לדיפלומטים בריטים, ממשלת הוד מלכותה תוהה אם ראוי להשאיר
חפצים יקרי-ערך בידיהם של אזרחי מדינה שעלולה להיות עוינת.
— מר קמבל, פעילותנו חוקית לחלוטין. כל הרכישות בוצעו באופן
שקוף, ו...

— אינני מטיל בכך ספק, קטע אותו קמבל, אך חוקיות בזמן שלום
וחוקיות בזמן מלחמה הם שני דברים שונים.
ההבחנה הזו הצמררה את ה'יוקי. הם כבר לא טרחו אפילו להסתיר
את כוונותיהם. אין עוד צורך בתירוצים. החוק הפך לגמיש בהתאם
לנסיבות.

— מה אתה מציע לי?

קמבל חייך.

— אנחנו מציעים שתסכים להעביר את האוסף שלך מרצונך תחת
הגנת הממשלה. עד שהמצב הבינלאומי יתבהר.

— ואם אסרב?

— אז ניאלץ לנקוט אמצעים... נחרצים יותר. למען ביטחון כולם...
ה'יוקי הבין שהוא ניצב מול אולטימטום מוסווה. להסכים ל"העברה
תחת הגנה", או לספוג את ההחרמה. הצביעות העניקה לגזל ציפוי
של חוקיות.

— כמה זמן יש לי כדי להחליט?

— בוא נגיד... ארבעים ושמונה שעות. נראה לך סביר?

ארבעים ושמונה שעות... מוריסון דיבר על שלושה חודשים. ניכר
שהאירועים הואצו מהר יותר מהצפוי. או שמוריסון פשוט טעה
בהערכתיו — גם השערה זו הייתה אפשרית.

— מר קמבל, מותר לי לשאול מה בדיוק יקרה אם אקבל את ההצעה שלך?

— היצירות שלך יועברו למחסן מאובטח של הממשלה. הן יישמרו שם במצב טוב עד תום הלחימה. תיערך רשימת מלאי מפורטת, ותקבל קבלה. הכול לפי הספר.

— ואחרי המלחמה?

— אחרי המלחמה, נבחן כל מקרה לגופו. בהתאם לעמדה שממשלתך תנקוט במהלך הסכסוך.

במילים אחרות, אם יפן תילחם לצד גרמניה — שלום, אוסף מצוקטה. ההיגיון היה חסר-רחמים.

— ואם אחליט להעביר את היצירות למדינה ניטרלית?

קמבל פרץ בצחוק קטן ומזלזל.

— אדוני היקר, אתה חושב שנרשה ייצוא של רכוש יקר-ערך השייך לאזרחים יפנים? בעיצומו של משבר בינלאומי?

— אבל יש לי את הזכות...

— הייתה לך זכות, מר ה'וקי. הזמנים משתנים. והזכויות משתנות איתם.

קמבל קם והחליק את מעילו בקפדנות.

— ארבעים ושמונה שעות, מר ה'וקי. לאחר מכן, נפעל על פי סמכויותינו החוקיות.

הוא פנה אל היציאה, ואז הסתובב בהעמדת פנים של אדישות שלא הטעתה איש.

— אה, כמעט שכחתי. הבנו שאתה שוקל נסיעה לפריז בימים הקרובים?

— זה אפשרי...

— אני ממליץ לך בחום לא לעשות זאת. נסיעות בינלאומיות עלולות להפוך ל... מסובכות. מסובכות מאוד.

הוא הותיר את ה'יוקי לבדו עם ודאיותיו שקרסו זו אחר זו.

בשובו לחדרו, צנח ה'יוקי לתוך הכורסה. ארבעים ושמונה שעות... איך להתרות באופֿר? איך לארגן משהו בפרק זמן כה קצר? איך אפשר לחולל נסים כשאתה לבדך מול ממשלה שהחליטה למחוזן אותך?

הוא שב לפנקסו והוסיף:

"22:30 — ביקורו של קמבל (משרד החוץ). אולטימטום מוסווה: 48 שעות לקבל את ההחרמה ה'וולונטרית'. הנסיעה לפריז מסוכנת. אנו לכודים מכל עבר."

האם היו לו אפשרויות נוספות? האם יכול היה לפנות אל השגרירות היפנית? אך לפי מוריסון, גם השגרירות הייתה כנראה תחת מעקב. ובכלל, מה היו עושים? מוחים בעצלתיים לפני שנכנעים ללחצים? בהקשר הבינלאומי הנוכחי, ליפן לא הייתה שום השפעה על האימפריה הבריטית.

אולי סוחר אמנות פרטי? מישוהו שיוכל לארגן העברה בחשאי... אך מי ייקח סיכון כזה? ובאיזה כסף ישלמו למתווכים? הונו של מְצוּקָטָה היה תקוע בין הבנקים היפניים לחשבונות האירופיים שהיו נתונים למעקב הולך וגובר.

לפתע נזכר בשם שהזכיר מוריסון: אנרי-פייר רושה. הסוחר הפריזאי שהכיר את כל האספנים האמריקאים. אם מישוהו יכול לדמיין פתרון... ובלבד שירצה בכך, ושהסיכון לא יהיה גדול מדי עבורו.

הַיּוֹקִי לַקֵּחַ דָּף חֲדָשׁ וְהַחֵל לִנְסַח מִבְּרֵק לְרוּשָׁה, שׁוֹקֵל כָּל מִלָּה:
“מִצֵּב דְּחוּף אוֹסֵף יִפְנִי בְּלוֹנְדוֹן עֶצֶר מִחֶפֶשׁ פֶּתְרוֹן חֲשָׁאֵי לְהַעֲבִירָה
אוֹ הַגָּנָה עֶצֶר מוֹרִיסוֹן נִתַּן לִי אֶת שִׁמְךָ עֶצֶר הָאֵם תִּהְיֶה זִמִּין
לִפְגִּישָׁה חֲסוּיָה? עֶצֶר הַיּוֹקִי, מֶלֶן רֵאסֵל לִוְנִדוֹן”.

זֶה הִיָּה הַיִּמּוֹר מִסּוֹכֵן. רוּשָׁה לֹא הִכִּיר אוֹתוֹ, לֹא הִיָּתָה לוֹ שׁוֹם סִיבָה
לְעֶזֶר לוֹ. אֲךָ אוֹלֵי זֶה הִיָּתָה הַזְדַּמְנוּתוֹ הָאַחֲרוֹנָה. אֲלֹא אִם רוּשָׁה כִּבֵּר
יודֵעַ הַכּוֹל, וּמִמֵּתִין בְּשִׁלּוּוֹה שֶׁהִיצִירוֹת יִגִּיעוּ לְשׁוֹק בְּמַחֲרִים
מוֹזִלִּים.

הוא ירד למסור גם את המברק הזה לגברת הנדרסון. שלושה
מברקים בערב אחד, ועוד ביקור לילי של שליח משרדי... היא
בוודאי שאלה את עצמה שאלות רציניות לגבי טיב פעילותו.

— הַכּוֹל בְּסֵדֶר, מֶר הַיּוֹקִי? שֶׁאֵלָה בִּסקֵרְנוֹת הַבְּרִיטִית הָאוֹפִיִּינִית
שֶׁמִּסְתַּתֶּרֶת מֵאַחֲוִיר נּוֹסַחאוֹת נִימוֹס.

— כֵּן, תּוֹדָה. רַק כִּמָּה עֲנִיִּינִים דְּחוּפִים לְטַפֵּל בָּהֶם.

— כִּמּוֹבֵן. לִילָה טוֹב.

אך נימת קולה אמרה בבירור שהיא לא נופלת בפח.

בשובו לחדרו, לא הצליח הַיּוֹקִי להירדם. מִבְּעַד לַחֲלוֹן הַבֵּית בְּלוֹנְדוֹן
הַנִּרְדָּמָת, וְתֵהָה אִם זֶה הַפֶּעַם הָאַחֲרוֹנָה שֶׁהוּא רּוֹאֵה אֶת הָעִיר בְּשִׁלּוֹם.
מִחֵר, יִהְיֶה עָלָיו לִקְבֹּל הַחֲלָטָה. לְהַסְכִּים לְהַחֲרָמָה הַמוֹסוּוִית וּלְקוֹת
לְהַשִּׁיב אֶת הָאוֹסֵף אַחֲרֵי הַמִּלְחָמָה? אוֹ לִנְסוֹת לְאַרְגֵּן הָעֲבֵרָה חֲשָׁאֵי
לְצִרְפֹּת? בְּשָׁנֵי הַמִּקְרִים, הוּא הִיָּה עֹלּוֹל לְאַבֵּד הַכּוֹל. אֲךָ לִפְחוֹת,
בְּנִיסוֹן לַעֲשׂוֹת מִשְׁהוּ, יוֹכֵל לוֹמֵר לַעֲצֻמוֹ שְׁנִיסָה לְהַצִּיל אֶת מִטְרָתוֹ
שֶׁל מְצוֹקֶטָה. זֶה לֹא הִיָּה מִתְקֵן הָרֵבָה, אֲךָ זֶה הִיָּה עֲדִיף עַל כָּלֹם.

לְבִסּוֹף נִרְדָּם סָבִיב הַשְׁעָה שְׁלוֹשׁ לִפְנוֹת בּוֹקֵר, וְתֵהָה אִם הִיָּפֵן הַיִּשְׁנָה
לֹא צִדְקָה כִּשְׁחֲשֵׁשׁ מִהַמְעֵרֵב. אוֹלֵי אֲרָצוֹ טַעְתָּה כִּשְׁנַפְתַּחָה אֶל

העולם. אולי הבידוד היה, בסופו של דבר, בטוח יותר מן התרבות המערבית כביכול.

למחרת, הוער ה'יוקי' מנקישות תכופות בדלת. הוא הביט בשעונו. שש בבוקר. מי יכול להיות... השעה המוקדמת לא בישרה טובות.

— מר ה'יוקי! מר ה'יוקי! זה דחוף!

הוא זיהה את קולה של גברת הנדרסון.

הוא פתח את הדלת. פקידת הקבלה עמדה שם עדיין בחלוק לילה, שערה פרוע.

— מר ה'יוקי, אתה חייב לשמוע את זה. זה בחדשות!

היא משכה אותו אל הטרקלין, שבו רדיו קלט משדר בקרקושים. קולו של הקריין מטעם ה-BBC היה חמור, טעון בחגיגות שבישרה אסון:

“...השרפה שהחריבה את מחסן הרהיטים פֶּנְטֶקְנִיקוֹן בקמדן טאון. אנשי הכבאות נאבקו בלהבות כל הלילה, אך לא הצליחו למנוע את הריסתו כמעט המוחלטת של הבניין. לפי הערכות ראשוניות, הנזק מוערך במיליוני לירות שטרלינג. מספר אוספי אמנות יקרי-ערך נהרסו, ככל הנראה.”

הכול הסתיים. החלק הלונדוני של האוסף עלה בעשן בליל אחד. איזה צירוף מקרים מדהים. קמבל בא לבקרו שתיים-עשרה שעות לפני השרפה, ועכשיו הפֶּנְטֶקְנִיקוֹן בוער.

גברת הנדרסון הביאה לו כוס תה, ואותה שתה באורח מכני, בלי אפילו לשים לב. לתה היה טעם של אפר.

— אני מצטערת, מר ה'יוקי. אמרת לי שהחפצים שלך מאוחסנים שם...

הוא לא ענה. מה יכול היה לומר? העשן שעדיין עלה בשמי לונדון
נשא עימו ארבעים שנות תשוקה.

מברק הגיע בתוך השעה שלאחר מכן. ממוריסון, כמובן:
"הכול נהרס עצור תנחומי עצור המצב ברור עצור הצל את פריז
אם אפשר עצור הרבה כוח".

מעתה, לא נותרו אלא היצירות המאוחסנות אצל אוֹפֶּר. אם עדיין היו
שם.

הוא עלה שוב לחדרו ואָרז את מזוודתו בתנועות מכניות. פריז... היה
עליו לנסוע לשם, על אף ה"עצות" של קמבל. זו הייתה חובתו כלפי
מְצוּקָטָה. ואולי הזדמנותו האחרונה להציל משהו מן האסון.

בסוגרו את המזוודה, חשב על קמבל. האחרון דיבר על ארבעים
ושמונה שעות למחשבה. אך מאחר שכבר לא נותר דבר להחרים
בלונדון, ההצעה התפוגגה מאליה. השרפה פתרה את הבעיה
ביעילות רבה יותר מכל משא ומתן.

נותרו פריז. ואוֹפֶּר. והתקווה הדקה שבצרפת הדברים יתגלגלו
אחריה.

הוא טעה.

פרק 2: התככים של 1944

פריז, אוקטובר 1944

האוסף שרד את כל אותן שנים, מוסתר במרתפי מוזיאון רודן, מוגן בידי מרסל אוֹפֶר. האחרון נאלץ להפגין תושייה רבה כדי למנוע מהנאצים להשתלט על האוצר הזה. ואכן, הממונה הישיר עליו, ז'ורז' גראפ, שיתף פעולה בגלוי עם משטר וישי, מה שהוביל להשעייתו ולאחר מכן לפיטוריו בתקופת הטיהור. אך באוקטובר 1944 הדברים עמדו להסתחרר. משרדי מטיניון עדיין נשאו את ריח הכיבוש. באולם הישיבות המצופה עץ מוזהב, ארבעה גברים עמדו לבצע גזל מהודר.

ובכן, לא ממש גזל. יותר שוד המחופש למעשה פטריוטי.

דה גול יושב בראש השולחן, לבוש במדי קצין כללי. מבטו סקר את התיקים המפוזרים לפניו. הוא עצר שוב ושוב באחד מהם, שנשא חותמת אדומה: "אוסף מְצוּקָטָה". הגנרל תמיד העדיף פעולה ישירה על פני פיתולים מנהליים, ודקויות משפטיות אלה עצבנו אותו בבירור. ובכל זאת, הוא ידע היטב שהלגיטימיות שרכש מחדש דרשה מראית עין של חוקיות ללא רבב.

לימינו יושב רנה פֶלֶן, שר האוצר בממשלה הזמנית, ועיין בעצבנות באומדני הכספים שלו. הכלכלן המנוסה חישב. בראשו, היצירות היפניות הפכו לפרנקים. הרבה פרנקים. פֶלֶן נשא על כתפיו את משקלה של צרפת המדוממת; כל מקור הכנסה פוטנציאלי נראה לו כמו חבל הצלה, גם אם עורר שאלות שהעדיף לא להעמיק בהן.

ממול, עורך הדין אנרי טוֹרֶס עיין בדוחותיו. עורך-הדין המהולל חיפש את הפרצה. איך אפשר להפוך לחוקי את מה שאינו חוקי? טוֹרֶס בנה את מוניטין שלו על יכולתו לנווט באזורים האפורים של החוק.

לבסוף, ז'אק ז'וז'אר עיין בהתרגשות בקטלוגים המצולמים. מנהל
אגף האמנויות והספרות הבין את חשיבות היצירות שעל הפרק.
במהלך הכיבוש, סיכן את חייו כדי להציל את האוספים הלאומיים.
היום, הוא מצא את עצמו בעמדת הגנב.

שעון בסגנון לואי ה-15 הכריז על השעה חמש אחר הצהריים.

— רבותי, פתח דה גול בקולו הרם, איננו כאן לעניין שגרת.
מדובר בעתידה התרבותי של צרפת. ביכולתנו לשקם מורשת
אמנותית שדוממה במשך ארבע שנות אסון. אך מדובר גם בריבונות
לאומית. צרפת הקמה לתחייה חייבת לאשש את זכויותיה. את כל
זכויותיה. כולל אלה המוקנות לה ממעמדה כאומה מנצחת.

פֶּלֶן היה הראשון לדבר. הוא הכין את דבריו בקפדנות רבה, ומיסד
את עצבנותו מאחורי שטף של מספרים מרגיעים.

— אדוני הגנרל, הרשה לי לסכם את המצב.

הוא פתח תיקייה, מחפש בהפשטה של הנתונים הסטטיסטיים מקלט
מפני חששותיו-שלו.

— ההפצצות, השוד הנאצי, ההרס למיניו... המוזיאונים שלנו איבדו
אלפי יצירות. כדי לשקם את האוספים שלנו, יידרשו שני מיליארד
פרנק. כלומר עשרים שנות תקציב תרבות מלאות, לפי רמת טרום-
המלחמה.

— והנה, המשיך פֶּלֶן, נקרתה בדרכנו הזדמנות בלתי-צפויה,
בדמות האוסף היפני של מְצוּקָטָה, שנשמר בנס עוד מלפני המלחמה,
ברובו במרתפי מוזיאון רוֹדֶן. אגפי מעריכים אותו בלמעלה מארבע
מאות מיליון פרנק.

— ארבע מאות מיליון? קרא ז'וז'אר בקול. אני מקווה שאתה צוחק?
רק "החדר בארל" של ואן גוך שווה עשרות מיליונים!

התמרמרותו של ז'וז'אר חשפה את מבוכתו: הוא, שהקדיש את חייו לשימור האמנות, מצא את עצמו דן במחירה כאילו הייתה סחורה זולה.

פֶּלֶן משך בכתפיו.

— אם ניתן ליצירות האלה לחזור ליפן, נפסיד הזדמנות שלא תחזור. ואגב כך נעניק למדינת אויב הזדמנות לחדש את תדמיתה התרבותית.

טוֹרְס, שרשם הערות מתחילת הישיבה, הרים לבסוף את ראשו.

— רבותי, הגדרתו המשפטית של האוסף מעוררת בעיה.

דה גול קימט את גבותיו. הגנרל שנא כשמציבים בפניו מכשולים לאחר שכבר קיבל את החלטתו.

— אכן, יפן הצטרפה לצייר בספטמבר 1940. אך הנסיבות שבהן נכנסה צרפת למלחמה עם מדינה זו נותרות... נאמר... פתוחות לפרשנות.

מבטו של הגנרל התקשה. הוא לא אהב שמטילים ספק בהחלטותיו. ובמיוחד לא בנקודות שנחשבו בעיניו כשוליות. דה גול נהג לדחות טענות טכניות כשאלה עמדו בסתירה לחזון הפוליטי שלו.

— עורך-דין טוֹרְס, הבהר את דבריך. האם הכרזת המלחמה שלנו מדצמבר 1941 אינה מספיקה כדי להגדיר את יפן כאויב?

טוֹרְס השתעל בעצבנות. הוא חש בסכנה שבהכעסת הגנרל, אך יושרו האינטלקטואלי חייב אותו להעלות את הקשיים.

— אדוני הגנרל, הבעיה נובעת מכמה גורמים שאי-אפשר להתעלם מהם. ראשית, הכרזת המלחמה מעולם לא פורסמה בעיתון הרשמי של צרפת החופשית. בעיה צורנית. שנית, היא יצאה מטעם הוועד

הלאומי הצרפתי, שלגיטימיותו הייתה... שנויה במחלוקת באותה תקופה. גם בקרב חלק מבעלות-בריתנו.

לא נשמע דבר מלבד תיקתוק השעון. פֶּלָנֶן החליף מבט מודאג עם ז'וז'אר.

— יש דבר גרוע אף יותר, המשיך טֹרְס. וישי מעולם לא הכריזה מלחמה על יפן. להפך, היא שמרה על יחסים תקינים עם טוקיו עד אוגוסט 1944.

הוא הרים את ראשו, מודע לכך שהוא צועד על שדה מוקשים.
— והנה, אנו יורשי המדינה הצרפתית בהמשכיותה. כולל שורה ארוכה של מעשים מטעם משטר וישי, שלא ניתן למחוק בתנופת עט. דה גול התיישר, פניו סגורות. הגנרל חש זעם מתפרץ בכל פעם שהעלו בפניו רעיון של המשכיות כלשהי עם וישי — הוא, שבנה את לגיטימיותו על הניתוק המוחלט מן ה'מהפכה הלאומית'.

— עורך-דין טֹרְס! אינך מתכוון בוודאי שצרפת הגוליסטית תכיר בשמץ של לגיטימיות במעשי פֶּטֶן?

קולו עלה בטון.

— עמדה בלתי-נסבלת!

— אדוני הגנרל, אין הכוונה להעניק לגיטימיות לוישי...

— אם כן, במה מדובר?

טֹרְס שב והשתעל, מודע לכך שהוא שוקע עוד יותר.

— בהכרה בכך שרבים ממעשי המדינה הצרפתית תחת הכיבוש עדיין תקפים ומחייבים. זו, אגב, הסיבה לכך שאמנות רבות שנחתמו באותה תקופה נותרו בתוקף.

ז'ז'אר, בקיא בסוגיות האמנות, ביקש את רשות הדיבור כדי להרגיע את האווירה. המנהל חש שמצב רוחו של הגנרל הופך לסוער, והעדיף להחזיר את הדיון לתחום מוכר יותר.

— אדוני הגנרל, השאלה... נאמר, המשפטית, אף שהיא חשובה, לא צריכה להסיט את מבטנו מהמשמעות יוצאת-הדופן של המקרה.

הוא פתח אלבום תצלומים, ומצא בהתבוננות ביצירות נחמה מול הדילמות המוסריות שהציקו לו.

— בחנתי בפירוט את תוכן האוסף. אוצר בעל חשיבות עולמית ראשונה במעלה: "החדר בארל" של ואן גוך, שהאמריקאים מקנאים בנו בגללו כבר שנים. שלושה סזאן מתקופת הבשלות. "הר סנט-ויקטואר", ביופיו המרהיב. פסלי רוֹדֵן ייחודיים בעולם. כמה דגמי גבס של "שער הגיהנום" שהאמן מעולם לא הסכים למכור...

— כמה יצירות בסך הכול? קטע אותו פֶּלֶן.

— כשלוש מאות וחמישים פריטים מרכזיים. בתוספת סדרת הדפסים יפניים. האוסף לבדו יכול להעצים את המוזיאונים הלאומיים שלנו.

— בדיוק! קרא זה גול בהלמו על השולחן. זו בדיוק הסיבה שלא נוכל להחמיץ הזדמנות כזו. עורך-דין, אני שותף להסתייגויותיך. אך אסור לתת לעכבות מצפוניות לשתק את המדינה. יש לך פתרון? טוֹרֶס ידע כיצד זה ייגמר. הגנרל כבר החליט, כתמיד.

— הכנתי שלוש אפשרויות. לכל אחת יתרונות וחסרונות. הראשונה פשוטה. אישור צו כללי בנוגע לרכוש אויב. יפן נכללת בו אוטומטית. כל רכושם בשטחנו עובר תחת עיקול בבת אחת.

— היתרונות?

— מהירות. אין דיון פרלמנטרי, אין ויכוח ציבורי. פשוט מיישמים, וזהו. בלתי ניתן לערעור מבחינה משפטית פנימית.

— והחסרונות?

— רחב מדי. אנו מסתכנים במחאות מצד מדינות ניטרליות, בתביעות דיפלומטיות מביכות. ארצות הברית עלולות להיפגע מברוטליות שכזו.

דה גול הניד את ראשו ודחה את הטענה בתנועת יד.

— האם האמריקאים כה עדינים בנוגע לרכוש הגרמני? האם רוזוולט עצמו לא הקפיא את כל הנכסים היפניים בשנת 1941?

— אכן, הודה טֹרְס, ובכל זאת צו כללי ימשוך תשומת לב לנוהגיננו. האפשרות השנייה דיסקרטית יותר. צו ממוקד, שיחול רק על אוסף מְצוּקָטָה. נסתמך על חוב הנטען מצד המדינה הצרפתית כלפי יפן, בגין נזקי מלחמה.

— כלומר?

— הודו-סין. באופן רשמי, יפן השתלטה על מושבותינו האסייתיות. הנזק מוערך ב... נאמר... כמה מיליארדים. האוסף הופך לפיצוי טבעי.

ז'וז'אר קימט את גבותיו.

— הבעיה היא שוישי אישרה את הכיבוש היפני של הודו-סין באמצעות הסכמי דארלן-קאטו משנת 1941. מבחינה משפטית, יפן לא גזלה דבר. היא קיבלה את אישורנו.

— זו הסיבה שאני ממליץ שלא לפנות לדרך הזו, השיב טֹרְס. נותרה האפשרות השלישית, המתוחכמת מכולן. איננו נוגעים בבעלות הפורמלית. אנו פשוט מקפידים את האוסף ל"הגנה בזמן מלחמה". לאחר מכן, אנו יוזמים תהליך משא ומתן ארוך במסגרת

הסכם השלום העתידי. ארוך כל כך, עד שבסופו של דבר, בעיפות המלחמה, הם יוותרו על זכויותיהם תמורת כמה ויתורים סמליים.

— כמה זמן? שאל פֶּלֶן.

— חמש שנים? עשר? מי יכול לדעת? העיקר הוא שבמהלך אותה תקופה, היצירות יישארו בצרפת. במוזיאונים שלנו. תחת פיקוחנו.

הגנרל שקל, אצבעותיו מתופפות על השולחן.

— הרעיון מוצא חן בעיניי. שוד המחופש להגנה. צרפתי מאוד. עורך-דין טוֹרְס, נסח לי צו המשלב את האפשרויות אחת ושלוש. עיקול מיידי, ולאחריו משא ומתן שאין לו סוף.

— אדוני הגנרל, עליי להזהיר אותך...

— להזהיר אותי מפני מה?

— שהצו הזה, אם יאושר היום, יעורר בעיות מחר. ביום שבו יפן תדרוש דין וחשבון, יהיה לנו קשה מאוד להצדיק את התנהלותנו. במיוחד אם, כפי שאני חושש, הכרזת המלחמה שלנו תתגלה כשברירית מבחינה משפטית.

דה גול קם ממקומו, מציג את קומתו הגבוהה.

— עורך-דין טוֹרְס, אתה מודאג לגבי מחר. אני צריך לבנות מחדש את צרפת היום. האוסף הזה שווה כמה שנות תקציב תרבות. הוא יכול להשיב לפרזיז את מעמדה כבירת האמנות העולמית. אתה באמת חושב שאוותר על הזדמנות שכזו בגלל היסוסים משפטיים?

הטון לא השאיר מקום לתגובה. טוֹרְס השפיל את עיניו אל תיקיו.

— בסדר, אדוני הגנרל. אני מנסח את הצו.

הגנרל פנה אל פֶּלֶן.

— פֶּלֶן, אני סומך עליך שתכין את עמדות המשא ומתן שלנו מול בעלות-הברית. עלינו להביא לכך שיוודו כי ההסכם מעניק לנו את הזכות לשמר את היצירות האלה כפיצויי מלחמה.

פֶּלֶן חש שהמכשולים מגיעים מרחוק.

— אתה חושב שבעלות-הברית שלנו יסכימו לזה?

— לבעלות-בריתנו יש אינטרסים אדירים ביפן. האמריקאים יקבלו סכומים אסטרנומיים כפיצויים. הם לא יכולים לשלול מאיתנו את הזכות לפיצוי על אבדותינו בהודו-סין!

טוֹרס רשם בפראות, מנסה לעקוב אחרי רצף מחשבותיו של הגנרל, בעודו מגבש בראשו את המבנה המשפטי הנדרש.

— אדוני הגנרל, כדי שהאסטרטגיה שלנו תהיה מוצקה, נצטרך לתעד בפירוט את כל הנזקים שספגה צרפת בשל הברית היפנית-גרמנית. אבדותינו בהודו-סין, כמובן, אך גם כל הנזק שגרמה מלחמת האוקיינוס השקט לאינטרסים הכלכליים שלנו באזור.

— הערה מצוינת! אישר דה גול. אני מטיל על משרד החוץ להכין תיק. ככל שיהיה עבה יותר, כך עמדתנו תהיה איתנה יותר.

ז'וז'אר האזין לכל חילופי הדברים, ואי-הנוחות שלו הלכה וגברה.

— אדוני הגנרל... סלח לי, אבל... האם איננו מכתמים במקצת את דמותה של צרפת? זה עלול להיראות כשוד מוסווה, לא? המדינה שלנו... הרי יש לנו מוניטין מסוימים בכיבוד הקניין הפרטי...

מבטו של דה גול הפך לקרחון ארקטי. האווירה בחדר צנחה בעשר מעלות בבת אחת. הגנרל הזין בתוכו זעם רתום מול כל ערעור על החלטותיו, ובמיוחד כשזה בא מפי מקורביו.

— ז'וז'אר! האם עליי לרענן את זיכרונך?

הוא קם בקפיצה והחל לפסוע בחדר כמו חיית טרף כלואה. סימן רע.
כשהגנרל התחיל להסתובב במעגלים, סימן שהלחץ בתוכו הולך
ועולה, ותסכולו מחפש פורקן.

— איבדנו עשרות אלפי יצירות, אתה שומע אותי? נבזזו, נהרסו,
“נקנו” בידי הנאצים תמורת פרוטות! הגרמנים רוקנו את
המוזיאונים שלנו, האמריקאים גונבים לנו את כל שוקי האמנות,
ואתה רוצה שנוותר על הזדמנות כזו?
הוא הסתובב על עקביו, עינו קודרת.

— לא! לצרפת יש זכויות לגיטימיות. והיא תממש אותן.
— אבל, אדוני הגנרל... אוסף מצוקטה התקיים עוד לפני המלחמה.
בעליו אף היה, כמדומני, ידיד של צרפת...

— בדיוק! התפרץ דה גול. ואיפה נמצא היום המוזיאון המהולל
לאמנות מערבית שהוא היה אמור להקים ביפן?
תנועותיו הפכו תיאטרליות יותר ויותר, כאילו פנה לקהל בלתי-
נראה, וחשפו את טבעו כנואם הרגיל באפקטים גדולים.

— יפן המיליטריסטית הפכה ארץ של אנשי-אסתטיקה למכונת
מלחמה! כוונותיו הטובות של מר מצוקטה נסחפו על-ידי מהלך
ההיסטוריה של ארצו. אנחנו רק משמרים את היצירות האלה מפני
הברבריות המיליטריסטית! טורס חש בסופה חשמלית מתקרבת
בחדר. הוא ניסה להחזיר את הכול למישור מציאותי לפני שהמצב
יידרדר, בעזרת ניסיונו כעורך-דין המורגל בפירוק מתחים.

— אדוני הגנרל, אם נפעל כמתוכנן, יהיה על אגפינו לבנות טיעון
מוצק. אני מציע להקים צוות מומחים שיעריך את תכולת האוסף.

— רעיון מצוין! אישר פֶלֶן, מוקל שיוכל להסיט את תשומת הלב
לשיקולים טכניים. יהיה צורך גם להכין את דעת הקהל הצרפתית

והבינלאומית. חשוב במיוחד שהמבצע לא ייראה כהחרמה
אופורטוניסטית.

— איך אתה מתכוון לפעול? שאל ז'וז'אר, עדיין המום מהתפרצותו
של הגנרל.

פֶּלֶן כבר חישב הכול בראשו.

— על ידי הדגשה חוזרת ונשנית של כמה נקודות מפתח. ראשית,
פשעי המלחמה היפניים באסיה — כיום מתועדים היטב, בלתי
ניתנים להכחשה. שנית, בריתם עם גרמניה הנאצית. ואז כל הנזק
שגרמו לנו בהודו-סין. דעת הקהל צריכה לדעת שהאוסף מהווה
פיצוי הוגן על נזקינו העצומים.

— ומהבחינה התרבותית? התעקש ז'וז'אר, שלא ויתר.

— מהבחינה התרבותית, נסביר שהיצירות המערביות האלה
יישמרו טוב יותר בארצות מוצאן מאשר ביפן. שם הן עלולות להיות
מוזנחות במדינה שחרבה במלחמה ועסוקה בשיקומה.
דה גול הנהן.

— רבותי, אני רואה שאתם תופסים את המצב על כל מורכבותו.
הישיבה הזו נותרת חסויה לחלוטין. שום תיעוד כתוב של הדיונים
שלנו. האם הובן היטב?

הוא חילק אז את התפקידים.

— עורך-דין טֹרֶס, אני רוצה את טיוטת הצו תוך ארבעים ושמונה
שעות לכל היותר. לא דקה יותר. פֶּלֶן, הכן לי תזכיר מפורט על
ההשלכות הכספיות עם הערכה מדויקת של הרווחים הצפויים.
ז'וז'אר, אתר בחשאי את היצירות המעניינות ביותר והכן לי תוכנית
לחלוקתן בין המוזיאונים הלאומיים הגדולים שלנו.

— אדוני הגנרל, לאיזה תאריך אתה מתכנן את החתימה? שאל טוֹרְס, שכבר החל לתכנן בראשו את לוח הזמנים.

— בהקדם האפשרי. כל יום שחולף מגדיל את הסיכון שהיפנים ינסו להעביר את היצירות למדינה ניטרלית. או ימצאו דרכים אחרות להבריח אותן מאיתנו.

הוא שב והתיישב, במבע נחוש, ומיסך מאחורי הנחישות המוצגת את החשש שעוררו בו התגובות הבינלאומיות הצפויות.

— ברגע שהצו ייחתם ויתפרסם בעיתון הרשמי, לא יהיה להם עוד שום ערעור אפקטיבי.

— ואם יורשי מְצוֹקְטָה יערערו בכל זאת בבתי המשפט שלנו? התעקש טוֹרְס, שחשב על הסיבוכים האפשריים.

דה גול הפגין אז את הבעת פניו הידועה מימים קשים, וחשף את הקרירות שהסתתרה מאחורי התלהמותו הפטריוטית.

— עורך-דין טוֹרְס, שאל את עצמך את השאלה האמיתית: מי יסכים להגן עליהם? איזה עורך-דין צרפתי יעז לטעון נגד האינטרסים העליונים של צרפת, לטובת בני-ברית לשעבר של הנאצים? אמור לי בבקשה... וגם אם ימצאו מישהו נועז דיו, על אילו יסודות יערערו? הצו שלנו יהיה בעל תוקף של חוק.

פֶּלֶןֶן הנהן בהדגשה: הכלכלן שבו נהנה מהאלגנטיות שבמבצע המניב רווח גדול ללא כל עלות.

— עמדתם תהיה חלשה מאוד. ויפן המובסת לא יהיה בידיה שום אמצעי לחץ עלינו. להפך — היא זו שתזדקק לחסדנו לצורך שיקומה.

— יש אף טוב מזה, הוסיף טוֹרס. אם יהיה ערעור, הוא יוכל לבוא רק מעורכי-דין שיטילו ספק בחוקיות פעולתנו. נוכל לטעון שעצם הערעור מהווה מעשה הפוגע באינטרס הלאומי.

ההערה קלעה למטרה. אפילו ז'וז'אר, שהיה מסויג בתחילה, החל להשתכנע מיציבות המנגנון.

הישיבה נמשכה ונמשכה. כל ההיבטים המעשיים נבחנו לעומק. איך להטיל עיקול, מלאי מפורט עם העברה מאובטחת למחסני המוזיאונים, תקשורת מכוונת היטב. אותם פרטים המבדילים בין מיזם מוצלח לבין כישלון.

טוֹרס אף הציג לוח זמנים הדוק. חתימת הצו בשבוע הראשון של אוקטובר, עיקול מיידי בעקבותיה, מלאי מלא לפני סוף נובמבר, העברה למוזיאונים לפני חג המולד.

— והעלויות? שאל פֶּלֶן.

— עלויות ההובלה והביטוח ינוכו מהשווי המוערך של האוסף, השיב טוֹרס. בעצם, היצירות יממנו את החרמתן-שלהן.

— מצוין, העיר דה גול. מבצע בעלות אפס שמכניס לנו מאות מיליוני פרנקים של יצירות אמנות.

כשטוֹרס העלה את סוגיית המלאי, ז'וז'אר ניסה את מזלו. הוא אמר לעצמו שאולי יוכל לצמצם את הנזק, לשמר מראית עין של אתיקה במבצע.

— כדי למנוע כל ערעור עתידי, אני מציע לבצע את המלאי באמצעות ועדה מעורבת. עם מומחים צרפתיים וזרים. זה יעניק אמינות רבה יותר למבצע.

— בשום פנים ואופן לא! השיב דה גול בחדות, מביע את חוסר-אמונו בכל פיקוח חיצוני. לא נעניק לשום זר את הזכות לפקח על

פעולותינו בשטחנו-שלנו. המלאי יהיה צרפתי בלבד, ויבוצע על ידי מומחינו-שלנו.

— אבל זה עלול לעורר בעיות אמינות בזירה הבינלאומית, התנגד ז'וז'אר בביישנות. מדינות אחרות ישאלו שאלות...

— אמינותה הבינלאומית של צרפת אינה נמדדת לפי מה שחושבים כמה מומחים זרים, השיב דה גול. היא נמדדת ביכולתנו להגן על האינטרסים שלנו.

כשארבעת הגברים נפרדו באותו ערב, חשכת אוקטובר כבר ירדה על פריז. הם הניחו זה עתה את היסודות למה שעתידי להיות אחת מהשוד האמנותי השערורייתי ביותר בעת החדשה. כל אחד מהם חזר לביתו נושא בחלקו באחריות, ועם מנגנוני ההצדקה שלו-עצמו. שוד שהיה נבזי אף יותר משום שעמד להתלבש באדרת החוקיות הרפובליקנית. כמו פורץ הלבוש בחליפה ועניבת משי.

במסדרונות מטיניון, מזכירות ושמישים המשיכו בעיסוקיהם השגרתיים. הם לא ידעו דבר על ההחלטה שהתקבלה זה עתה. הבורות משמרת את המצפון.

בחוץ, ברחובות פריז, החיים חזרו בהדרגה למסלולם הרגיל. בתי הקפה נפתחו מחדש, וכך גם התיאטראות. האנשים נשמו לבסוף לרווחה. איש לא יכול היה לתאר שדף לא-מכובד נכתב זה עתה במשרדים המרופדים של הרפובליקה.

ב-5 באוקטובר 1944, כמתוכנן, הצו נחתם בידי דה גול עצמו. הנוסח לא השאיר מקום לפרשנות. כל רכוש השייך לאזרחים יפנים בשטח צרפת הועבר תחת עיקול-שימור "למען טובתה העליונה של האומה".

הקוביות הוטלו. אוסף מצוקטה נכנס עתה לרשת של מנגנון בלתי-מתפשר שלא ישחרר אותו לעולם.

בארכיוני משרד החוץ, עותק מהצו הוכנס לתיקיה שכותרתה "ענייני יפן". עותקים נוספים נשלחו למשרדים הרלוונטיים. כל מנהלה קיבלה את הנחיותיה הספציפיות, מנוסחות באותה שפה מקודדת שהבירוקרטים כה אוהבים. שכן צריך שכולם יבינו, בלי שדבר ייאמר בבירור.

במקביל, שירותי המודיעין החלו לעקוב אחר כל האזרחים היפנים שעדיין שהו בצרפת. תזוזותיהם הזעירות ביותר, קשריהם, ניסיונותיהם לתקשר עם חו"ל — הכול תועד בכרטיסים. המטרה? למנוע כל פעולה שעלולה להאט את ההחרמה המתוכננת.

בבוקר ה-8 באוקטובר, שלושה ימים אחרי החתימה, הגיעו צוותי המומחים ממשרד האוצר אל מוקד האחסון הראשי. המבצע, שכונה בפי הגורמים הפנימיים "אסיף הסתיו", תוכנן בדיוקנות צבאית.

במוזיאון רודן, בהיעדרו של האוצר הראשי ז'ורז' גראפ, שהיה כפוף באותם ימים לצו הרחקה בשל שיתוף פעולה עם הכובש, זומן מרסל אוֹפֶר למשרדו בשבע בבוקר על ידי שני פקידים בליווי שוטר-בית-משפט.

התעוררות אכזרית.

כל הקריירה שלו, הוא פעל למען ידידות צרפתית-יפנית, מתוך אמונה שהאמנות מסוגלת להתעלות מעל ניגודים לאומיים. לראות את מאמציו נחקים על ידי המהלך הזה שקע אותו בדיכאון שהתקשה להסתיר.

— אדוני האוצר המשנה, הודיע לו ראש המשלחת, הגענו לבצע מלאי ולהטיל עיקול על הרכוש היפני המאוחסן במוסד שלך.

הוא הושיט מסמך בביטחון, ומיסך מאחורי חוסר-הבעה גלוי אי-נוחות אמיתית מול מבוכתו הברורה של אוֹפֶּר.

— הנה הצו המסמיך אותנו לכך. הכול כתוב שחור על גבי לבן. חיים שלמים שהוקדשו לאמנות ולידידות צרפתית-יפנית התמוטטו בכמה שורות. אוֹפֶּר נזכר בערבים שבילה עם מְצוּקָטָה בשיחות על ציור. הגעגוע לתקופה שבה נדמה היה שהאמנות יכולה לאחד בני-אדם מעבר להבדלים לאומיים הציף אותו בכאב.

— רבותי, ניסה בקול שביקש להיות תקיף, היצירות האלה הופקדו בידיי על ידי ידיד אישי. חובב אמנות צרפתי גדול. מר מְצוּקָטָה מעולם לא נקט שום פעילות עוינת כלפי ארצנו. בילינו שנים בבניית משהו יחד...

— מר אוֹפֶּר, קטע אותו הפקיד, איננו כאן כדי לדון במדיניות הכללית של הממשלה, אלא כדי ליישם אותה. הוא סגר את תיק המסמכים שלו בטריקה יבשה, תנועה מכנית שאפשרה לו להימנע ממבטו של אוֹפֶּר.

— הרכוש הזה שייך לאזרח של מדינת אויב. הוא נופל אפוא תחת הצו מיום 5 באוקטובר 1944.

הפקיד השני, צעיר יותר ומחוסן בבירור מפני טיעונים אמנותיים, הוסיף בטון חד.

— אדוני האוצר המשנה, לא משנה מקור היצירות, ולא כוונותיו הטובות של בעליהן. מה שחשוב הוא מי הבעלים כיום. והבעלים הם יפנים. אתה תופס את הדקות? הדיון סגור.

המלאי החל מייד. במשך שעות, המומחים פרשו את רשימותיהם, צילמו כל יצירה, החתימו חותמות על כל הארגזים. מצעד קפדני וחסר-רחמים.

אוֹפֶר, שנאלץ לחזות במבצע, ראה את עמלו הסבלני עולה בעשן. כל חותמת שהוצמדה הייתה כמו מסמר נוסף בארון-הקבורה של חלומותיו. הוא חשב על כל תוכניות התערוכה שדמיינו יחד עם מְצוּקָטָה, על מוסד התרבות שקיוו לבנות במשותף.

לקראת הצהריים, ניסה מהלך אחרון ונואש, מונע מהתפרצות של כבוד עצמי.

— רבותי, עליי להתרות במר הַיֹּקִי, נציגה של משפחת מְצוּקָטָה בפריז. מגיע לו לדעת מה עתידו של הרכוש שנמצא במשמורתו.

— מר הַיֹּקִי כבר הודע הבוקר על ידי אגפינו, השיב בקצרה ראש המשלחת, חש נגיעה של חמלה מול תמימותו של בן-שיחו. אין באפשרותו עוד לגשת ליצירות האלה.

ואכן, בדירתו הפריזאית הקטנה ברחוב בבילון, קיבל קוֹסְבוֹרוֹ הַיֹּקִי ביקור משני שוטרים צרפתים כבר בשמונה בבוקר. הוא היה עסוק בשתיית התה, כמו בכל יום — טקס שהזכיר לו את ארצו והעניק לו כוח להתמודד עם הגלות.

הַיֹּקִי נשא בתוכו את כל כבודו של הדור היפני הישן, שחונך בכיבוד הכללים ובשליטה עצמית. אך מול קריסת מפעל חייו, חש כיצד כוח-הריסון שלו מתחיל להישבר.

מעתה נאסר עליו להתקרב למחסני האחסון. כל ניסיון ליצור קשר עם דמויות יפניות או דיפלומטים זרים ייחשב פעולה חשודה.

חשוד. המילה הדהדה באופן מוזר. הוא, חשוד? אחרי כל כך הרבה שנים ששימש כגשר בין שתי תרבויות?

הוא הבין ששליחתו קרבה לקצה. בצרפתית שרכש במהלך שהותו הממושכת באירופה, ואותה שלט בה טוב יותר מכמה פריזאים, ניסה לטעון עבור עניין שידע כבר שהוא אבוד.

— מר מְצוֹקָטָה הוא...

— מר הִיוֹקִי, קטע אותו המבוגר משני השוטרים, אנחנו רק מיישמים את הוראות הממונים עלינו. איננו כאן כדי לשפוט את צדקת ההחלטות שהתקבלו. מצטער. מצבך האישי ייבחן בהמשך על ידי הגורמים המוסמכים.

המשפט החידתי הקפיא את דמו. הוא הבין שנחשב לזר בלתי-רצוי. אולי אפילו מסוכן. ההשפלה הייתה בוערת עוד יותר משום שעמדה בניגוד גמור לכבוד שזכה לו בחוגי האמנות הפריזאיים.

אחר הצהריים באותו יום, החלו היצירות להיות מועברות אל מחסני הלובר ומוזיאונים שונים. משאיות צבאיות, בליווי ז'נדרמים, חצו את פריז בחשאי כשמטענן היקר עמן.

המבצע לא זכה לשום פרסום. עדיף היה להימנע משאלות מביכות. לעיתונאים ממילא היה מה לעשות — שחרור פריז עדיין ריתק את כולם.

בלובר, ז'אק ז'וז'אר פיקח אישית על הגעת הארגזים הראשונים. הוא לא הצליח שלא לחוש רגש מוזר, סותר.

מצד אחד, התרגשות האוצר מול יצירות מופת נדירות שעמדו להעשיר את המוזיאונים הלאומיים. מוֹנָה, רוֹדֵן! מצד שני, אי-נוחות עמומה מול השיטות שבהן הושגו האוצרות הללו. ז'וז'אר אמר לעצמו שוב ושוב שהמטרה מקדשת את האמצעים, אך לא הצליח להשתיק את מצפונו.

הוא הציל כל כך הרבה יצירות מהנאצים בתקופת הכיבוש. לילות שלמים של הסתרת ציורים במרתפים, בטירות, כדי לחלץ אותם מציפורניו של גֶרִינג. הוא זכר את המשאיות שיצאו באישון לילה, את השותפות השקטה. ועכשיו? הוא היה שותף לצורה מאורגנת של ביזה.

הזמנים משתנים, אמר לעצמו במרירות שניסה להדחיק.

— אדוני המנהל...

עוזרו פתח בזהירות ארגז שהכיל ציור של מוֹנֶה. הוא ידע מה הוא מטפל בו, אך גם את הדו-משמעות שבמצב.

— ...איך עלינו לקטלג את היצירות האלה?

השאלה הייתה קריטית. היא נגעה בעתידו של המבצע כולו, וחשפה את הדאגות המעשיות שהעסיקו את המנהלה.

— קטלג אותן כ"רכוש תחת עיקול-שימור, צו מ-5 באוקטובר 1944". ללא כל אזכור של בעלות סופית לעת עתה. נראה בהמשך, בהתאם להתפתחות העניינים.

— ולגבי הצגה לקהל הרחב?

עוזרו נראה חסר-סבלנות, נקרע בין התרגשות לדאגה. טבעי, עם מוֹנֶה כאלה...

— בלי שום תערוכה. היצירות נשארות במחסן עד להודעה חדשה. ז'וז'אר נאנח. הוא נזכר בתקופה שבה יכול היה להציג מה שרצה מבלי לשאול אלף שאלות. תקופה מבורכת של תמימות שאבדה.

— אסור לתת שום אחיזה לערעורים אפשריים. חשאיות מוחלטת. בינתיים, במשרד החוץ, הפקידים הכינו את הטיעונים שישמשו במשא ומתן העתידי לשלום עם יפן. תיק שהיה בהכנה תיעד בקפדנות רבה את כל הנזקים שספגה צרפת בשל הברית היפנית-גרמנית.

האבדות הכלכליות בהודו-סין הוערכו ב-12 מיליארד פרנק, הנזק לאינטרסים הצרפתיים באוקיינוס השקט ב-5 מיליארד, ועלות הכיבוש הצבאי מחדש של הודו-סין ב-3 מיליארד. אשר לנזקים המוסריים והתרבותיים, שוויים היה בלתי ניתן לכימות. סך

הפיצויים הגיע לכל הפחות ל-20 מיליארד, סכום גבוה בהרבה משוויו המוערך של האוסף.

יצירותיו של מצוקטה עמדו לשלם את מחיר פרל הארבור והברית עם היטלר. גם אם בעליהן לא היה אשם בכלום. גם אם אסף מתוך אהבת אמנות, לא מתוך חישוב.

ההיגיון החשבונאי של המנהלה לא טרח להתחשב בדקויות פסיכולוגיות.

ובכלל, מי יבדוק את החשבון?

בערב ה-8 באוקטובר 1944, קיבל דה גול דוח מפורט על מהלך המבצע. הכול עבר ללא תקרית מיוחדת. הכול היה מאובטח במוזיאונים הצרפתיים, השומר היפני-לשעבר היה תחת מעקב, ושום מחאה עדיין לא הגיעה למשרד החוץ.

הגנרל עבר על המסמך. משהו אחר העסיק את ראשו. האמריקאים, הקומוניסטים...

— מצוין. יש להכין את השלב הבא. להפוך את העיקול הזמני הזה לרכישה סופית. בצורה חוקית ככל האפשר, כמובן.

בדירתו הפריזאית הקטנה, שמע קוסבורו היוקי בטלפון את בשורת ההחרמה המלאה. קול אנונימי, מנומס אך תקיף, הסביר לו שרכושו של מר מצוקטה נמצא מעתה "תחת חסות המדינה הצרפתית".

היוקי חש כעס כבוש. שחונך בכיבוד הסמכות, לא הצליח לתפוס בדעתו התנגדות גלויה.

באותו ערב ניסח מברק לטוקיו:

"האוסף הוחרם במלואו על ידי הרשויות הצרפתיות עצור צו ממשלתי מ-5 באוקטובר 1944 עצור המצב נואש עצור מבקש הנחיות דחופות עצור היוקי".

הוא קרא שוב, שלוש פעמים. ואז ארבע. כל מילה שרטה את גרונו. כל "עצור", ששימש במקום נקודה או סימני פיסוק מקובלים, נשמע כמו פעמון-לוויה למפעל חייו.

התשובה לא הגיעה לעולם.

יפן? מרוסקת, חרבה. אי-אפשר היה להגן על אינטרסים פרטיים בחו"ל כשהמדינה כולה נאבקה להאכיל את אזרחיה. אוסף מצוקטה נעלם במבוך המנהלה הצרפתית.

כמו כל כך הרבה דברים אחרים בעולם ההולך וקורס.

מה שלא ניחש לא היוזקי ואף לא הדמויות הצרפתיות עצמן, הוא שזה עתה יצרו תקדים נפיץ. לראשונה, מדינה דמוקרטית השתמשה בחוקיה-שלה כדי להשתלט על אוסף פרטי בתירוץ של מלחמה.

פרשת מצוקטה זה עתה נולדה. עתיד שלם עוד היה לפניה.

שלושה חודשים לאחר מכן, בינואר 1945. הקור צבט. ז'וז'אר ירד אל מחסני הלובר, מחפש בהתבוננות ביצירות נחמה מול השאלות שהציקו לו.

במרתפים המקומרים, המאווררים בקפידה, נערמו עתה יצירות המופת של מצוקטה. מסודרות, מתויגות, מקוטלגות. כאילו תמיד היו שם. אך ז'וז'אר ידע היטב ששום דבר לא יהיה עוד כשהיה.

ז'וז'אר עצר מול "החדר בארל". ואן גוך. הציור נשם תחת התאורה המלאכותית, כמעט חי במסגרתו המוזהבת. יום אחד, בעוד שנים רבות, יגיע למוזיאון אורסה. מיליוני מבקרים יעריצו אותו. כמה מהם יידעו על מקורו המפוקפק?

בעוד כמה שבועות, מכתבי מחאה עתידים היו לרדת כגשם. מומחי אמנות יפנים. אספנים. גם כמה צרפתים. כולם עתידים לצעוק "גזל מוסווה".

“התקופה תשפוט”, אמר לעצמו בפטליזם שלא שכנע אותו במלואו. במטיניון, זה גול חתם על צווים נוספים, מחשבתו נתונה כבר לאתגרים חדשים.

העט שרט את הנייר. שיקום המדינה מחייב. כל האמצעים היו כשרים, אפילו השנויים ביותר במחלוקת. הוא למד כבר מזמן שגדולתה של אומה אינה נמדדת במידת עכבותיה, אלא ביכולתה לפעול.

עכבות מוסריות? לזמני שלום. עדיין לא הגענו לשם, ועוד רחוקה הדרך. טוֹרְס, מצדו, הכין תיקים נוספים. “הסדרות” נוספות של רכוש אויב.

בסוף 1944, לצרפת היו סדרי-עדיפויות אחרים, לא היסוסים מצפוניים.

בטוקיו, בין חורבות הבירה המעלות עשן, איש כבר לא חשב על אוסף מְצוּקָטָה.

לארץ היו דאגות דחופות בהרבה מלהתאבל על כמה ציורים שאבדו בפריז. קודם כול לשרוד. לאכול. לבנות מחדש.

כך החליפו שלוש מאות וחמישים יצירות מופת בעלים. בלי רעש, בלי אלימות. רק בכוחה השקט של החוק הרפובליקני.

פרק 3: המלכודת מתהדקת

פריז, נובמבר 1944

אופוריית השחרור. החרדה העמומה מכל מה שהיה צריך לבנות מחדש. פריז חבשה את פצעייה כפי יכולתה. הבניינים ההרוסים עדיין צרבו את העין. קרשים חסמו את חלונות הראווה השבורים. מול חנויות המכולת, התארכו התורים.

ברחוב ריבולי, במשרדי מנהל הנכסים הלאומיים, שררה תסיסה. אותם המשרדים עצמם שראו, כמה חודשים קודם לכן, את משתפי הפעולה של וישי חולפים בהם, מארגנים בקפדנות את שוד הרכוש היהודי. רפובליקה חדשה, אדונים חדשים.

ברנאר דוריבל בחן את הארגונים הראשונים שהגיעו זה עתה למחסני המוזיאון הלאומי לאמנות מודרנית, שם כיהן כאוצר-משנה תחת סמכותו של ז'אן קאסו. הוא גילם את אותם אינטלקטואלים שעברו את המלחמה מבלי לאבד את אהבתם לאמנות, תוך אימוץ תפיסה פטריוטית של התרבות.

מאחורי הציפוי המלומד שלו הסתתרה קשיחות שהמלחמה חשפה. הוא למד להצדיק את הבלתי-ניתן-להצדקה כשהנסיבות דרשו זאת, תוך שמירה על מצפונו באמצעות שיח על האינטרס העליון של האמנות.

מולו, פייר ז'קומה פיקח על המבצע. מנהל הנכסים הלאומיים ידע את כל הכללים. נורמליאן, הוא הכיר את גלגלי המנגנון של מנהלתו על בוריים.

— מר דוריבל...

ז'קומה הצביע לעבר הארגונים המסודרים בשורה. אולם המלאי הענק, על מדפיו המתכתיים, העניק לו מראה של קתדרלת אחסון.

הוא טייל בין הארגזים, עינו רעבה, נהנה מראש מההוקרה שתביא לו ניהולו היעיל של המבצע.

— המומחים שלנו ראו כבר הרבה דברים, תאמין לי. ובכן כאן, הם מדברים על איכות 'פלאית ממש'.

— אתה יודע, כל שנות המלחמה האלה, צפינו באוספים הלאומיים שלנו מתרוששים באופן מדאיג. ההפצצות עשו את השאר. התוצאה: מול המוסדות הגדולים האמריקאים או הבריטים, אנחנו נראים חיוורים.

דוריבל לא הסתיר את התרגשותו. בתוכו, קול לחש שנסיבות הרכישה חסרות חשיבות מול יופיין של היצירות.
— אדוני המנהל...

הוא נעצר, חיפש את מילותיו.

— הרכישה הזו היא ממש בבחינת נס, לנוכח החוסרים הפעורים שלנו בתחום האמנות המודרנית...

הוא ניגש לאחד הארגזים, הניח עליו את ידו ביראת-כבוד כמעט דתית, כאילו ביקש לזכות במחילה דרך התקשרות עם האמנות.

— תארו לעצמכם. סוף-סוף, המוזיאונים שלנו יוכלו להתחרות במוסדות הגדולים בעולם!

— אתה מדבר על רכישה, קטע אותו בזהירות ז'קומה. הבה נזכיר שרשמית מדובר בעיקול-שימור. היצירות האלה אינן שייכות עדיין למדינה הצרפתית. הבה נישאר זהירים באוצר המילים שלנו.

דוריבל חייך חיוך יודע-דבר.

— אכן, אתה צודק מבחינה צורנית. אבל בינינו...

הוא הנמיך את קולו, בשותפות. צמרמורת של הנאה אשמה עברה בו כשהזכיר את אי-הסדירות שבמפעלם.

— אתה חושב שדה גול יוותר על הזדמנות כזו? היצירות האלה יעשירו את האוספים הלאומיים שלנו, אני מוכן להישבע בכך. זו רק שאלה של זמן.

ז'קומה הנהן קלות. הוא ניגש לאחד הארגזים המרשימים ביותר. בתנועות של מנתח, שבר את החותמות. זהירות קיצונית. כמה שכבות של בד מגן.

— בואו נראה...

הוא פתח את האריזה בעדינות אינסופית.

כשהיצירה נחשפה, שניהם נותרו פעורי-פה. "החדר בארל" של ואן גוך. הציור קרן מעוצמת הצבע יוצאת-הדופן, האופיינית כל כך לאמן ההולנדי. הכחולים חסרי-הקרקעית של המיטה והקירות, שהתמזגו להפליא עם הצהובים של הכיסאות והרצפה.

קולו של דוריבל נחנק.

— זה עוד יותר... יותר מרהיב מכל מה שיכולתי לדמיין כשלמדתי את הרפרודוקציות. תראה את המשיכות העבות האלה על הכריות! את העוצמה הזו שתופסת אותך בבטן! והקומפוזיציה... פשטות לכאורה, אך תחכום שאין כמותו. ואן גוך ברמה כזו באוספים הצרפתיים! אתה מבין מה זה אומר ליוקרה הבינלאומית שלנו?

— והפריט הזה, לבדו, כמה היה שווה בשוק?

דוריבל הרים את זרועותיו לשמיים.

— יצירה כזו לא נמכרת בשוק הרגיל, היא מועברת בירושה. זו מורשת אוניברסלית. אם אי-פעם תעלה למכירה פומבית — וזה יהיה חילול קודש — היא תעלה על כל דמיון.

— זהו בדיוק השיח שיהיה עלינו להשמיע בפומבי. היצירות האלה אינן שלל מלחמה גס. זוהי מורשת תרבותית שלצרפת יש חובה מוסרית לשמר ולהביא לידיעת העולם כולו.

המלאי נמשך. גילוי אחר גילוי. האוצרות שנצברו בסבלנות בידי מְצוּקָטָה במשך שנים של איסוף נלהב נחשפו.

— תראה!

דוריבל התבונן בציור שזה עתה נחשף.

— “הר סנט-ויקטואר” של סזאן. הקווים הגיאומטריים האלה, הניתוח של האור הפרובנסלי... ואת הגוגן הזה, ‘נשות טהיטי’, עם האוכרות והאדומים הצועקים כמו מגנינה אקזוטית...

לאחר שסגר את הארגז האחרון בסדרה, ז'קומה שב לטון חסוי יותר.

— דוריבל, עליי ליידע אותך שבמעלה ההיררכיה, יש מעט דאגה לגבי האופן שבו... נאמר, פעלנו.

— אילו דאגות?

ז'קומה הנמיך את קולו באורח אינסטינקטיבי, כאילו חשש מאוזניים זרות. היה לו טעם לסוד ולתככים — דרך לא רעה לחמוק ממנוטוניות תפקידו.

— ובכן, במשרד החוץ, חוששים מתגובות שעלולה לעורר ה... השתלטות שלנו. יש קולות שמאשימים אותנו בסוג של שוד מוסווה, בניגוד למסורת הצרפתית.

— אילו קולות?

טונו של דוריבל התקשה, והוא החל לפסוע בחדר, כשכעסו מתקשה להסתיר עצבנות סמויה.

— דיפלומטים במקצוע, כמה משפטנים קפדנים, אינטלקטואלים שיש להם קשרים בעולם האמנות... שום דבר מאורגן במיוחד לעת עתה, אך זה עלול לצבור תאוצה.

דוריבל התיישר.

— רגע, רגע! מדובר כאן במדינה שניהלה מדיניות התפשטות תוקפנית בכל האוקיינוס השקט, שהרסה פרקים שלמים של התרבות המערבית באזור. ועכשיו יבואו ויאשימו אותנו שאנו מפצים את עצמנו מרכושם?

הוא התלהם, כאילו ההתמרמרות שחררה אותו מספקותיו-שלו.

— הרי זה פיצוי הוגן!

— אני שותף לדעתך לחלוטין לגבי המהות, אמר ז'קומה בהתמתנות. אך אתה יודע כמוני שדעת הקהל, ובעיקר האנגלו-סקסית, עלולה להיות רגישה לטיעונים רגשניים שמסתירים את המציאות.

— אילו טיעונים רגשניים?

העצבנות ניכרה בקולו של דוריבל.

ז'קומה הוציא מתיק העור שלו חבילת מסמכים מרשימה. הוא אהב את הרגעים שבהם החזיק במידע, שבהם יכול היה למדוד את השפעתו על מהלך העניינים.

— אגפינו קיבלו בשבועות האחרונים כמה מכתבים ממשפחת מְצוֹקְטָה, שהועברו באמצעות הצלב האדום. וגם מכתבים מדמויות יפניות מעולם האמנות, שטוענות ב... נאמר, ברהיטות רבה, לטובת ההשבה.

הוא פתח מכתב כתוב יד בצרפתית.

— הם מדגישים את העובדה שקוג'ירו מצוקָטה היה חובב אמנות גדול, פטרוֹן חסר-אינטרס, שבנה את אוספו למטרה תרבותית ופילנתרופית בלבד.

דוריבל קטע אותו בפתאומיות.

— ובכן? במה משנות הכוונות הטובות האלה משהו?

— ובכן, המשיך ז'קומה בסבלנות, הטיעונים ההומניטריים והתרבותיים האלה עלולים למצוא אוֹזן קשבת. האמנים שלנו, מבקרי האמנות שלנו, הסופרים שלנו רגישים לקריאות סירנה שכאלה. הם עלולים לראות בפעולתנו פגיעה בזכויות הקדושות של הקניין האמנותי.

— יש לך דוגמאות קונקרטיות?

— לא בפומבי עדיין, אך דווח על שיחות מדאיגות בכמה סלונים פריזאיים. דמויות כמו רנה גימפל או ז'אן קוקטו הביעו, לפי הדיווחים, הסתייגות.

המידע הזה זעזע את דוריבל. גימפל וקוקטו... לא סתם אנשים. הוא חש בוודאיותו מתערערת.

— במקרה כזה, יש להקדים תרופה למכה. לשלוט בתקשורת סביב הפרשה.

שיחתם נקטעה עם הגעתו הדיסקרטית של פרנסואה מאתה. הדיפלומט ממשרד החוץ פתח את הדלת בזהירות. הוא נראה עצבני במקצת, וחשף את המתחים שריחפו במסדרונות השלטון.

— רבותי...

הוא המתין שיזמינו אותו להמשיך.

— באתי לעדכן אתכם בהתקדמות האחרונה במשא ומתן לשלום עם יפן, שיש לה השלכות ישירות על פרשת מצוקָטה.

— מה חדש?

ז'קומה הצביע לו על כורסה בתנועה עייפה. היום היה ארוך והאחריות הכבידה על כתפיו.

מאתה התיישב והוציא כמה מעטפות חתומות.

— האמריקאים כבר מכינים את הכניעה. הם רוצים לארגן בתוך זמן קצר יחסית ועידת שלום כללית שתקבע את גורלה של יפן המובסת. הוועידה צפויה להתכנס בשנים הקרובות, כנראה בסן פרנסיסקו או בושינגטון. היא תעסוק בהכרח בסוגיה הקריטית של פיצווי המלחמה.

דוריבל רכן קדימה, עינו נוצצת.

— ומהי העמדה הרשמית הצרפתית לגבי הפיצויים האלה?

— זו בדיוק מטרת ביקורי.

מאתה נקט טון מסתורי.

— שר החוץ מבקש שנכין במהירות את רשימת דרישותינו המלאה. אוסף מצוקקטה נכלל במסגרת הכללית הזו.

— איך אתה חושב להצדיק את הכללתו?

— נציג את האוסף כפיצוי בעין תמורת הנזקים הכבדים שספגו צרפת ואזרחיה בעקבות התוקפנות היפנית ופעולות בעלות-בריתם נגד האינטרסים שלנו. המומחים במשרד החוץ עובדים כעת על אמידת הנזקים. הם מגיעים לסכומים אדירים.

— אתה יכול לתת לנו סדר גודל?

— ההערכות הראשוניות, עדיין זמניות, נוגעות בעיקר להרס שספגו אזרחינו שהתגוררו באוקיינוס השקט, לאוניותינו שטבעו, למוסדותינו המסחריים שנהרסו...

מאתה ערך חישוב קצר בראשו.

— האוסף מהווה פיצוי צנוע ביותר ביחס לנזק האמיתי שנגרם.

דוריבל שמח ממש, ומצא בכך אישוש להצדקותיו-שלו.

— הנה, בדיוק! זה לא שוד שרירותי או השתלטות בלתי-לגיטימית, אלא פיצוי הוגן. היצירות מגיעות לנו בזכות מלאה, בגין נזקי מלחמה!

מאתה מיתן את ההתלהבות באיפוק הדיפלומט המנוסה. הוא ראה יותר מדי תפניות במצבים כדי להתלהב, וחוסר-אמונו שמר עליו לא פעם מפני אכזבות.

— בכל זאת, זהירות, שום דבר עדיין לא סגור. יהיה עלינו לנהל משא ומתן תקיף מול בעלות-בריתנו, בעיקר האמריקאים, שעשויות להיות להם השקפות משלהם לגבי חלוקת הרכוש היפני העומד לרשות הפיצויים.

— למה אתה מתכוון?

נגיעה של חשש ניכרה בקולו של ז'קומה.

— אני מתכוון שהאמריקאים נוטים לראות באוקיינוס השקט כולו את תחום ההשפעה הבלעדי שלהם. הם עלולים אפוא לערער על זכותנו לפיצויים משמעותיים באזור, בהנחה שהאינטרסים שלנו שם היו שוליים ביחס לשלהם.

— ומה האפשרויות שלנו להתמודד עם ההתנגדות?

— הכנו טיעון מוצק מאוד.

מאתה שב לביטחון עצמי.

— ראשית, יש להדגיש את זכויותינו הוותיקות ואת השקעותינו הכלכליות בחלקים שונים של האוקיינוס השקט. שנית, יש להתעקש על הקורבנות האנושיים והחומריים שלנו במלחמה: חיילינו שנפלו, אזרחינו שנטבחו או גורשו, מתקנינו שנהרסו, מסחרנו שהושמד.

— ומהבחינה התרבותית?

דוריבל לא הצליח להתאפק מלהתערב. תחום המומחיות המועדף עליו העניק לו זירה להבריק בה ולהצדיק את עמדתו.

— מהבחינה התרבותית, מדובר בהצגת האוסף כרכיב מרכזי במורשת האמנותית, שצרפת, הודות למסורתה הארוכה ולמוזיאונים בעלי המוניטין העולמי שלה, מוסמכת במיוחד לשמר, לחקור ולהעצים.

ז'קומה נראה מרוצה.

— הטיעון נראה לי בנוי היטב.

מאתה רכן קדימה, בקונספירטיביות, שבע-רצון בבירור מהרושם שיצר.

— יש אף טוב מזה. יש להדגיש שהאוסף, המורכב בעיקרו מיצירות של אמנים צרפתים או אירופים, שב במידה מסוימת אל ארץ מולדתו. ואן גוך, גוגן, סזאן, רודן... כל האמנים האלה נולדו, חיו ויצרו באירופה. מקומן של יצירותיהם טוב יותר במוזיאונים האירופיים, ובמיוחד הצרפתיים, מאשר ביפן.

ההערה חשמלה את דוריבל: זו הייתה בדיוק המחילה שציפה לה.

— הנה טיעון מכריע! היצירות חוזרות הביתה, במידה מסוימת. אנחנו רק מתקנים סטייה.

הדיון נמשך. מאתה הציג את המידע העדכני ביותר לגבי המצב הפנימי ביפן.

— הארץ חרבה לחלוטין, לממשלה שלה כבר אין שום מרחב תמרון.

— ודעת הקהל היפנית?

— דעת הקהל היפנית עסוקה בעיקר בהישרדותה היומיומית. הרעב מאיים, הערים חרבות, הכלכלה נהרסה. גוף יצירות אמנות אירופי אינו בין סדרי-העדיפויות המידיים שלה.

— והאינטלקטואלים היפנים? חוגי האמנות?

דוריבל התעקש, מנסה לסלק כל מכשול ממפעלם.

— הם או נספו בהפצצות, או שהם מפורקים לחלוטין. יפן שלפני המלחמה נסחפה על ידי הסכסוך. ייקחו שנים עד שהיא תשוב לתפקד.

לקראת השעה שבע בערב, כשליל נובמבר ירד על פריז, שלושת הגברים סיימו סוף-סוף את התייעצותם הארוכה. הם הניחו את יסודות האסטרטגיה הכוללת שעתידיה להפוך את העיקול-לשימור להשתלטות של קבע — אסטרטגיה מסוכנת אף יותר משום שנשענה על טיעונים שנראו בלתי-ניתנים להפרכה.

— רבותי...

ז'קומה קם, נראה מרוצה, חש בהנאה של עבודה טובה.

— ...אני חושב שיש בידינו כל הנתונים הדרושים. מאתה, אני סומך עליך לתאם בקפידה את פעולותינו עם משרד החוץ. דוריבל, המשך במלאי והכן את שילוב היצירות האלה באוספים הלאומיים שלנו.

בשבועות שלאחר מכן, העיתונות הצרפתית החלה להזכיר את "האוסף היפני" שהעשיר את מחסני המוזיאונים הלאומיים שלנו. דעת הקהל הוכשרה לרעיון שהיצירות האלה שייכות מעתה למורשת התרבותית הצרפתית.

מאמרים שנוסחו בקפידה התפרסמו בכתבי-עת מקצועיים. הם הסבירו שצרפת נועדה לארח ולהעצים את יצירות המופת האלה.

עיתונאים מוסמכים הכריזו שהיצירות תישמרנה ותילמדנה טוב יותר במוזיאונים הצרפתיים מאשר ביפן.

בטוקיו, בעיר שרובה בחורבות, עקב קוג'ירו מצוקטה, חולה קשה, בחרדה גוברת אחר התפתחות המצב בצרפת.

בביתו בקמאקורה, שניצל בנס מן ההפצצות האמריקאיות, התבונן הפטריארך בכמה יצירות שנותרו בידיו ביפן. הציורים והפסלים האלה, עדים לתשוקתו האמנותית לאורך חיים שלמים, הזכירו לו באכזריות את היקף האבדה שהיה נתון בה.

— ארבעים שנות אספנות...

לחש לבתו האנה, ששקדה עליו במסירות. קולו רעד מעט.

— ...ארבעים שנות נסיעות באירופה, מפגשים עם אמנים, משא ומתן עם סוחרים... כל זה כדי לראות את יצירותי מוחרמות ביד מדינה שמתיימרת להיות מתורבתת...

האנה, ששיתפה את תשוקתו האמנותית של אביה, ניסתה לנחם אותו. אך היא עצמה האמינה בכך רק בחצי לב. בתוך תוכה, כבר ידעה.

— אבא, אולי זה זמני. כשהשלום ישוב, כשהיחסים יתנרמלו, צרפת תכיר בטעותה ותשיב את אוספך...

האיש הזקן ניענע את ראשו בעצב. הוא תמיד היה צלול-דעת. צלול מדי.

— לא, בתי. אני מכיר היטב את אופן פעולתן של המדינות. כשהן מחזיקות במשהו יקר-ערך, הן לא מרפות ממנו עוד. יצירותיי אבודות לנצח עבור משפחתנו.

יצירותיו, שנרכשו באהבה כה רבה, הפכו לכלים במשחק חסר-רחמים שעתיד היה למחוק אותן ממורשתו המשפחתית.

חמור אף יותר, הפרשה יצרה תקדים מרכזי במשפט הבינלאומי של יצירות אמנות.

התקדים עתיד היה להפוך למודל, ולהשראה לשוד רבים נוספים. בכל פעם מולבש באותם טיעונים מכובדים: צדק, אינטרס תרבותי עליון, שיבה אל המקורות האמנותיים.

במשרד החוץ, הוקם צוות מיוחד, בראשות דיפלומט מנוסה, לניהול התיק הרגיש הזה. מטרתו הייתה ברורה: להפוך את ההשתלטות בפועל לניצחון רשמי.

— אמנות הדיפלומטיה..., הסביר ראש הצוות לעמיתיו... מתמזה בהלבשת האינטרסים הלאומיים שלנו במראית עין של משפט בינלאומי. לא לוקחים, משיבים לעצמנו. לא מחרימים, מתקנים. לא שודדים, משיבים לאמנות המערבית את ארץ מולדתה.

ניסוח יפה. הוא היה גאה בו, נהנה מהתמרון הסמנטי שלו שהפך את הגזל למעשה של צדק.

רטוריקה שכזו אומצה עד מהרה על ידי כל הגורמים הצרפתיים הנוגעים בדבר. בהודעות, במאמרי העיתונות המורשים, אותו אוצר מילים חזר ללא הרף: "השבה", "פיצוי", "חזרה לגיטימית", "צדק".

המדהים ביותר היה הקלות שבה הטרמינולוגיה הזו השתרשה בכל החוגים הנוגעים בדבר. אוצרי המוזיאונים דיברו על "החזרת" היצירות. המשפטנים דיברו על "הסדרת" המצב. הדיפלומטים הזכירו "נורמליזציה" של היחסים התרבותיים.

איש כבר לא הגה את המילה "החרמה", שהפכה טאבו.

השינוי הסמנטי לא נבע במקרה. הוא היה תוצאה של תוכנית תקשורת שתוכננה לפרטי-פרטים. הנחיות מדויקות הועברו: לאסור

כל שימוש במילים שעלולות להזכיר השתלטות בכפייה, להעדיף מונחים ניטרליים, להדגיש את הממד התרבותי-חינוכי של המבצע. בתוך כמה חודשים, פרשת מְצוּקָטָה הפכה בעיני דעת הקהל הצרפתית לסיפור הצלחה. צרפת ידעה להגן על האינטרסים שלה תוך העשרת מורשתה האמנותית. ביקורת אפשרית טבעה במקהלת שבחים.

רק כמה אנשי-רוח קודרים בחוגים האינטלקטואליים הפריזאים המשיכו להביע ספקות. אך קולם הושקע בקלות על ידי השיח הרשמי, על אחת כמה וכמה כאשר רוב הצרפתים לא ידעו דבר על פרטי הפרשה.

אפילו רנה גימפל עצמו, שהיה בתחילה מסויג, הצטרף בסופו של דבר לעמדת הממשלה. הלחץ החברתי ושאיפתו-שלו למעמד חברתי גברו על היסוסיו: "היצירות האלה שבות בצרפת אל מולדתן הרוחנית האמיתית. לאמנות אין לאום, אך יש לה ארץ מבוחר". הצהרתו בכנס פומבי עוררה סנסציה. ההתנגדויות האחרונות נפלו זו אחר זו.

ז'אן קוקטו, שנפתה לרעיון לראות יצירות מופת של ואן גוך מוצגות בלובר, ביטל את התנגדותיו הראשוניות. מבקרי האמנות, שנמשכו לאפשרות ללמוד מקרוב יצירות שהיו עד אז בלתי-נגישות, הפכו לתומכים נלהבים.

פיתוי ואן גוך. בלתי-ניתן לעמידה, אפילו למצפונות העדינים ביותר. בסוף דצמבר 1944, המבצע הושלם ברמה הפנימית. כל היצירות היו רשומות במלאי, מאוחסנות, משולבות מנהלית באוספים הלאומיים. שום קול צרפתי כבר לא נשמע כדי לערער על ההשתלטות.

נותר לבסס את הניצחון בזירה הבינלאומית. זה היה האתגר הקשה ביותר, שכן היה צורך לשכנע את בעלות-הברית בצדקת העמדה הצרפתית.

המגעים הבלתי-רשמיים הראשונים עם וושינגטון היו מעודדים. האמריקאים, שהיו עסוקים בהכנת סיום הלחימה ושיקום אסיה, לא הקדישו זמן רב לסוגיה. הם לא ראו התנגדות מהותית לכך שצרפת תשיב לעצמה יצירות של אמנים צרפתים שנרכשו בידי אספן יפני. הצגת העובדות, מוטה ככל שהייתה, יתרונה בבירותה. ואן גוך היה אירופי, גוגן ורודן היו צרפתים... הגיוני היה שיצירותיהם תישמרנה באירופה ולא ביפן.

הבריטים, המוטרדים באופן מסורתי משאלות של קניין פרטי, הפגינו הסתייגות רבה יותר.

אך התנגדותם נגעה יותר לצורה מאשר למהות. הם רצו שההליך הצרפתי ישמור בקפדנות על מראית העין.

“שום בעיה...” השיבו הדיפלומטים הצרפתים בביטחון. “נפעל אך ורק במסגרת חוק הפיצויים לנזקי מלחמה. הכול יהיה תקין”.

הביטחון הזה הספיק כדי להרגיע את לונדון, במיוחד לאור העובדה שהבריטים עצמם ביצעו פעולות דומות עם הרכוש הגרמני שהיה בשטחם.

בתחילת 1945, עמדתה של צרפת התבססה אפוא בכל החזיתות. בפנים, הושגה תמימות דעים, ובעלות-הברית לא הביעו התנגדות פוסלת. רק יפן יכלה למחות, אך יפן כבר לא הייתה קיימת כשחקן עצמאי.

האם הייתה, אם כן, פרשת מְצוּקָטָה סגורה? רחוק מכך. היא רק נכנסה לשלב הארוך ביותר שלה: זה של ההצדקות בדיעבד ושל ההשלמות עם המציאות.

שכן, יום אחד יהיה צורך להסביר לעולם איך ומדוע השתלטה הרפובליקה הצרפתית על רכושו של אדם פרטי, שלא חטא בשום דבר מלבד היוולדו יפני.

אך לעת עתה, כשאירופה יצאה לאט לאט מהמלחמה ההרסנית ביותר בתולדותיה, שיקולים מוסריים היו חסרי חשיבות. העיקר הושג. לצרפת היה בבעלותה אחד האוספים היפים בעולם לאמנות מודרנית.

העובדה שהאוסף נבנה בידי פטרוֹן יפני, שנרכש בתום-לב מוחלט, שהוחרם בכוח — כל זה שייך מעתה לעבר. ההיסטוריה, כתמיד, נכתבה בידי המנצחים.

והמנצחים, במקרה הזה, היו האוצרים הצרפתים שראו את מוזיאונים מתעשרים ביצירות מופת, הדיפלומטים הצרפתים שידעו להגן על האינטרסים הלאומיים, המנהיגים הצרפתים שידעו להפוך תבוסה צבאית לניצחון תרבותי.

רק המפסידים — אריסטוקרט זקן וחולה בביתו בקמאקורה ומשפחתו האבלה — חשו במלוא המחיר האנושי של 'הביזה' הזו. בסלונים הפריזאיים, החלו לדבר בהשתוקקות על התערוכות העתידיות.

— אתם מבינים? ואן גוך בלובר!

אנשי החברה הגבוהה שפשפו כפיים בהנאה. מבקרי האמנות הכינו את מאמרי השבח שלהם. סטודנטים לאמנות דמינו את עצמם לומדים מקרוב את היצירות האגדיות האלה.

איש לא שאל מהיכן הן הגיעו. או ליתר דיוק, העדיפו לא לשאול את השאלה יותר מדי.

דוריבל, מצדו, כבר החל לארגן מחדש את אולמות המוזיאון לאמנות מודרנית. הוא דמיין את סידור הציורים, את התאורה האידיאלית שתדגיש את צבעי ואן גוך, את המיקום המושלם לפסלי רודן. חלומו כאוצר התגשם.

הוא כבר לא שאל שאלות לגבי מקורם. או שהוא שאל אותן במהירות רבה, לפני שעבר לעניין הבא.

ז'קומה, מצדו, שכלל את הפרטים האחרונים. כל יצירה הייתה חייבת להיות רשומה, מקוטלגת, משולבת ברשימת המלאי הלאומי. מאתה המשיך במסעותיו הבין-בירתיים בין פריז לבירות בעלות-הברית. היה צריך לשמור על הלחץ, לוודא שאיש לא יבוא לערער על ההישג הצרפתי.

ביפן, מְצוּקָטָה נחלש מיום ליום. החדשות שהגיעו אליו מצרפת הביאו את ייאושו לשיאו.

בתו האנה ניסתה אמנם לשמור על תקווה. היא כתבה מכתב אחר מכתב לרשויות הצרפתיות, טענה לטובת אביה, הזכירה את כוונותיו הטובות, את אהבתו הכנה לאמנות המערבית. אך מכתביה אבדו במבוכי המנהלה הצרפתית. כשהגיעו ליעדם, הם נגנזו ללא מענה. לעיתים אף מבלי שנקראו כלל. לא היה מספיק זמן להיסוסים המצפוניים היפניים.

הגלגלים כבר סבבו. שום דבר לא יכול היה עוד לעצור אותם.

בעוד כמה חודשים, אולי כמה שנים לכל היותר, אוסף מְצוּקָטָה יהיה צרפתי. מומחי אמנות יכתבו עבודות מחקר על היצירות ה"שנרכשו" אחרי המלחמה. מדריכי תיירים ישבחו את פלאי המורשת הלאומית

הצרפתית. תלמידי בית-ספר ילמדו שלצרפת יש בבעלותה את אחד
האוספים היפים בעולם לאמנות אימפרסיוניסטית.
ואיש כבר לא יזכור את אותו יפני שהעז, בשיגעונו, לאהוב אמנות
עד כדי הקדשת הונו לאיסופה.
התקופה עתידה הייתה למחוק את קוג'ירו מְצוֹקָטָה. יישארו רק
יצירותיו, שהפכו צרפתיות לנצח.
או כמעט.

פרק 4: המשא ומתן הסודי

סן פרנסיסקו, קיץ 1951

מלון הפֵּירמונט בסן פרנסיסקו רחש פעילות בקיץ 1951 ההוא. הארמון, השוכן על גבעת נוב היל, אירח כבר שבועות ארוכים משלחות של חמישים ואחת מדינות שהגיעו לנהל משא ומתן על הסכם השלום שאמור היה לחתום את מלחמת האוקיינוס השקט. רשמית, לפחות.

מאחורי הפאר הפרוטוקולרי והנאומים הנשגבים על פיוס, כל אחד עקב בעין רעבה אחר חלקו בעוגה. שש שנים אחרי הירושימה ונגסאקי, היה צריך לחלק את שלל האימפריה היפנית. התיאבון היה עז, גם אם איש לא העז להודות בכך בקול רם.

בטרקלין לֶזְרֶל, בקומה החמישית, הציעו החלונות נוף מרהיב אל המפרץ ואל אי אלקטרו. ארבעה גברים ישבו סביב שולחן ארוך. נושא פגישתם? "סוגיות הנוגעות לפיצווי מלחמה". המציאות הייתה בוטה יותר: לגבש את סעיף 14 של ההסכם העתידי, שיקבע מי יקבל מה מהרכוש היפני המפוזר בעולם.

מוריס שומאן גילם את השאיפה הצרפתית של תקופת שאחרי המלחמה. שר החוץ, לוחם מחתרת לשעבר, השתייך לדור שראה הכול והתעקש שצרפת תשוב לתפוס את מקומה. מסמכיו היו מכוסים בהערות בכתב-יד. הוא נשא בתוכו את פצעייה של מדינה מושפלת, ומאחורי ציפוי הדיפלומט שלו הסתתר צימאון לנקמה. הוא חי בצילה של תבוסת 1940, וכל משא ומתן העניק לו הזדמנות להשיב לו את זוהרו האבוד. אדיבותו הסתירה בקושי נחישות בלתי-מתפשרת, שהתעצבה במחתרת, שם מחירם של פשרות היה לעיתים קרובות בחיי אדם.

מולו, ג'ון פוסטר דאלס נראה מוטרד. הנציג המיוחד של הנשיא טרומן, שעתיד להיות ידו הימנית של אייזנהאואר, ידע שההחלטות שיתקבלו בטרקלין הזה יהיו מכריעות. עורך-דין בהכשרתו, שלט בדקויות המשפט הבינלאומי. עבורו, קריטריונים מוסריים היו צריכים לפנות מקום לצרכים הפוליטיים. הוא למד, במסדרונות וושינגטון, שרגשנות אין לה מקום בענייני מדינה. חוסר-ההבעה שלו הסתיר, עם זאת, חרדה עמומה מפני עליית הקומוניזם באסיה.

סר אוליבר פרנקס, לימינו, ייצג את האינטרסים הבריטיים באדיבות שהעניקה למשרד החוץ הבריטי את מוניטין. בוגר הן של הסיטי והן של וייטהול, הוא ניווט בין מסחר לגיאואסטרטגיה. הבריטים רצו גם לרצות את יפן, בת-ברית עתידית נגד הסובייטים, וגם לשמר את עמדותיהם הכלכליות באסיה. פרנקס שיקף את האמנות הבריטית של פיוס בין הבלתי-ניתן-לפיוס. אלגנטיות לבושו והתנהגותו ללא רבב הסתירו קשיחות שירש משנותיו בעולם הכספים הלונדוני. הוא ידע שהאימפריה הבריטית מתפוררת, וכל משא ומתן היה עבורו קרב-מאסף לשימור השפעתה של לונדון.

מול שלושת המערביים, שיגרו יושידה נראה כמנוצח מושלם. ראש ממשלת יפן נשא בכבוד את נטל מדינתו הכבושה. שגריר לשעבר, הכיר את חוקי המשחק. אך מרחב התמרון שלו כמעט שלא היה קיים. יפן, תחת חסות אמריקאית, לא הייתה במעמד לנהל משא ומתן. יושידה הסתיר מתחת להתנהגותו המהוקצעת מרירות של ממש. דיפלומט מהאסכולה הישנה, הוא האמין ללא הרף בסגולות המשא ומתן. עתה, נאלץ לשלם על חטאים שלא היו שלו, להגן על מדינה שמנהיגיה המיליטריסטיים הרסו את כל תקוותיה לגדולה שלווה.

כל אחד ידע שמעבר לנוסחאות הריקות, הם עוסקים בחלוקת אלפי נכסים יפניים, ובראשם אוסף מצוקטה, שהעסיק את פריז כבר שבע שנים.

דאלס שבר את השתיקה. בקולו ניכרה עייפות; שבועות של משא ומתן חוזר ונשנה מיצו את סבלנותו.

— מר שומאן, עליי להודות שעמדתך בנוגע לרכוש היפני הפרטי מציבה בפנינו כמה קשיים. ממשל טרומן מעוניין להפוך את יפן לבת-ברית אמינה מול הקומוניסטים. גישה נוקשה מדי עלולה לעורר טינה בדעת הקהל היפנית. זה יהיה הרסני.

שומאן השיב בחיוך שלא חשף דבר מכוונותיו האמיתיות. הוא למד להסתיר את מחשבותיו.

— מר דאלס, ברצוני להזכיר לך כמה עובדות שלעיתים נשכחות באופוריית הפיוס. צרפת ספגה נזקים חומריים ואנושיים כבדים בשל התוקפנות היפנית בהודו-סין. ולא לדבר על שיתוף הפעולה היפני עם גרמניה הנאצית. תביעותינו תואמות את המשפט הבינלאומי, אותו משפט שארצות הברית עצמה סייעה לגבש אחרי 1918.

השר הצרפתי ידע, במעמקי מצפונו, שעל צרפת להכות בעוצמה או להשלים עם היותה מדינה ממדרגה שנייה. השפלת 1940 עדיין רדפה אותו, וכל ויתור שנסחט מהאויבים לשעבר היווה נקמה קטנה על העבר.

הוא פתח לפניו תיקייה שעליה הכתובת "חסוי — נזקים בהודו-סין".

— אגפינו אמדו את הנזקים ביותר מעשרים מיליארד פרנק. הרס תשתיות, אבדן ייצור, טבח באזרחים צרפתים... הרשימה ארוכה.

טבעי שנשיב לעצמנו חלק מהסכומים האלה בדמות רכוש יפני הנמצא בשטחנו.

סר אוליבר התערב בהדר בריטי אופייני. אך דבריו היו פחות תמימים משנראה.

— כולנו רוצים להפוך את יפן לחומת מגן מפני ההתפשטות הסובייטית באסיה. זה מחייב מידה מסוימת של... נדיבות מצידנו.

פרנקס שקל כל מילה בקפידה. מאחורי החזית הנעימה שלו רתח תסכול עמום. האימפריה הבריטית התפוררה, והיה צריך להתפשר עם אמריקאים שהכתיבו את רצונם. הוא, שהכיר את גדולתה של האימפריה הוויקטוריאנית, צפה חסר-אונים בשקיעתה. כל משא ומתן הזכיר לו שלונדון כבר לא הייתה אלא שותפה זוטרה לווינגטון.

הוא פנה אל יושידה.

— אגב, אדוני ראש הממשלה, נשמח לשמוע את עמדתך בסוגיית הרכוש הפרטי.

יושידה האזין לחילופי הדברים תוך שקילת כל מילה. הוא נטל את רשות הדיבור בזהירות רבה, כיאה למנהיג של מדינה כבושה. קולו נשא את משקל כל אכזבותיו. הוא בילה את הקריירה שלו מתוך אמונה בציוויליזציה המערבית, בערכי הצדק וההגינות שלה. המלחמה הכזיבה אותו, וחשפה שדמוקרטיות יכולות להיות חסרות-רחמים לא פחות ממשטרים סמכותניים כשהאינטרסים שלהן על הפרק.

— רבותיי, ממשלת יפן מבינה את לגיטימיות תביעותיכם בנוגע לפיצויי המלחמה. אנו מוכנים לשאת באחריות לנזקים שגרמה המדיניות התוקפנית של ארצנו בין 1937 ל-1945.

הוא ניסה להביע התנגדות מבלי להיראות כמי שמערער על רצון המנצחים. הוא, שדגל תמיד במתינות, צפה בפירוקה של ארצו בידי אנשים שהתעטפו באדרת המידות הטובות.

— ובכל זאת, יש להבחין בין רכוש המדינה היפנית, שניתן להחרים באופן לגיטימי כפיצוי ציבורי, לבין רכושם הפרטי של אזרחינו, שלו מעמד שונה על פי מסורת המשפט המערבי.

ההערה, שנוסחה בענווה, גרמה לאטיין ואסר לקפוץ ממקומו. הנציג-המשנה הצרפתי שלט בתיק היטב — לשם כך נבחר. לואסר הייתה שאיפה מאוכזבת, של מי שקיווה למשרות הבכירות ביותר אך הסתפק בתפקידי משנה. הוא פיצה על כך בקנאות יתרה בביצוע משימותיו.

— אדוני ראש הממשלה, ההבחנה הזו אינה כה ברורה כפי שאתה טוען. קיימים מקרים רבים שבהם רכוש שהוגדר רשמית כפרטי שימש למימון מאמץ המלחמה של ארצך, או נבנה הודות לרווחים מכיבושה הצבאיים. ניקח דוגמה קונקרטית: האוסף המהולל של אמנות מערבית שנבנה בידי קוג'ירו מְצוֹקְטָה נמצא כעת בשטח צרפתי, שם הוטל עליו עיקול חוקי משנת 1944.

יושידה עיקם את פיו. בקולו ניכרה נגיעה של עצבנות שלא הצליח עוד להסתיר.

— מר ואסר, האם אתה רומז שכל הרכוש הפרטי היפני נחשד ביסודו, וניתן להחרים אותו בטענה שתורם למאמץ המלחמתי שלנו?

— לא, איננו פועלים לפי היגיון של החרמה עיוורת, השיב ואסר בטוב-לב מזויף שלא הטעה איש. אך בנוגע לאוסף מְצוֹקְטָה, הוא נבנה בידי תעשיין שחברותיו בענפי הפלדה והספנות תרמו רבות למאמץ המלחמה היפני. מְצוֹקְטָה עמד בראש מספנות קוואסאקי, שבנתה חלק ניכר מצי המלחמה שלכם. כמה אוניות קרב ונושאות

מטוסים שהשתתפו בפרל הארבור ובקרבות האוקיינוס השקט יצאו ממספנותיו. הוגן אפוא לראות בהונו הפרטי, ומכאן גם באוסף האמנות שלו, פרי של רווחי תעשיית המלחמה.

הטיעון חשף את כל כושר הפלפול שלו של ואסר. הוא הצטיין בהפיכת השערות לוודאויות ומתאמים לקשרי סיבה-ותוצאה.

הטיעון עורר סנסציה. דאלס חש שעליו להתערב, פחות מתוך אהדה ליפנים ויותר מתוך דאגה לשמר את האיזון האזורי.

— האוסף שאתה מזכיר, מר ואסר, מהו מעמדו הנוכחי?

שומאן, שביקש לענות במקום ואסר, פנה לאחד מיועציו, שהושיט לו תזכיר בן ארבעה עמודים שהוכן במיוחד לקראת המפגש.

— מר דאלס, האוסף הייחודי הזה הוטל תחת עיקול חוקי בידי הרשויות הצרפתיות, בהתאם לצו מ-5 באוקטובר 1944 בנוגע לרכוש אויב. הוא כולל מאות יצירות אמנות מערבית בעלות ערך שאין לו אומדן.

— ואתה סבור שיש להחרים אותו כפיצויי מלחמה? שאל סר אוליבר.

— בדיוק, אישר שומאן. הוא מהווה פיצוי מוצדק לנוכח הנזק הכבד שספגה צרפת. חוץ מזה, הגיוני שיצירות של אמנים צרפתים או אירופים תישארנה ביבשת מוצאן.

השר הצרפתי הפעיל את כל כשרונו הרטורי. מאחורי טיעונו הסתתרה עמדה איתנה. לצרפת הייתה הזכות, ואף החובה, להשיב לעצמה את מה שהמלחמה והכיבוש גרמו לה לאבד. עבור שומאן, ציוויים אתיים היו מותרות שרק המנצחים המוחלטים יכלו להרשות לעצמם.

יושידה מחה בתקיפות בלתי-אופיינית לדיפלומט המדוד הזה. אשלייתו האחרונה בנוגע ליושרה המערבית קרסה זה עתה.

— רבותיי, עליי להזכיר לכם כמה עובדות יסודיות. מְצוּקָטָה היא חובב אמנות מערבית גדול, פטרון נאור שבנה את אוספו למטרה תרבותית טהורה בלבד.

ראש הממשלה היפני הבין שהוא עד לניצחון הכוח על החוק, על אף כל תחבולות המשפט שהולבשו עליו. הוא, שהאמין כל חייו בסגולות הדיפלומטיה, גילה עתה את מהותה האמיתית: יחסי כוח המוסווים כדיון רעיוני.

ואסר עיקם את פיו בצייניות שסיפרה רבות על מחשבותיו.

— אדוני ראש הממשלה, כוונותיו הטובות של מר מְצוּקָטָה, מכובדות ככל שתהיינה, אינן מוחקות למרבה הצער את העובדה האובייקטיבית שאוספו נבנה הודות לרווחי תעשיות כבדות ששירתו לאחר מכן, ובאורח נרחב, את המנגנון הצבאי שלכם נגד הדמוקרטיה המערבית.

הוא רכן לעבר יושידה בהבעה של חמלה מזויפת. ואסר נהנה מרגע השליטה הזה. כל הקריירה שלו, נאליץ להשתחוות בפני חזקים ממנו. עכשיו, לבסוף, הייתה בידי ההזדמנות להפעיל סמכות שכזו.

— צרפת רק משיבה לעצמה את המגיע לה כפיצויים. אין כאן שום עוינות אישית כלפי מר מְצוּקָטָה.

האינטרסים האמיתיים של המשא ומתן נחשפו לאור היום. דאלס, שביקש לשמר את איזון הוועידה, ניסה למקד מחדש את הדיון. האמריקאי החל לאבד סבלנות. המריבות האירופיות האלה על יוקרה תרבותית נראו לו פעוטות מול אתגרי המלחמה הקרה המתהווה.

— רבותי, אני מציע שניגש לבעיה מזווית מעשית יותר. השאלה האמיתית היא אם סעיף 14 של ההסכם צריך להעניק למדינות בעלות-הברית זכות החרמה על כל הרכוש היפני בשטחן, או שיש להבחין בין סוגי הרכוש.

שומאן תפס מייד את ההזדמנות להכליל את הדיון, כדי להעביר טוב יותר את עמדתו הפרטית. השר הצרפתי ידע לעצב מקרים פרטיים לכלל עקרונות כלליים.

— מר דאלס, זה בדיוק מה שאנו מציעים מההתחלה. סעיף 14 צריך לקבוע במפורש שלכל מעצמת-ברית יש זכות ריבונית לשמר את כל הרכוש היפני הנמצא בתחום שיפוטה, ללא יוצא מן הכלל וללא הגבלה.

— אך הניסוח הזה נראה לי רחב מדי, התנגד סר אוליבר. הוא יאפשר, לפחות בתאוריה, החרמות שרירותיות, ללא פיקוח וללא ערעור.

פרנקס הביע כאן דאגה כנה. הבנקאי-לשעבר ידע שהאמון הוא היסוד של כל מערכת כלכלית בינלאומית. החרמות שיטתיות מדי עלולות לערער את היציבות.

— לא, השיב ואסר, שכן ההחרמות תהיינה כפופות לחקיקה הלאומית של כל מדינת-ברית. יהיו אפוא ערבויות לערעור בפניו בתי המשפט הלאומיים המוסמכים.

יושידה ניענע את ראשו במרירות שלא ניסה עוד להסתיר.

— מר ואסר, הערבויות שאתה מדבר עליהן תהיינה תאורטיות בלבד, ולכן מדומות. הלכה למעשה, שום בית משפט לאומי לא יפסוק אי-פעם לטובת אזרח יפני נגד ממשלתו-שלו.

ההערה הביכה לרגע את המשלחת הצרפתית. יושידה הצביע זה עתה בדיוק על הצביעות היסודית שבמערכת המוצעת.

שומאן שב במהירות ליטול את היוזמה.

— אדוני ראש הממשלה, אתה מגזים במצב. בתי המשפט הצרפתים עצמאיים ומכבדים בקפדנות את זכות הקניין. אך הם מכבדים גם את חוקיות המעשים הממשלתיים שננקטים למען טובתה העליונה של האומה.

— במילים אחרות, לחש יושידה בהכרה מפוכחת ומאוכזבת, לאזרחינו לא יהיה בסופו של דבר שום ערעור אפקטיבי נגד החלטותיכם בדבר החרמה.

— אתה מציג את הדברים באור שלילי מדי, התגונן שומאן. מדובר פשוט ביישום המשפט הבינלאומי הקלאסי של פיצויי מלחמה, כפי שהוא קיים כבר מאות שנים ביחסים שבין מדינות מתורבתות.

השר הצרפתי השתמש בטיעון הגדול של התקופה: לצטט את "התרבות" כדי להצדיק את הבלתי-ניתן-להצדקה. שומאן לא נפל בפח הסופיזמים שלו-עצמו, אך תבונת-המדינה גברה על שיקולים מוסריים. על צרפת היה לחזור לתפוס את מקומה, בכל אמצעי שיידרש.

דאלס, שהאזין בקשב לחילופי הדברים חושפניים אלה, שקל את מילותיו. איש-המדינה האמריקאי הבין שהוא עד לגיבושו של מנגנון שוד חוקי, אך הצרכים גברו על ההיסוסים המוסריים.

— רבותיי, לאחר מחשבה מעמיקה בטיעונים שהוצגו משני הצדדים, אני סבור שנוכל למצוא הסכם סביר שיפייס בין האינטרסים של הצדדים השונים.

הוא התייעץ עם יועציו לפני שהמשיך.

— סעיף 14 יוכל להעניק למדינות בעלות-הברית את הזכות לשמר את הרכוש היפני בשטחן כפיצויי מלחמה, אך תוך הבהרה שיש להפעיל את הזכות הזו בהתאם לחקיקתה הלאומית של כל מדינה ומדינה ותוך כיבוד מסורותיה.

— ההבהרה הזו אינה משנה דבר לגבי מהות הבעיה, מזה יושידה. היא אפילו מחמירה את המצב, שכן היא מעניקה מראית עין של חוקיות להחרמות שתישארנה שרירותיות.

ראש ממשלת יפן חש את הקרקע נשמטת תחת רגליו. כל תפיסת עולמו קרסה. הוא, שהאמין באידיאלים המערביים, גילה שהם לא היו אלא ציפוי המכסה על תאוות ארציות למדי.

— אולי, הודה דאלס בכנות שהפתיעה את הנוכחים, אך יתרונה בכך שהיא משמרת את מראית העין ומקיימת מסגרת מינימלית. כל מדינת-ברית תישאר ריבונית ליישם את תפיסת הצדק שלה-עצמה. האמריקאי הדגים כאן את כל פילוסופיית חייו. לא היה חשוב מה האמונות, ובלבד שהצורה תישמר.

סר אוליבר הביע הסכמה בהקלה ניכרת.

— הפשרה הזו נראית לי סבירה ומאוזנת. היא משמרת את האינטרסים של מדינות-הברית, ובד בבד מקיימת מסגרת שמונעת שרירותיות מוחלטת.

שומאן שמח בסתר ליבו. הוא השיג בדיוק את מה שבא לחפש בסן פרנסיסקו: בסיס בינלאומי בלתי-מעורער להכשרת החרמת אוסף מצוקה וכל הרכוש היפני האחר הנמצא בצרפת.

— מר דאלס, כל זה מתאים לנו לחלוטין.

יושידה הבין שהוא מפסיד בקרב. טיעוניו האחרונים נכשלו בהחלשת נחישותם של המערביים. יפן, המנוצחת והכבושה, לא היו

לה עוד האמצעים להגן על רכושם הפרטי של אזרחיה בחו"ל. האכזבה שהציפה אותו הייתה יחסית לתקוות שטיפח לקראת הוועידה הזו. הוא האמין בתמימות שיוכל לערער אל המצפון המערבי. הוא גילה שלמצפון יש גבולות גיאוגרפיים.

הימים הבאים הוקדשו לליטוש הפרטים האחרונים. היה צריך להשיג את הסכמתן הרשמית של כל המשלחות על הנוסח הסופי. כל פסיק היה חשוב. כל ניואנס יכול היה לעלות מיליונים.

ב-8 בספטמבר 1951, בית האופרה העירוני של סן פרנסיסקו הפך לתיאטרון של צביעות. ארבעים ושמונה אומות חתמו בטקס חגיגי על הסכם השלום מול מאות עיתונאים. סעיף 14.2.1, פרי מיקוח מר, קבע בנוסחו הסופי שלכל מעצמת-ברית יש זכות "לתפוס, לשמר, לחסל או לעשות שימוש כלשהו בכל רכוש, זכויות ואינטרסים של יפן ושל אזרחים יפנים הנמצאים בשטחה".

משפט שנראה חסר-חשיבות, טבוע בתוך שלל הסעיפים על פיצויים. למעשה, הוא חרץ את גורלו של אוסף מצוקטה, ואלפי נכסים יפניים נוספים המפוזרים בעולם. הנכסים האלה לא ישובו לעולם לבעליהם, שנותרו מעתה חסרי כל ערעור.

זמן קצר לאחר החתימה, העיתונות הצרפתית ביימה פסטיבל של חוסר-תום-לב. הגורמים הרשמיים תדרכו היטב את אנשי הקשר שלהם. לה פיגארו כתב בביטחון: "צרפת משיבה לעצמה יצירות מופת יפניות". לה מונד הסביר בסמכותיות ש"היצירות של האמנים הצרפתים שבות אל ארץ מולדתן". אפילו ל'הומניטה שיבחה "דמוקרטיזציה של הגישה לאמנות, המעבירה אוספים פרטיים אל המוזיאונים הלאומיים".

דעת הקהל הצרפתית, שלא הייתה מודעת ברובה לאינטרסים האמיתיים, אישרה זאת ברוב מכריע. מי היה יכול לערער על זכותה

של צרפת להתפצות מאויביה לשעבר? רק כמה קולות בודדים, בחוגי האמנות המידעים ביותר, העזו לשאול בביישנות על הלגיטימיות המוסרית של ההשתלטות ההמונית הזו.

המנגנון שהוקם בכזו זריזות הגיע לשלמותו. אוסף מצוקטה אבד ליורשיו, לכוד ברשת ארוגה כה היטב, שיידרשו עשרות שנים כדי לפענח את כל מנגנוניה המתוחכמים.

חמור אף יותר, הפרשה יצרה תקדים מרכזי, שעתידי היה להעניק השראה לשוד "חוקי" נוסף רב. בכל פעם שמדינה תרצה להשתלט על רכוש זר, תוכל להסתמך על הסכם סן פרנסיסקו ועל הפרשנות הצרפתית לסעיף 14.

בחודשים שלאחר מכן, ההלכה המשפטית הזו הוזכרה בכל מקום. הבריטים השתמשו בה כדי להחרים מטעים גרמנים במלאיה. האוסטרלים נעזרו בה כדי להשתלט על רכוש יפני בדרום האוקיינוס השקט. אפילו כמה מדינות דרום-אמריקאיות הפנו אליה כדי להלאים חברות זרות.

פרשת מצוקטה יצרה, כמעט במקרה, מושג חדש: "פיצוי תרבותי". לפי התיאוריה שנבנתה בדיעבד בידי משפטנים צרפתים, מדינה שנפגעה מתוקפנות יכלה להשתלט על רכוש תרבותי של התוקפן, לא רק כפיצוי כספי, אלא גם כדי "להעשיר את המורשת התרבותית הלאומית".

דוקטרינה שהתגבשה במערכת עבודות דוקטורט. מאמרים מלומדים בכתבי-עת מקצועיים. הוראה בקורסים במשפט בינלאומי ציבורי. בתוך כמה שנים, מה שהיה בהתחלה סתם השתלטות אופורטוניסטית, הפך לתיאוריה מכובדת. גאונות המבצע הצרפתי טמונה בהפיכת מעשה כוח לעיקרון משפטי.

ביפן, ההשלכות האנושיות של הגזל הזה הורגשו באכזריות. משפחת מְצוּקָטָה, שהתאבלה על מות הפטריארך ביוני 1950, צפתה חסרת-אונים בחיסול מורשתה האמנותית.

האנה מְצוּקָטָה, ביתו הבכורה של האספן המנוח, נהגה לכנס לעיתים קרובות את בני המשפחה שנותרו בביתה המשפחתי בקמאקורה. הפגישות האלה, טבועות במלנכוליה אינסופית, העידו על מבוכתה של משפחה מול עוצמת המנגנון שהופעל כנגדה.

— אחיי היקרים, אמרה באחת הפגישות בסתיו 1951, כשעברה על העיתונים שסיקרו את חתימת ההסכם, העיתונות מסבירה שהממשלה קיבלה את תנאי בעלות-הברית. הם אומרים שזה למען שיקום המדינה, למען עתידנו. אך אנחנו יודעים היטב מה המשמעות: אוסף אבינו אבוד. אבוד סופית.

בקולה ניכרה השלמה מרה. האנה ירשה מאביה את תשוקתו לאמנות, אך גם את צלילות-דעתו מול יחסי הכוח הבינלאומיים. היא ידעה שמשפחתה משלמת על טעויות של משטר מיליטריסטי שתמיד גינתה.

הירושי מְצוּקָטָה, הבן הצעיר יותר ויורש עסקי המשפחה שפורקו בידי הכובש, הביט בכמה יצירות מערביות ששרדו את המלחמה ועדיין קישטו את הטרקלין. בידיו החזיק מכתב מקומט, אחד האחרונים שאביהם כתב לפני מותו.

— אבא צדק כשדאג בחודשים האחרונים. את זוכרת, האנה? הוא כבר לא ישן, הוא הסתובב חסר-מנוחה בבית. הוא חש שהצרפתים לעולם לא ישיבו את יצירותיו. הוא נהג לומר לי לקראת הסוף: 'הם מצאו דרך להפוך גזל למעשה חוקי, הירושי. זו אלגנטיות שטנית'. חשבתי שהוא מגזים, שהמחלה גורמת לו לפסימיות... בקולו נשא עומס של אשמה עמומה. הירושי הלך על עצמו על שלא התייחס

ברצינות לחרדותיו של אביו. הוא האמין שהעניינים האמנותיים משניים לנוכח האתגרים הכלכליים של השיקום.

קוסוקה, הצעיר מבין האחים, התערב בתמימות נוגעת-ללב האופיינית לצעיר המשפחה.

— אבל בכל זאת, לא נוכל לפנות לבתי המשפט הצרפתיים? לשכור עורכי-דין? לטעון את עניינו? חייבת להיות דרך כלשהי... אבא היה מכובד בצרפת, היו לו קשרים, חברים בעולם האמנות...

האנה ניענעה את ראשה בעצב. היא כבר בדקה את כל האפשרויות האלה, יצרה קשר בחשאי עם כמה מכרים בפריז. אכזבתה הייתה יחסית לתקוות שטיפחה.

— באיזה כסף, קוסוקה המסכן שלי? רכושנו הוחרם, עסקינו פורקו, משפחתנו חרבה. וגם אם היו לנו האמצעים, וזה לא המצב, תאמין לי — אתה מדמיין שבית משפט צרפתי יפסוק לטובת יפנים? הפכנו למגודלים, לאויבים לשעבר שבקושי סובלים אותם.

היא קמה וניגשה אל המרפסת שהשקיפה על גן המשפחה, שם עדיין העידו כמה פסלים מערביים על תשוקתו של אביה. לראותם שם, נטושים למזג האוויר בשל מחסור באמצעים לתחזוקתם, כיווץ את ליבה.

— אחי, זה כבר לא באמת האוסף שחשוב לי. טוב, כן, כמובן שזה כואב לי. אך מה שמזעזע אותי בעיקר הוא הרעיון שמדינה מתורבתת כמו צרפת תוכל להשתלט על רכושו של אספן פרטי... אבא כה העריץ את הארץ הזו. שם היו ידידיו, הרגליו. והנה כך הם מודים לו. זהו מותה של האמנות המתעלה מעל גבולות ושנאות לאומיות.

השיחה המחישה את הדרמה האנושית שהסתתרה מאחורי תיק מצוקטה. אך מי דאג לכך?

הרשויות הצרפתיות, עסוקות בניהול ההיבטים המעשיים של השתלטותן, לא הקדישו זמן לבכי הזה. השעה הייתה מוקדשת לארגון שילוב האוסף במורשת הלאומית. היה צריך לעשות משהו קונקרטי, נראה לעין.

כבר בסתיו 1951, ז'אק ז'וז'אר יזם תוכנית רחבה לשימור ולקטלוג היצירות המוחרמות. צוותים הוקמו כדי להעריך את מצבו של כל פריט, לערוך כרטיסים מפורטים. המהפכה המנהלית הגדולה יצאה לדרך.

— רבותי, הכריז ז'וז'אר, מוטלת עלינו האחריות — ואני מדגיש את המילה הזו — לשמר ולהעצים את המורשת הזו. עלינו להראות לכל העולם שצרפת הייתה הארץ המתאימה ביותר לארח את יצירות המופת האלה. אין לתת לאיש לומר שהשתלטנו על שלל מלחמה.

מאחורי ביטחונו הפומבי, ז'וז'אר נשא היסוסים שהציקו לו בלילות. לוחם מחתרת בתקופת הכיבוש, סיכן את חייו כדי להציל את האוספים הלאומיים מתאווה הנאצים. עתה, מצא את עצמו בתפקיד השודד שנגדו נלחם. האבסורד שבמצב לא נעלם ממנו, אך הוא הדחיק אותו למען טובתה העליונה של צרפת.

ברנאר דוריבל, שהופקד על פיקוח המבצע, היה מעורב עמוקות. הוא טיפח תשוקה בלתי-נשלטת לאמנות מודרנית שגבלה בשגעון.

— בידינו הזדמנות ייחודית לחולל מהפכה באוספים הלאומיים שלנו! בזכות היצירות האלה, המוזיאונים שלנו יוכלו סוף-סוף להשתוות למָט, למֶמָה, לגלריה הלאומית...

דוריבל הסתיר תסכול אישי עיקש. אוצר ממדרגה שנייה כל הקריירה שלו, הוא ראה בפרשת מְצוֹקְטָה הזדמנות להטביע את

חותמו על האמנות הצרפתית. שאיפתו המאוכזבת מצאה סוף-סוף פורקן בפריקט רחב-ההיקף הזה.

ביוני 1952, הלובר פתח את שעריו לתערוכה שכותרתה "יצירות מופת שנמצאו: האמנות המערבית בשירות התרבות הצרפתית".

שר החינוך הלאומי הגיע בעצמו. כל השמנת-והסולת הפריזאית פסעה במסדרונות המוזיאון. מבקרי האמנות, אנשי החברה הגבוהה המחפשים תרבות, הפאונה הרגילה של פתיחות תערוכות יוקרתיות. "העשרה מפוארת!" הכריז פראנס דימאנש. שאר העיתונים חזרו על כך במקהלה. אותה התלהבות אצל המבקרים שנדחקו מול הציורים. רבים גילו יצירות שלא היו מעזים לקוות לראות אי-פעם בצד הזה של האוקיינוס האטלנטי.

בכתבי-העת המקצועיים, המומחים התחרו ביניהם בהצגת בקיאותם. ניתוחים מעמיקים על חשיבות האוסף, הערות מלומדות על תרומתו למורשת הצרפתית. שררה תמימות דעים. כמעט.

כמה משבשי-שמחה, בעיקר מן השמאל הקיצוני, הזכירו בחשאי את נסיבותיה המפוקפקות של 'ההעשרה' הזו. אך מחאתם אבדה בתוך רעש הברכות הרשמיות. חוץ מזה, מי רצה לשמוע קוטבי-שמחה, כשאפשר להתפעל ממונה ומךנוף?

דעת הקהל הצרפתית אימצה במהירות את אוסף מצוקטה. כאילו תמיד היווה חלק מהנוף התרבותי הלאומי. משימה שהצליחה, אם כן.

העובדה המוגמרת יצרה לגיטימיות משלה.

אך לכל מנגנון יפה יש סדקים. וזה נשען על שקר גדול.

בניגוד לטענות התעמולה הרשמית, קוג'ירו מְצוֹקְטָה לא היה כלל "מרוויח מלחמה". חברותיו אמנם השתתפו במאמץ התעשייתי היפני. אך כמו כל החברות בארצו, מבלי שהייתה לו כל ברירה מול משטר מיליטריסטי דיקטטורי.

מביך אף יותר, אוספו קדם למלחמה. רחוק מלגלם את התוקפנות היפנית, האוסף סימל יפן פתוחה לעולם, מכבדת תרבויות אחרות. האמת, שהושתקה בידי הגרסה הרשמית הצרפתית, נותרה זמן רב בצל.

בינתיים, במחסנים הממוזגים של הלובר ומוזיאונים צרפתיים אחרים, היצירות המוחרמות העידו בשתיקה על דרמה אנושית שאיש לא רצה לראות. או לשמוע.

לעת עתה, בסוף 1952, נראה היה שהתיק נסגר. משפחת מְצוֹקְטָה, אבלה וחסרת-כל, לא נותר לה אלא להתאבל על זכרו של הפטריארך שלה.

מותו של קוג'ירו מְצוֹקְטָה גזל מהמשפחה את ראשה המכובד ביותר. רק ילדיו ישמרו את הזיכרון המר של הפרשה כולה.

האנה מְצוֹקְטָה עתידה הייתה להקדיש לכך את שארית חייה. בסבלנות, אספה את כל המסמכים הנוגעים לאוסף אביה. בתקווה שיום אחד תנצח האמת. תקווה שנראתה קלושה מאוד בשנת 1952. יידרש להמתין עד סוף שנת 1958 כדי שהדברים יתחילו לזוז.

פרק 5: קומדיית ההשבה

לה בואסרי, קולומביי-לה-דה-אָגליז, דצמבר 1958

השתלטות המדינה הצרפתית על אוסף מצוקטה כולו לאחר הסכם סן פרנסיסקו לא סיפקה איש. אמנם המדינה הצרפתית יכלה לשמור הכול לעצמה. אך זה כמה חודשים נראה כי מחווה כלשהי לשמירה על יחסים טובים עם יפן הפכה רצויה. הושבה חלקית עמדה על הפרק. היה מדובר במעשה מרצון, שהוצג כמעשה נדיב...

הגנרל דה גול, אשר שב לעמדת כוח כמה חודשים קודם לכן בעקבות ההפיכה באלג'יר ב-13 במאי 1958, שימש כעת נשיא מועצת השרים. הוא בילה את סוף השבוע במעונו הפרטי "לה בואסרי" בקולומביי-לה-דה-אָגליז. השהות הייתה שקודה. כל יום שבת הוקדש לקריאת תיקים רבים, ובכללם טיוטת צו הנוגעת לאוסף מצוקטה שהכין מישל דֶבֶרֶה, שר המשפטים.

באותו יום שני בבוקר, הגנרל עמד לחזור למלון מְטִינִיִּון, מקום מושבו של ראש הממשלה.

בסביבות השעה 8, מכונית הֶדֶה-אָס 19, בנהיגת נהגו פרנסיס מארו, הייתה מוכנה. הגנרל עלה לרכב והתיישב במושב האחורי הימני. זה היה בדרך כלל מקומה של רעייתו יבון. אך מאחר שזו הייתה חולה, לא נלוותה אליו באותו יום. בקדמת הרכב נתן שלישי הגנרל, האלוף-משנה גאסטון דה פֶּוֹנְנוֹאֵל, את אות היציאה. בוגר סן-סיר, שירת תחילה בלבנט לפני שהצטרף למחתרת. נעצר בידי הגסטאפו ב-1943, גורש למחנה מאוטהאוזן ושוחרר ב-1945. איש סודו של הגנרל, ליווה אותו נאמנה במהלך "חציית המדבר", אותה תקופה קשה שבה דה גול לא נשא בשום תפקיד ממשלתי והתרחק מן החיים הפוליטיים הפעילים.

הגנרל התקשה להתרגל למתלים ההידראופנאומטיים של רכבו החדש, שגרמו לו לבחילה. הוא העדיף בהרבה את המכונית בעלת הינע קדמי בת 15 הכוחות ושישה הצילינדרים ששימשה אותו קודם לכן. ואף על פי כן, זו הֶדֶה-אֶס 19 שתציל את חייו כעבור כמה שנים בפיגוע פְּטִי-קלאמאר. למרות שני צמיגים מנוקבי כדורים, הסיטרואן המשיכה בדרכה עד שדה התעופה וילְקוּבְלֶה, הודות להתאמה האוטומטית של המתלים ולמערכת הגלגלים העצמאיים. השיירה, שכללה מכונית מלווה ושני אופנוענים של הז'נדרמריה, נסעה כבר קרוב לשעה.

הגנרל רמז לבֶּוֹנְנוֹאֵל, וביקש לעצור כדי למתוח את הרגליים. עם היציאה לדרך שוב, הזמינו לשבת לצדו. בֶּוֹנְנוֹאֵל הרגיש מוחמא כאשר האיש הגדול גילה כלפיו קרבה שכזו.

— בֶּוֹנְנוֹאֵל, יש לי כמה שאלות לשאול אותך בעניין שמדאיג אותי. דה גול, המבוגר מסגן שלישי בכעשרים שנה, נהג לבקש את דעתו לעיתים קרובות. פער הדורות היה יקר לו כדי לקבל נקודת מבט אחרת.

— אדוני הגנרל, אני עומד לרשותך המלאה.

דה גול הסביר לבֶּוֹנְנוֹאֵל במהירות במה מדובר. הוא סיכם עבורו את טיוטת הצו שהציע דְּבֶרְהֶה.

— בֶּוֹנְנוֹאֵל, אם עלינו להשיב ליפנים חלק מן היצירות שברשותנו, האם לדעתך דעת הקהל תיפגע? שהעיתונות תגיב באופן שלילי?

— אדוני הגנרל, איני מומחה כלל לנושא. חוששני שדעתי לא תועיל לך הרבה. אך נדמה לי שכרגע האוכלוסייה עסוקה יותר באירועים באלג'יריה. האמהות מודאגות מכך שהצבא גייס את חיילי החובה. מדי יום עשרות חיילים נהרגים או נפצעים בהתנגשויות. באשר

לעיתונות, היא עוינת כלפיך באופן כללי מתוך עיקרון. פרשה יפנית זו לא תעורר עניין רב. לדעת הקהל יש עדיפויות רבות אחרות...

— כן, אך ברמה הבינלאומית, האין בכך סיכון לפגוע בנו?

— אדוני הגנרל, מאז נובמבר האחרון כל הקנצלריות מוטרדות מן האולטימטום הסובייטי של ניקיטה חרושצ'וב לכוחות המערב לסגת מברלין המערבית תוך שישה חודשים. לא סביר שבהקשר זה עניין משני כמו אוסף מצוקטה יעורר הדים.

— תודה, בֶּוֹנוֹאֵל. כרגיל, השקפתך מוכת שכל ישר...

השעה הייתה 11:30. מאתיים שישים ושלושה הקילומטרים המפרידים בין "לה בואסרי" למלון מְטִינִיּוֹן נחצו ללא תקלה.

דה גול חזר מיד למשרדו, שם נקבעה ישיבה. באולם ההמתנה, כמה מקורבים המתינו כבר חצי שעה. לאחר ברכות הנימוס, יכולה הייתה הדיון להתחיל.

— אדוני הגנרל, הכריז דְּבֶרְהָה תוך שהוא מצביע על המסמך הכרוך הפרוש על השולחן, עם טקסט זה, שהעברתי לך בשבוע שעבר, נוכל לפתור את השאלה הכאובה של אוסף מְצוּקֶטָה. תוך שמירה, כמובן, על האינטרסים התרבותיים המרכזיים שלנו.

דְּבֶרְהָה היה משפטן בהכשרתו, אך פוליטיקאי בייעודו. דה גול, אשר כבר טיפל אישית בתיק הכאוב הזה ב-1944 בעת ההשמה תחת פיקוח, עבר שוב על סעיפי טיוטת הצו בקשב שהעניק לענייני ריבונות לאומית.

— אדוני שר המשפטים, הזכר לי את תנאי ההסכם שאנשינו ניהלו עם היפנים. ברצוני לוודא שאיננו נותנים דבר העלול לפגוע בעמדתנו.

— אדוני הגנרל, ההסכם שהשגנו נוח לאינטרסים שלנו. ההיבט המכריע ביותר הוא הוויתור הסופי והבלתי הפיך שקיבלנו מיורשי מְצוּקָטָה על כלל האוסף, לרבות היצירות שאנו שומרים. ההסכם מכסה גם את כל ההיבטים הפורמליים. הוא ייאושר על ידי הרשויות היפניות המוסמכות וירשם בהתאם להליכים הבינלאומיים המתאימים.

אנדרה מְלָרוֹ, שר-נציב האמון על ההסברה, האזין בקשב. הוא נטל את רשות הדיבור בהתלהבות שאפיינה את כל נאומיו על אמנות. אצלו, התשוקה האסתטית שכנה בכפיפה אחת עם טעם מופרז לגרנדיוזיות שגבל בגיחוך.

— אדוני הגנרל, הסכם זה משמר בחוכמה את עיקר רכישותינו תוך מתן מראית עין של נדיבות בינלאומית. צרפת שומרת על שמונה עשרה היצירות החשובות ביותר. בתמורה, אנו "מעניקים" ליפן את שאר האוסף. כשלוש מאות יצירות בעלות חשיבות פחותה, כדי שיוצגו במוזיאון שייבנה במיוחד לשם כך בטוקיו. כך אנו הופכים השבה כפויה למחווה נהדרת של פיוס.

— ספר לי עוד על קבלת ההסדר הזה על ידי היורשים, ביקש דה גול בחשד של ראש ממשלה שלמד להיזהר מהפכים.

מוריס קוב דה מירווייל, שר החוץ ודיפלומט זהיר, הוציא בטקסיות מתיק העור שלו כמה מכתבים רשמיים מעוטרים בחותמות תלת-ממדיות.

— אדוני הגנרל, השגנו ויתור ברור ובלתי ניתן לערעור מצד היורשים. הנה המכתב החגיגי שחתם נציגם, סאבורו מְצוּקָטָה. במסמך זה הוא מוותר במפורש ולצמיתות על כל זכות, בהווה ובעתיד, על כלל אוסף אביו המנוח.

הוא פתח את המסמך בזהירות.

— ניהלנו משא ומתן חודשים ארוכים כדי להשיג נייר זה. הוא מכסה לא רק את היצירות שמושבות, אלא בעיקר את אלה שאנו שומרים. הירשים מתחייבים במפורש שלא לערער בעתיד, בפני כל ערכאה שהיא.

דה גול בחן את המסמך בקפידה, בוחן כל מילה. הוא שנא את הסחר-מכר הזה שבו גדולתו המדומינת התנגשה בקטנוניות היומיום.

— היא נראית לך מוצקה וסופית, ההתנערות הזאת? האם שירותי המשפט שלנו בדקו את כל ההיבטים?

— בהחלט, אישר ז'ורז' פומפידו, אז ראש לשכת הגנרל. בדקנו לעומק את כל ההיבטים הפורמליים. אין כל פרצה שניתן לטעון לה. פומפידו, בוגר בית הספר הנורמלי ומורה מוסמך בספרות קלאסית, החל דרכו כמורה בתיכון במרסיי לפני שהצטרף למועצת המדינה ולאחר מכן לבנק רוטשילד. תקופתו בבנק לימדה אותו את אמנות העסקה הרווחית, אך גם טיפחה בו קסם עכור לכסף שעמד בניגוד לטעמו הספרותי המעודן. הוא פיקח אישית על ההיבטים הכספיים של המשא ומתן. הוא הכיר את מחיר השוק וידע שצרפת עורכת כאן עסקה משתלמת.

— אגב, הוסיף, שמונה עשרה היצירות שאנו שומרים מהוות לבדן למעלה מ-80% מהערך הכולל. אנו שומרים את השמנת ומחזירים את החלב הדל, אם אפשר להתבטא כך.

מָלְרוֹ הציג בלהט את תפיסתו את המהלך.

— אדוני הגנרל, תיק זה ממחיש את הגדולה והנדיבות התרבותית של צרפת הנצחית! איננו מסתפקים בשמירה אנוכית על יצירות המופת הללו במחסנינו כאספנים פרטיים גסים. אנו תורמים אותן לעם היפני כדי שיגלה את האמנות המערבית, תוך שאנו שומרים על היצירות הייצוגיות ביותר להעשרת מורשתנו הלאומית.

הוא התלהב תוך כדי דיבור, ומצמץ בעיניו בעצבנות, טיק שהחריף ככל שהתלהב יותר.

— זו דיפלומטיה תרבותית ברמה הגבוהה ביותר, אדוני הגנרל! צרפת נוטלת על עצמה במלואו את תפקידה כאומה מתרבתת והופכת סכסוך לכלי להפצת השפעתה!

— מָלְרוֹ, התערב דה גול, אתה יודע כמוני שאיננו "תורמים" דבר. אנו רק משיבים את מה שאיננו יכולים עוד מוסרית לשמור, תוך שאנו שומרים את מה שמעניין אותנו ביותר.

ההערה החדה של הגנרל השתיקה לרגע את מָלְרוֹ, שהסתפק בהנהון מבוכה. סומק בלתי מורגש בגד במבוכתו. אפילו בהתלהבויותיו הכנות ביותר, שמר די שיקול דעת כדי לדעת את גבולות הרטוריקה שלו. דְּבֶרְהָ, מודאג להחזיר את הדיון להיבטים המעשיים, הסכים עם צלילות דעתו של דה גול תוך שהוא מעריץ את יכולתו של הגנרל להכריע ללא היסוס.

— אדוני הגנרל, הבנת נכונה את הסיכונים האמיתיים של המהלך. אך החשוב, לצורך התקשורת הלאומית והבינלאומית, הוא שההשבה החלקית תיראה כמחווה נדיבה של ממש מצד צרפת כלפי יפן. הדבר יתרום רבות להתקרבות בין שתי המדינות שלנו בזמן שבו אנו זקוקים לבעלי ברית באסיה.

קוב דה מירווייל, מודאג מן ההשלכות לטווח ארוך, פירט את הסיכונים שעמדו בבסיס כל המשא ומתן.

— הפרשה נכללת בהקשר הרחב יותר של מדיניותנו האסייתית החדשה, אדוני הגנרל. יפן הופכת לשותפה כלכלית מן המעלה הראשונה עבור אירופה. יש לנו אינטרס מרכזי לשמר יחסים מצוינים עם טוקיו נוכח עלייתה של העוצמה הסינית. יצואנינו הצרפתים מתבססים ברצינות בשוק היפני, תעשייתנו חותמים

חוזים חשובים עם עמיתיהם היפנים, בנקינו פותחים סניפים בטוקיו. בהקשר זה, יהיה טיפשי להשאיר להתמשך סכסוך תרבותי המרעיל את יחסינו הדו-צדדיים. עבור כמה תמונות שאיננו מוציאים מעולם מן המחסנים שלנו... יצרתי קשר בדיסקרטיות עם רובר שומאן, חבר ועדת החוץ של האספה הלאומית. הוא מכיר את התיק היטב מאחר שייצג את צרפת במשא ומתן על הסכם השלום בסן פרנסיסקו ב-1951. דעתו ברורה: האינטרסים הנוכחיים שלנו מחייבים להשיב ליפן את רוב האוסף.

— יהי כן, הכריז דה גול. אך נחזור להיבטים החוקתיים של המהלך. מדוע פועלים באמצעות צו ולא בדרך החקיקתית הרגילה? השאלה הישירה והמביכה עוררה אי-נוחות גלויה סביב השולחן. דְּבִרָה החליף מבט נבוך עם פֹּמְפִידוּ. שאיפתו האישית דחפה אותו לרצות את דה גול, אך רקעו כמשפטן הזהיר אותו מפני סכנות הסחף הסמכותני.

— אדוני הגנרל, הדרך החקיקתית הרגילה הייתה מצריכה חודשים, אף שנים, של דיונים פרלמנטריים. עם כל אי-הוודאות הכרוכה בכך. הצו, השייך לסמכות הרגולטורית, מאפשר לנו לפעול הרבה יותר מהר ולהימנע מוויכוח פומבי שעלול להיות מביך לממשלה. אתה יכול לתאר לעצמך את הצירים הקומוניסטים תופסים את התיק? או גרוע מכך, את הגוליסטים הוותיקים שיאשימו אותנו ב"מכירת המורשת הלאומית"?

— מביך? באיזה מובן בדיוק, אדוני שר המשפטים? התעקש דה גול בסקרנותו חסרת הרחמים. היה לו כישרון מיוחד לחוש מתי מסתירים ממנו דבר מה.

דְּבִרָה היסס. עורך הדין שבו נאבק בחצרן שבו.

— ובכן, אדוני הגנרל... ציריי האופוזיציה עלולים לרצות לחטט. ואולי אף כמה מבני קואליציית הרוב שלנו. הם עלולים לתהות על התנאים המדויקים שבהם השתלטנו על האוסף ב-1944. עדיף להימנע מלהעיר את הפולמוסים הישנים הללו שאינם מובילים לשום מקום.

קוב דה מירווייל התערב בשקט, ריסונו גובר לרגע על נאמנותו. — ובנוסף, דיון פרלמנטרי יעניק בהכרח במה ליורשי מְצוּקָטָה. וגם לכל מי שירצה לערער על גרסתנו לאירועים.

דה גול קדר. באופן מסוכן. מי שהכיר אותו ידע מה משמעות הדבר. האגו שלו לא סבל שיטילו ספק בהחלטותיו בעבר, בייחוד אלה שהתקבלו בתוהו ובוהו של השחרור.

— רבותי, אני מקווה בכנות שאינכם רומזים כי ההשתלטות של 1944, שאני עצמי החלטתי עליה ונשאתי באחריותה, הייתה פגומה? או מוטעית מבחינה מוסרית?

— לא, בהחלט לא, אדוני הגנרל! השיב דְּבֶרְהָה. בשום פנים ואופן! אך אדוני יודע היטב כיצד מתנהלים דיונים פרלמנטריים... הם נוטים לסטות לשיקולים משניים. ויריבינו אוהבים זאת מאוד.

מָלְרוֹ חש שיש להרגיע את האווירה. שר התרבות ידע להחזיר את הדיונים לקרקע נוחה יותר, כאשר ההבל האינטלקטואלי שלו שירת באורח פרדוקסלי את האינטרסים הכלליים.

— אדוני הגנרל, לצו יש גם יתרון משמעותי. אין מדובר באמצעי מנהלי שגרת, אלא במעשה פוליטי גדול. הנכלל בחזוןך על גדולת צרפת והפצת השפעתה התרבותית בעולם.

דה גול נראה מרוצה. מחמאות מנוסחות היטב תמיד השפיעו עליו כך, והזינו את צורך ההכרה שהתקיים בו במוזרות לצד בוזו המוצהר לדעת הקהל.

— יהי כן, רבותי. אך האם הצו תואם את הוראות חוקתנו? כולם הבינו שהם צועדים על קרקע חלקלקה מבחינה חוקתית. אך איש לא העז להודות בכך בגלוי בפני הגנרל. פומפידו, במיומנות, קפץ למים. הכשרתו כבנקאי לימדה אותו לעקוף מכשולים משפטיים בלי להסתבך. — אדוני הגנרל, החוקה היא טקסט חי. עליה להסתגל לדרישות המעשיות של פעולת הממשלה. הצו נכלל ברוח מוסדותינו. — פומפידו, השיב דה גול, החוקה איננה אקורדיון שמותחים לפי הנסיבות. היא נוסחה בדיוקנות כדי לתחום את פעולת הרשויות הציבוריות. דְּבִרָה הבין שהמצב הופך קריטי. הוא החליט לשים את הקלפים על השולחן.

— אדוני הגנרל, כולנו רוצים שתחתום, מכיוון שהדבר פותר בעיה שמטרידה אותנו. ושמתיחה להכביד על יחסינו עם יפן. מבחינה חוקתית טהורה... הצו אינו אולי לגמרי אורתודוקסי, אך הוא משרת ללא עוררין את האינטרסים העליונים של צרפת. הכנות הבוטה הזאת הרגיעה, באורח פרדוקסלי, את דה גול. הוא העריך שידברו אליו בגלוי, והעדיף את האמת הגלויה על פני נימוסי דיפלומטיה שלא היו לרוחו.

— אדוני שר המשפטים, אני מוקיר לך את כנותך. יהי כן. אך אל תבקש ממני להאמין שההליך נקי מפגמים מבחינה חוקתית. כולנו יודעים שאין זה כך.

דְּבָרָה תִּפְסֵם מִיד אֶת הַהִזְדַּמְנוֹת.

— אֲדוֹנֵי הַגֶּנְרָל, הָאֵם פִּירוּשׁ הַדָּבָר שֶׁאַתָּה מַסְכִּים לַחֲתוֹם?

דֵּה גוֹל שָׁקֵל אֶת הַבַּעַד וְהַנֶּגֶד שֶׁל הַחֲלָטָתוֹ. הַרִיאָלִיזִם שֶׁלּוֹ, שֶׁהַתַּחֲשֵׁל בְּנִיסִיוֹנוֹת, גָּבַר בְּסוֹפוֹ שֶׁל דָּבָר עַל אִידִיאָלִיו.

— כֵּן, אֲדוֹנֵי שֶׁר הַמִּשְׁפָּטִים, אֲנִי מַסְכִּים לַחֲתוֹם. אֵךְ בְּתַנָּאֵי מוֹחֶלֶט וְלֹא נִיתֵן לְמִשְׁאָ וּמִתֵּן: הֵצִו חַיִּיב לִהְיוֹת מְנוֹסָח בְּאוֹפֶן שִׁישְׁמַר לַחֲלוּטִין אֶת כְּבוֹדָה וְזִכּוֹתָהּ שֶׁל צֶרֶפֶת. אֵינָנו יְכוּלִים לִהְיוֹרָאוֹת כְּשׁוֹדָדִים גָּסִים אוֹ כְּמַחְרִימִים שֶׁרִירוֹתִיִּים.

מָלְרוֹ מִיָּהָר לִהְרָגִיעַ אֶת דֵּה גוֹל בְּנִקּוּדָה קְרִיטִית זֶה, וְרָגַשׁ הַפֶּטְרִיוֹטִיּוֹת שֶׁלּוֹ רִטֵּט בַּהֲרֵמוֹנִיָּה עִם זֶה שֶׁל הַגֶּנְרָל.

— אֲדוֹנֵי הַגֶּנְרָל, הַפֶּתִיחַ לְצוֹ מַדְגִּישׁ אֶת גְּדוּלָּתָהּ הַמִּסּוֹרֶתִית שֶׁל צֶרֶפֶת וְתַפְקִידָהּ הַמִּתְרַבֶּת. אֲנִי מַדְגִּישִׁים בְּמִפּוֹרֵשׁ שֶׁהַשְּׁבָה הַחֲלָקִית מִתְבַּצֵּעַ "בְּרוּחַ שֶׁל פִּיּוֹס וְשִׁיתוּף פַּעּוּלָה תְּרַבּוּתִית בֵּין צֶרֶפֶת לִפֶּן". הִיא מַעֲיָדָה עַל נְדִיבוּת צֶרֶפֶת כִּלְפֵי יָרִיב לִשְׁעֵבֶר.

— וּמָה לִּגְבִּי שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה הִיצִירוֹת הַמִּרְכָּזִיוֹת שֶׁאֲנִי שׁוֹמְרִים בְּאוֹפֶן סַפְצִיפִּי?

— אֲנִי מַצִּיִּנִים בַּחֲגִיגוֹת שֶׁהֵן מִיוֹעֲדוֹת "לִהְעִשִּׂיר אֶת הַמּוֹרֶשֶׁת הַתְּרַבּוּתִית הַצֶּרֶפֶתִית לְתוֹעֵלַת הַגְּדוּלָּה בִּיּוֹתֵר שֶׁל כּוֹלֵם". וְכִי "יּוֹצְגוֹ בְּמוֹזִיאֹנִים הַלְּאוֹמִיִּים הַנִּכְבָּדִים בִּיּוֹתֵר שֶׁלָּנוּ לַחֲנִינֵךְ הָאֲמִנּוּתִית שֶׁל אֲזֶרְחִינוֹ וּמִבְקָרִים מְכַל הָעוֹלָם". אִישׁ לֹא יוֹכֵל לִהְיוֹשִׁים אוֹתָנוּ לְעוֹלָם בְּפַעּוּלָה מִתּוֹךְ רוּחַ קִטְנוּנִית אוֹ אֲנוּכִית.

דֵּה גוֹל הַנֶּהֱנֶה, שׁוֹכְנֵעַ מִן הַנִּסּוּחַ שִׁישְׁמַר אֶת דְּמוּתָהּ שֶׁל צֶרֶפֶת. הוּא מַצֵּא דֶּרֶךְ לִישֵׁב אֶת הָאֵינְטֶרֶסִים הַפּוֹלִיטִיִּים שֶׁלּוֹ עִם תַּפְסִיתוֹ אֶת גְּדוּלַת צֶרֶפֶת.

— זֶה מַסְפֵּק אוֹתִי, רַבּוּתִי. פֶּרֶשֶׁת מְצוּקָטָה מוֹסְדֶּרֶת.

הוא נטל את עטו המוזהב הנושא את סמלי הרפובליקה וחתם על הצו במחווה נחרצת וסופית.

אך במרחק כמה מאות מטרים ממְטִינִיּוֹן, בנספח קטן של פאלה-רוֹיָאל, האווירה הייתה פחות חגיגית בהרבה. אנדרה בוגינואל, יועץ משרד התרבות, קרא בפעם העשירית את נוסח הצו. מצפון מקצועי דקדקן, שירש מהכשרתו כשופט, אסר עליו לעצום עיניים מול הליקויים הבולטים ביותר. מולו, בחדר שקירותיו מכוסים מדפים עמוסי תיקים, פייר מואָנֶן, מפקח כללי של המוזיאונים, שיתף בגלוי בדאגותיו. הוא בנה את מוניטינו על יושרה שגבלה בקשיחות, אך שהעניקה לו את כבוד כל עמיתיו.

— אנדרה, אמר מואָנֶן, הצו הזה מציק לי מאוד מבחינה אתית. אנו למעשה מאשרים הליך חוקתי מפוקפק כדי לכסות על השתלטות מפוקפקת לא פחות.

בוגינואל הסכים במרירות, וקווי פניו חרוצים משבועות של נדודי שינה.

— זה מה שאני חושב כבר שבועות, פייר. הסעיף 92 לחוקה אינו יכול לשמש בכבוד יסוד חוקי לפעולת מתנה אמנותית שכזו. יש צורך בחוק שיאשר כדין על ידי הפרלמנט, עם דיון פומבי ואפשרות לתיקונים.

— ומה בפועל אנו מסתכנים בו אם הצו יערער יום אחד בפני מועצת המדינה? בידי היורשים או משפטנים עצמאיים?

בוגינואל הרהר ארוכות.

— בכנות, פייר, איני יודע מה יקרה. וזה בדיוק מה שמדאיג אותי. מועצת המדינה נוהגת לכבד את סמכויות הממשלה בענייני מדיניות חוץ. היא נמנעת מלהתערב בפרטי הדיפלומטיה שלנו. אך היא גם קשורה בדרך כלל מאוד לכיבוד הליכים חוקתיים. ואינה מהססת

לבטל חריגות סמכות. הבעיה היא שאנו נמצאים באזור אפור. תיק זה משלב היבטים של דיני קניין, דין חוקתי, דין בינלאומי... אין פסיקה ברורה למקרה היברידי מסוג זה.

— ומבחינה משפטית, מהי לדעתך העמדה החלשה ביותר שלנו? זו שעלולה לגרום לנו הכי הרבה בעיות בטווח הארוך? בוגינואל לא היסס אף לרגע.

— ללא ספק, השאלה היסודית של הכרזת המלחמה על יפן. ככל שאני חוקר את העובדות בקפידה רבה יותר, כך אני מבין שמצב הלוחמה הרשמי שלנו עם יפן מבוסס על יסודות שבירים ביותר. אולי אף בלתי קיימים.

מוֹאֲנֵנו פתח לפניו קלסר עבה גדוש בתיעוד ארכיוני ומברקים מוצהבים. חוש הפרטים שלו הוביל אותו לגילויים מטרידים.

— ערכתי מחקרים. הם מאשרים את הליקויים שזוהו בנוגע להיעדר פרסום רשמי של הכרזת המלחמה. הוא הוציא כמה עלים.

— חמור מכך, ההכרזה מעולם לא נמסרה רשמית לרשויות היפניות המוסמכות. לא ישירות ולא באמצעות מדינה שלישית. בדין הבינלאומי הצר, הכרזת מלחמה שלא פורסמה ולא נמסרה חסרת כל תוקף.

— כלומר, מעולם לא היינו במלחמה חוקית עם יפן? שאל בוגינואל בתדהמה גוברת.

— בדיוק, אנדרה. ואם מעולם לא היינו רשמית במלחמה עם יפן, אזי הצו של 1944 המגדיר את היפנים "אזרחי מדינת אויב" חסר כל בסיס חוקי לחלוטין. כל מבנה ההחרמה קורס.

בוגינואל קם וניגש למרפסת הצופה על גני פאלה-רויאל.

— פייר, אנו עדים להקמת פיגום שנראה יציב, אך שנשען על יסודות רופפים.

— למה כוונתך?

בוגינואל שב לשבת ופרש את תיקיו על השולחן.

— חשוב היטב על השרשרת הלוגית. הצו של 1944 נשען על מצב מלחמה עם יפן שמעולם לא התקיים חוקית. הסכם סן פרנסיסקו של 1951 חל על "רכוש אויב", אך אם מעולם לא היינו במלחמה עם יפן, אזי הרכוש היפני הנמצא בצרפת אינו "רכוש אויב" במובן הדין הבינלאומי. הצו מאשר תרומת יצירות אמנות שהייתה אמורה להיות בסמכותו הבלעדית של המחוקק...

— אתה חושב באמת שכל המבנה הזה עלול יום אחד לקרוס כמו בית קלפים?

— אני חושב שבנינו מבנה בלתי יציב. יספיק שיום אחד, בעוד עשר, עשרים או שלושים שנה, מישו ימצא את האומץ, האמצעים הכספיים והתמיכה הדרושים כדי לערער ברצינות על ההסדר הזה בפני בתי המשפט המוסמכים. והכול יקרוס.

שיחתם נקטעה לפתע בבואו של ברנאר אנטוניוז. אחיינו החורג של הגנרל — נציב עניינים בלשכתו של אנדרה מָלרז' לענייני תרבות — הגיע עם ההנחיות האחרונות מראש הממשלה. הוא נראה נחפז ולא ממש במצב רוח לדבר.

— רבותי, יש לסגור את פרשת מְצוֹקָטָה. הגנרל אינו רוצה לשמוע עוד על עוררים, בשום צורה שהיא.

אנטוניוז דיבר כמי שאינו סובל שיתעמתו עמו. בוגינואל חש שיש לנקוט משנה זהירות.

— אדון אנטוניז, יש לנו כמה... הסתייגויות ביחס ליציבות כל המבנה הזה לטווח הארוך.

— אילו הסתייגויות?

חוסר הסבלנות ניכר בקולו. מואָנז פתח בהסבריו, ופירט כל פרצה, כל אי-עקביות שגילה. אנטוניז הקשיב. אך פניו לא בישרו טובות.

— רבותי, פרטים אלה מעניינים אמנם מבחינה אינטלקטואלית. אך אל נאבד מעינינו את הסיכונים הגדולים ואת האינטרסים העליונים של צרפת.

אה, ה"אינטרסים העליונים"... בוגינואל לא נפל בפח.

— אילו סיכונים?

— ראשית, הסביר אנטוניז בהתנשאות של מקורבי הממסד, אוסף מְצוּקָטָה מהווה העשרה משמעותית של מורשתנו. שמונה עשרה היצירות המרכזיות שאנו שומרים שוות עשרות מיליוני פרנקים. אולי יותר בהתחשב באופיין הייחודי. שנית, המוזיאונים שלנו ימשכו מספר גדול של מבקרים זרים הודות ליצירות המופת האלה. הפצת השפעה תרבותית, יוקרה בינלאומית...

— ומבחינת יחסי חוץ? שאל מואָנז.

— ההשבה החלקית מוכיחה את גדלות נפשנו כלפי אויב לשעבר. הדבר מקל על התקרבותנו ליפן, שותפה כלכלית ההולכת ותופסת חשיבות עבור אירופה.

אנטוניז מסר את טיעונו כשיעור שנלמד בעל פה. גדלות נפש... המילה הייתה טעימה בעוד שומרים על היצירות היפות ביותר.

— אכן, אדון אנטוניז, אך אם יסודות כל המהלך רופפים..., התעקש בוגינואל באומץ שלא ידע שיש לו.

— אדון פוגינואל, עליי להזכיר עובדה. הגנרל דה גול חתם על הצו הבוקר. יש לו אפוא תוקף חוק על כל שטח צרפת. איש לא יכול לערער עליו.

מחווות של אנטוניזו הייתה חד-משמעית. אך מואָנוֹ לא הרתיע. — איננו יכולים בכל זאת להתעלם מכללי החוקה של הרפובליקה שלנו!

— אדון מואָנוֹ, על החוקה לשרת את גדולת צרפת, לא לעכב אותה בשיקולים פורמליסטיים. הצו משרת את האינטרסים של האומה. שני האנשים הבינו שהם ניצבים מול היגיון החורג בהרבה מדאגותיהם. תפיסה בונפרטיסטית שבה תבונת המדינה גברה על כל כלל.

ב-18 בדצמבר 1958, פורסם הצו רשמית ברשומות הממשלה. עם נימוקיו המליציים על הפיוס הצרפתי-יפני ועל הנדיבות התרבותית הצרפתית. התעמולה החלה לפעול ללא דיחוי.

בניגוד למה שצפה האלוף-משנה דה פֶּוֹנְוָאל, העיתונות הצרפתית, בהשראה נרחבת של השירותים הממשלתיים, שיבחה את "היוזמה הנשיאותית הנדיבה". "לֶוֹרֹז" כתבה על עמוד השער כולו: "דה גול תורם בנדיבות יצירות מופת ליפן". "לה קרואה" הסבירה במאמר מערכת בן חצי עמוד כי "היוזמה האצילה מעידה על ייעודה האוניברסלי של צרפת ותפקידה המתרבת". "פראנס-סואר" הסכימה, ודיברה על "דמוקרטיזציה של הגישה לאמנות". "אָקוֹ ד'אלז'ה" אף פרסמה כתבה מאוירת עם תצלומים צבעוניים וראיונות שהדגישו בעמוד הראשון את "גדולת צרפת". קולות מתנגדים בודדים העזו בביישנות לתהות על תנאי הרכישה המקוריים של האוסף. אך ביקורות מאופקות אלה טבעו במהרה במקהלה שתיאמו שירותי ההסברה הממשלתיים.

בטוקיו, באווירת בית תה מסורתי בשכונת גינזה, שיגהארו
מצומוטו, חתנו של קוג'ירו מצוקטה והמו"מ הראשי היפני, קרא שוב
את תנאי ההתנערות שנאלץ לחתום עליהם. זעם עמום כילה אותו.
רגיל לתחכומים, גילה כעת את גבולות הנימוס מול אכזריותם של
יחסי הכוח. עורך הדין המכובד ביותר בלשכת עורכי הדין, טקשי
יאמאמוטו, ניסה להרגיעו. גם לו היו ספקות באשר לתוקפה של
העסקה הכפויה הזאת, אך חוכמתו הובילה אותו לריאליזם.

— אדון מצומוטו, לא הייתה לך בפועל ברירה אחרת במשא ומתן
זה. לצרפת היו כל הקלפים, אנו היינו בעמדת חולשה מוחלטת.

יאמאמוטו שתה לאיטו את תה הירוק שלו.

— מר יאמאמוטו, חוששני שמכרתי בזול את המורשת התרבותית
של חמי. שמונה עשרה היצירות ששומרים, זה לב האוסף כולו.

הוא הוציא את הרשימה המפורטת מתיקו.

— ואן גוך, גוגן, סזאן, רודן... כל מה שמעניק לאוסף את חשיבותו
הבינלאומית נותר בצרפת. אנו משיבים לרשותנו שלוש מאות
יצירות, אמנם, אך אלה יצירות משניות, סקיצות הכנה, יצירות של
אמנים פחות מוערכים...

— אני מבין את צערך, ניחם אותו יאמאמוטו. אך הבה נביט
במציאות בפנים. בלי הסכם זה, גם אם הוא לוקה בחסר, לא היית
משיב דבר כלל. לפחות, השאר יחזור ליפן ויוכל להיות מוצג בעתיד
במוזיאון האמנות המערבית העתיד לקום בטוקיו.

— באילו תנאים משפילים! עלינו לבנות בעצמנו מוזיאון במיוחד
עבור יצירות אלה, לוותר על זכויותינו ביצירות שצרפת שומרת,
להסכים שהשבה חלקית זו תוצג כמחווה נדיבה של הרשויות
הצרפתיות...

הוא הניח את כוסו בעוצמה, וזעמו גבר על חינוכו המעודן.

— זו סטירת לחי, מר יאמאמוטו! אנו מחויבים להודות לשוודינינו על שהחזירו לנו חלק ממה שגנבו מאיתנו!

יאמאמוטו הנהן, מודע לעוול. ניסיונו המשפטי הרב לימד אותו על מגבלות המערכת הבינלאומית מול הכוח הגס.

— מר מְצומוטו, אנו נמצאים בחוסר יכולת לערער ביעילות על החלטות צרפת. הסכם סן פרנסיסקו מעניק לה לכאורה את כל הזכויות על הרכוש היפני הנמצא בשטחה.

— אך האם הסכם זה אכן חל על מצבנו? שאל מְצומוטו בפתאומיות, בתקווה מתחדשת.

השאלה הפתיעה את עורך הדין, שהרים את ראשו בעניין.

— למה כוונתך?

— ובכן, ביקשתי ממקורבי המוכשרים ביותר לערוך כמה בירורים דיסקרטיים. נדמה שצרפת מעולם לא הייתה רשמית במלחמה עם יפן. בתנאים אלה, סעיף 14 להסכם סן פרנסיסקו אינו אמור לחול על רכושו הפרטי של חמי.

יאמאמוטו נטה קדימה בחדות. כיוון שלא בדק מעולם.

— תוכל להרחיב בניתוחך? על אילו מסמכים אתה נשען?

מְצומוטו הוציא תיק מתיקו. ידיו רעדו קלות — לא מעצבנות, אלא מהתרגשות.

— הבט בזה, מר יאמאמוטו. בילינו חודשים בבדיקת הארכיונים היפניים והמסמכים האמריקאיים שבוטל עליהם הסיווג.

מְצומוטו נכנס להסבר מפורט של הפרצות שהרשויות הצרפתיות חשבו שהצליחו להסתיר כה היטב. יאמאמוטו הקשיב. הוא חישב

בראשו את הסיכויים — הדלים — של ערעור אפשרי נגד המכונה הצרפתית.

— מר מצומוטו, עימות שכזה יימשך שנים. ובעיקר, כל מנגנון המדינה הצרפתית יתלכד נגדנו. האם אתה בטוח שברצונך לצאת להרפתקה שכזו?

מצומוטו נעץ בו מבט ישיר. קולו התקשה, וחשף נחישות שהתנהגותו המנומסת נהגה בדרך כלל להסתיר.

— לכבוד חמי, כן. גם לזכר האוסף שלו. וגם... למען האמת, מר יאמאמוטו. אני מוכן להוביל את המאבק עד הסוף. גם אם הדבר יחריב אותי.

רעיון זה נבט לאיטו בתודעת יורשי מצוקטה. הם החלו סוף סוף להבין שהשוד — שכה נערמה עליו ההסוואה — נשען על יסודות רופפים בהרבה מכפי שרצו להאמין.

אלא שב-1958, לא היו להם לא הכסף, לא הקשרים ולא הפנקס הדרוש. זה גול בשלטון, הקסגון צרפת ניצחת, גדולת צרפת בשיאה...

במרתפי הלובר ומקדשי האמנות הצרפתיים האחרים, שמונה עשרה יצירות המופת שצרפת שמרה המשיכו את חייהן השקטים.

הצו מ-18 בדצמבר 1958 חתם רשמית את גורל אוסף מצוקטה. ואולם, הצו נשא בתוכו את זרעי ערעורו. בהופכו את "ההשבה" של יצירות בעלות חשיבות משנית למעשה רשמי, תוך שמירה על היפות ביותר, הוא הכיר בעצם בכך שלצרפת אולי אין זכות מוחלטת על הכול. סדק קטן במבנה הצרפתי היפה. סדק שינוצל שנים רבות מאוחר יותר בידי אחרים, עקשנים יותר וחמושים טוב יותר.

בהכריזו על ה"נדיבות" הצרפתית, הצו משך את תשומת הלב לפרשה שפריז הייתה מעדיפה לראותה נעלמת בתהומות הנשייה של ההיסטוריה. פרסום בלתי רצוני לסכסוך שהרשויות קיוו שקברוהו.

ולבסוף, בהישענו על הליך מפוקפק ביותר מבחינה חוקתית, יצר הצו תקדים שביר. משחק מיקאדו העלול לקרוס עם כל שינוי בפסיקה.

כל יסודות החולשה הללו נעלמו לחלוטין מעיני האחראים הצרפתים.

פרשת מצוקטה הייתה רחוקה מלהסתיים. היא רק נכנסה לשלב חדש. שלב העיכול וההבשלה. ארוך, ארוך מאוד. גיבורי 1958 ייעלמו אחד אחד — המוות עושה את שלו — אך החלטותיהם ימשיכו להרעיל את חיי יורשיהם.

התיק העלה שאלות החורגות בהרבה מתקופות ומשטרים. האם ניתן להשתלט על רכוש תרבותי של אחרים בשם תבונת המדינה? האם המטרה מקדשת את האמצעים כשמדובר במדיניות תרבותית? האם מדינה המתיימרת להיות דמוקרטית זכאית להפר את עקרונותיה שלה ברגע שהאינטרסים שלה על כף המאזניים?

שאלות מביכות, כמובן. אך מי דאג לכך ב-1958?

"קומדיית ההשבה" פעלה למשעי.

יהיה צורך להמתין לתהפוכות סוף המאה העשרים — נפילת חומת ברלין, הגלובליזציה, הופעתם של נורמות בינלאומיות חדשות בענייני רכוש תרבותי — כדי שפרשת מצוקטה תחזור ותצוץ.

אך זו כבר אפוסה אחרת. אפוסה שתרחש בעולם שונה מאוד מזה של 1958. עולם שבו מדינות לא יוכלו עוד להשתלט כה בקלות על אוצרות שכנותיהן בטענת אינטרסים קדושים.

פרק 6: שנות הנשייה

פריז, 1975

רעש הפטישים הפניאומטיים הדהד באולם הענק של תחנת אורסה הישנה. ענני אבק גבס ריחפו באוויר. המקום דמה לשדה קרב אדריכלי: קורות מתכת מעוקמות, קירות פרוצים, רצפות הרוסות. שם, בתוך תוהו ובוהו זה, אמור היה להיוולד מקדש האמנות הצרפתי העתידי.

פרנסואז קאשן, אוצרת ראשית ומנהלת מוזיאון אורסה לעתיד, פסעה בזהירות בין ההריסות, עקביה מקישים על הבטון הסדוק. לבשה את חליפתה השחורה הנצחית, זו שנשמרה לפגישות חשובות, ואחזה בחוזקה תיק צהוב שנשא את הכיתוב "אוסף מצוקָטָה". לצדה, מישל לקלוט, מנהל מוזיאוני צרפת, התקדם באיטיות. חליפתו המהודרת ניגדה את התפאורה האפוקליפטית שסבבה אותם.

קאשן צפתה בעבודות בקסם מהול בחשש. בתו של מנתח נודע ונכדתו של הפעיל הקומוניסטי המפורסם מרסל קאשן, למדה במכון לאמנות וארכיאולוגיה, ופיתחה כבר בגיל צעיר תשוקה בוערת לאמנות.

— מישל, הביטו בזה, קראה פרנסואז קאשן תוך שהיא מצביעה בתנועת יד רחבה על הֶנֶף המרכזי העצום. אפשר להציב כאן את כל אוסף האימפרסיוניסטים. המונה מול הרנואר, הדגה בגומחה שבקצה... ואור זה! האור הטבעי הזה הנשפך, זה בדיוק מה שדרוש לנו עבור הפסטלים.

לקלוט הנהן בהיסח דעת, מבטו נודד על גבי התוכניות שאחז בידו. הוא היה מוטרד. איש מנגנון מובהק, טיפס בכל שלבי הסולם של המנהל התרבותי הודות לשילוב מתוחכם של כשירות אמיתית

ואופורטוניזם מוצהר. הוא היה מומחה באמנות הפשרה, אותה התעמלות אינטלקטואלית המאפשרת ליישב בין הבלתי ניתן ליישוב.

— פרנסואז, עלינו לדבר ברצינות על אופן הצגת יצירות מְצוּקָטָה. קיבלתי אמש טלפון מלשכת השר. הם... איך לומר... מוטרדים מן הבולטות שעלולה להינתן לפרובנס הזה.

— מוטרדים? חזרה קאשן בנימה אירונית קלה. ממה הם מוטרדים? מכך שבאוספינו שוכנים ואן גוך וגוגן היפים ביותר בעולם? פועל חלף לידם, דוחף מריצה מלאה פסולת. לקלוט המתין שיתרחק לפני שהמשיך, מוריד את קולו באורח אינסטינקטיבי.

— את יודעת היטב על מה אני מדבר, פרנסואז. האוסף הזה הוא פצצת זמן. אם העיתונאים יתחילו לחטט בתנאי רכישתו...

— רכישתו? אתה מתכוון להחרמתו, מישל. נקרא לילד בשמו.

פניו של לקלוט התעוותו. הוא שנא כשקאשן הופכת כה ישירה. בסביבתם, עדיפו לשונות מרוככות, פריפרזות, כל מה שמאפשר לא לקרוא לדברים בשמם הגס. נטייתה של עמיתתו לאי-משמעת מילולית כזו הביכה אותו.

— בדיוק, המשיך תוך שהוא סוקר בעצבנות סביבו. זו בדיוק המילה שיש להימנע ממנה. הקשיבי, הכנתי תזכיר. אקרא לך אותו. הוא הוציא מתיקו מסמך מודפס והחל לקרוא בקול חדגוני.

— "הנחיה בדבר הצגת יצירות ממקור אוסף מְצוּקָטָה לשעבר. בהתאם להנחיות משרד התרבות, מומלץ לאמץ מינוח ניטרלי בנוגע לפרובנס של יצירות אלה. יש להעדיף את הניסוחים הבאים: 'אוסף לאומי', 'רכישת המדינה הצרפתית', 'תרומה אנונימית'. כל אזכור

מפורש של אוסף מצוקטה יהיה כפוף לאישור מוקדם של הנהלת מוזיאוני צרפת".

קאשן קטעה אותו בצחוק מאולץ.

— תרומה אנונימית? אתה צוחק, אני מקווה? מדובר באוסף של מאות יצירות מרכזיות, לא בציור שתרמה דודה זקנה כלשהי!

— אני יודע, נאנח לקלוט תוך שהוא מכניס את מסמכו בחזרה. אם נתחיל לספר הכול — ההשמה תחת פיקוח בזמן המלחמה, המשא ומתן הרעוע שלאחר המלחמה, המחזה של 1958 — נמצא את עצמנו עם פולמוס אדיר על הידיים. וזה, המוזיאון החדש באמת לא זקוק לו.

הם המשיכו ללכת, סובבים פיגום שבו פועלים עמלו לחיזוק קשת. הרעש היה מחריש אוזניים, אך באורח פרדוקסלי העניק אינטימיות לשיחתם. קאשן חשה עולה בה זעם, אותו זעם שתקף אותה מול ההתפשרויות של מקצועה. זעם מהול בגועל כלפי עצמה, כי ידעה שבסופו של דבר תיכנע.

— את יודעת מה הכי מפריע לי בכל זה? אמרה קאשן לבסוף. שאנחנו עושים בדיוק את מה שאנו מאשימים בו את הגרמנים בענייני הביזה הנאצית. אנו מסתירים, ממזערים, מעמידים פנים כאילו לא קרה דבר.

— ההשוואה מוגזמת, פרנסואז. הנסיבות שונות לחלוטין.

— אה כן? אספן זר בונה אוסף בצרפת. פורצת מלחמה. המדינה תופסת את רכושו. המלחמה מסתיימת. המדינה שומרת על הרכוש. הסבר לי את ההבדל היסודי, אני מקשיבה.

לקלוט עצר במקום ופנה אליה. השיחה הזאת עוררה בו ספקות שהעדיף לשמור קבורים. כל מסלול הקריירה שלו נשען על יכולתו

לשרת נאמנה את המדינה, יהיו הסתירות אשר יהיו. ערעור על נאמנות זו הפחיד אותו יותר משהיה מוכן להודות.

— ההבדל הוא שמצוקטה היה יפני, שיפן הייתה האויב, ושהיה הסכם בינלאומי כדת וכדין. הסכם סן פרנסיסקו, אומר לך משהו? הכול חוקי.

— חוקי, אולי. מוסרי, בהחלט לא.

— מאימתי המוסר מנחה את הפוליטיקה? השיב לקלוט.

הם הגיעו למה שיהפוך לגלריית האימפרסיוניסטים הגדולה. המרחב היה עצום, שטוף אור זהוב שחדר פנימה. קאשן עצרה במרכז החדר, מסתובבת לאט להקיף במבטה את הנפח כולו. ברגעים כאלה, תשוקתה לאמנות שבה וצפה.

— כאן אני רוצה למקם את 'החדר בארל', הכריזה. במרכז ממש, עם תאורה זנית. זה יהיה שיא האוסף.

— רעיון מצוין, אישר לקלוט. ואן גוך הזה יוצא דופן. הרטט של הצהובים, הפרספקטיבה המעוותת של החדר... זו יצירת מופת מוחלטת. המבקרים יתקהלו כדי לראותו.

— ולא יוזכר בשום מקום שהוא מגיע מאוסף מצוקטה?

— נזכיר את מה שצריך להזכיר: "שמן על בד, 1888, אוסף מוזיאון אורסה". זה הכול.

רעש עמום קטע אותם. פועל קדח בקיר כמה מטרים מהם, מעלה ענן אבק לבן. הם התרחקו כשהם משתעלים. לקלוט חש את כובד שקרי המדינה שסייע להנצחה. עייפות מוסרית שנבטה בתנועותיו, בשתיקותיו, באותם רגעים שבהם מסכת פקידו החרוץ נסדקה בבלי משים.

— בשבוע שעבר פגשתי את קולונז', האוצר של מחלקת הציור, המשיכה קאשן ברגע שהיו מוגנים. הוא סיפר לי אנקדוטה מעניינת. כנראה שבשנות השישים, אחד מיורשי מצוקטה בא ללובר כדי לראות את יצירות האוסף.

— ומה קרה?

— הוא בכה. ממש בכה מול סזאן ששייך היה לסבו. קולונז', אז אוצר עוזר, לא ידע היכן להימצא. הוא הציע לו מטפחת וליווה אותו החוצה תוך שהוא מבטיח שהיצירות ייטופלו היטב.

— זה נוגע ללב, העיר לקלוט. אך זה לא משנה דבר מן המצב. יצירות אלה צרפתיות עכשיו.

במרחק אלפי קילומטרים משם, בשכונת המגורים דאיקנייאמה בטוקיו, סאבורו מצוקטה התבונן בגן הזן מן המרפסת של ביתו המסורתי. הוא אחז בידיו תצלום מוצהב. אביו, קוג'ירו מצוקטה, מצולם מול אוספו הפריזאי בשנות ה-1920. נראו שם, תלויות על הקיר מאחוריו, כמה מן היצירות שהיוו קישוט למוזיאונים הצרפתיים. סאבורו היה מאותם יפנים שהותוו בהם צלקות התבוסה, קרועים בין גאוה קדומה להשפלה לאומית. איש כבוד לפי הקודים המסורתיים, נאלץ בכל זאת ללמוד את אמנות ההתפשרות מול המציאות. הכפילות הזאת כילתה אותו. לשמר את כבוד המשפחה תוך קבלת חוסר האונים. אובדן אוסף אביו סימל עבורו את כל הכניעות של תקופתו. אשתו, מיצ'יקו, ניגשה בשקט והניחה כוס סאקה חם לצדו. השלמתה הכואבת הייתה זו של הנשים היפניות, הרגילות לחבוש את פצעי הגאוה של בעליהן בלי לשפוט אותם לעולם. ואף על פי כן, לעתים בקעה יאוש ממבטה מול רדיפות הזיכרון של סאבורו.

— אתה עדיין מביט בתצלומים האלה, לחשה בעדינות. זה רק מעורר מחדש את הכאב.

— איך אפשר לשכוח, מיצ'יקו? השיב מבלי להסיר את עיניו מן התצלום. אבא הקדיש את חייו לאוסף הזה. הוא רצה להקים מוזיאון ביפן, לחנך את עמנו לאמנות המערבית.

— סאבורו, יש לסובב את הדף.

הוא נענע ראשו לאט. עקשנותו בהעלאת הזיכרונות ביטאה אצלו חוסר יכולת להתאבל.

— לסובב את הדף? כשכל שנה מיליוני תיירים מעריצים את תמונותינו בפריז מבלי אפילו לדעת שנגנבו מאיתנו? לא, מיצ'יקו. אינני יכול לסובב את הדף. לא כל עוד לא נעשה צדק.

הוא הניח את התצלום ונטל את כוס הסאקה בין ידי הקמוטות, נהנה מן החום שהתפשט בכפות ידיו.

— קיבלתי מכתב מן האוצר של מוזיאון רודן אתמול, המשיך. הם מארגנים תערוכה על הפיסול הצרפתי של המאה התשע עשרה. הם רוצים לשאול כמה מן היצירות שהם "השיבו לנו בנדיבות" ב-1958. הם שומרים על יצירות המופת ומבקשים מאיתנו להשאיל להם את הפירוורים שהואילו להחזיר לנו.

— מה תשיב להם?

— כלום. לא אשיב דבר. שישתדרו עם מצפונם, אם יש להם בכלל. השתיקה השתררה ביניהם, מופרעת רק על ידי קול המים הזורמים ממזרקת הבמבוק הקטנה בגן. מיצ'יקו התיישרה לבסוף לצד בעלה, מניחה בעדינות את ידה על ידו. מחווה זו, שחזרה על עצמה אלפי פעמים לאורך השנים, בגדה בו-זמנית באהבתה שלא תמוט ובתשישותה מול הרהוריו של סאבורו.

— קנג'י גדל, העירה. הוא שואל יותר ויותר שאלות על סבו-רבו. לפני כמה ימים הוא שאל אותי מדוע אין לנו שום ציור מערבי בבית בעוד שקונג'ירו היה אספן גדול.

— מה אמרת לו?

— את האמת. שהם בצרפת. אך לא היה לי האומץ להסביר לו כיצד הגיעו לשם. זה עליך לעשות, זו מורשתך המשפחתית.

אחריות ההעברה הזאת ריסקה אותו. איך לשמר את הזיכרון בלי להכתים את התמימות? איך להעביר את האמת בלי להזריק שנאה? — איך מסבירים לילד בן עשר שהעולם נשלט על ידי חוק החזק? שהמושגים היפים שמלמדים אותו בבית הספר — צדק, שוויון, כבוד — אינם אלא מילים ריקות כשמדובר ביחסים בין אומות?

— הוא יבין. ילדים מבינים יותר ממה שחושבים.

— אולי. אך אני רוצה לחסוך ממנו את הכאב הזה כמה שיותר זמן. הבה נניח לו להאמין עוד קצת שהעולם צודק.

פריז, הנהלת מוזיאוני צרפת, 1976

אולם הישיבות של הנהלת מוזיאוני צרפת, ברחוב דה ואלואה, נראה כמו מועצת מלחמה. כעשרה פקידים בכירים ואוצרי מוזיאונים הקשיבו בקשב רב ללאון תוֹיָה, המנהל, המציג את התוכנית שגיבש עם המזכיר הכללי של המשרד.

תוֹיָה השתייך לאותה שכבת פקידים בכירים שעשו מן המדינה את דתם. בוגר בית הספר הנורמלי, מורה מוסמך, הוא סגד למוסד בלהט של מאמין. מסירות מוחלטת זו הובילה אותו לפסגה. בפרשת מצוקָטָה, הוא ראה רק בעיית תקשורת שיש לפתור, תוך הסתרה מכוונת של ההיבטים האתיים.

— גבירותיי ורבותיי, פתח בקולו הכבד והשקול, אנו ניצבים מול אתגר כאוב. יש לנו באוספים הלאומיים יצירות המהוות מקור גאווה למוזיאונים שלנו. אך עלינו לנהל את המורשת המורכבת של רכישתן. לשכת השר ביקשה מאיתנו להגדיר קו פעולה ברור ועקבי. הוא קם והחל להתהלך הלוך ושוב. טקס הפסיעות הזה העיד עליו עצבנות שהתאמץ להסתיר.

— אוסף מְצוּקָטָה מייצג יצירות מרכזיות, המשיך. אנו מדברים על אוסף בעל ערך שוק משמעותי. אך מעבר להיבט הכספי, מוניטינגו הבינלאומי הוא שעל כף המאזניים.

ז'אק קוניאם, מפקח כללי של המוזיאונים, סבר שעליו להתערב. הוא עבר כמה משברים ואימץ פילוסופיה שאפשרה לו להקל ראש בסיכונים המוסריים.

— אם תרשו לי, אני חושב שאנו מדרימים את המצב שלא לצורך. מה המלצת הלשכה?

תוֹיָה שב לשבת, מאמץ את היציבה החגיגית ששמר להודעות חשובות.

— המזכיר הכללי מציע גישה ברורה: מחיקה הדרגתית. במהלך תקופה של עשר שנים, נעלים בהדרגה כל אזכור של אוסף מְצוּקָטָה מן המסמכים הציבוריים שלנו. היצירות יישארו מוצגות, כמובן, אך הפרובנס שלהן ינוטרל בהדרגה... נאמר... יעומעם.

— כלומר? שאל אוצר של הלובר.

— כלומר שנשלב אותן לחלוטין. בלי אזכור מיוחד עוד, בלי הבחנה. הן יהפכו ל"יצירות של מוזיאון הלובר" או "של מוזיאון אורסה". כאילו תמיד היו שם.

— אבל הארכיונים? הקטלוגים הקיימים? התנגד קוניאם.

— הארכיונים יישארו נגישים לחוקרים מוסמכים, כמובן. איננו בברית המועצות. באשר לקטלוגים, הם יוחלפו במהדורות חדשות... מטוהרות.

לואי פֶּזֶן, ראש מחלקה לשעבר בלובר, שהוזמן כיועץ, ביקש רשות דיבור. בן שמונים, גילו המופלג העניק לו חופש ביטוי שבני הדור הצעיר ממנו לא הרשו לעצמם.

— הייתי שם ב-1951 בזמן משא ומתן ההסכם. הייתי צעיר יותר אז, אך נכחתי בכמה ישיבות. מה שעשינו היה... איך לומר... יצירתי מבחינה משפטית. ניצלנו את חולשתה של יפן המנוצחת כדי להכשיר מה שהיה, נהיה כנים, החרמה גסה וישירה.

— מר פֶּזֶן, קטע אותו תוֹיָה, איננו כאן כדי לכתוב מחדש את ההיסטוריה, אלא כדי לנהל את ההווה.

— בדיוק, השיב פֶּזֶן בחוצפה שמעניק הגיל. ניהול ההווה מחייב הבנת העבר. והעבר אומר לנו שאנו שטים במים עכורים. היפנים מתאוששים כלכלית. הם לא יישארו שקטים לנצח.

— סיבה נוספת לפעול כל עוד הם עדיין כן, סיכם המנהל.

הישיבה נמשכה. דנו בהיבטים המעשיים. כיצד לשנות את תוויות היצירות, כיצד לתדרך את צוותי המוזיאונים, כיצד להשיב לשאלות אפשריות של עיתונאים או חוקרים. תוֹיָה ניהל את הדיונים בסמכות שהסתירה בקושי את שאלותיו הפרטיות. הוא שמר, ברגעי בדידותו, מודעות ברורה לרמאות שסייע לארגן.

מוזיאון אורסה, 1978

המוזיאון היה עדיין בשיפוצים, אך כמה אולמות החלו לקבל צורה. בגלריית האמנים הפוסט-אימפרסיוניסטים העתידית, צוות טכנאים

עמל סביב תיבת עץ עצומה. בפנים, 'החדר בארל' מאת ואן גוך, שהגיע ממחסני הלובר.

ז'אן-פייר מואנזן, אוצר שמונה לאחרונה, פיקח על הפעולה בעצבנות מורגשת. זו הייתה הפעם הראשונה שטיפל ביצירה בעלת חשיבות שכזו. בן לסוחרים קטנים, הוא טיפס בכל שלבי הסולם הודות לכשרונו ונחישותו, תוך שהוא מבטא במהלך הדרך את הרגישות המיוחדת של המטפסים החברתיים.

— בעדינות! צעק אל הובלנים. זה ואן גוך, לא ארון איקאה!
האנשים, רגילים לגחמות האוצרים, המשיכו בעבודתם באדישות של מומחים. לאט, בזהירות, הוצא הציור מן התיבה והונח על כן ציור שנועד במיוחד לכך.

מואנזן ניגש, מוקסם. עוצמת הצהובים, זרות הפרספקטיבה, הנסיגה המוחשית הנוסכת מן החדר הריק הזה... הכול היה שם, שלם, מטלטל.

— מר מואנזן?

הוא הסתובב. אישה צעירה במעיל לבן עמדה מאחוריו.

— כן?

— שרלוט שְנִיגֶה, מחלקת התיעוד. עליי לוודא את הפרטים עבור תווית היצירה הזאת.

היא פתחה את תיקה והחלה לקרוא בשקדנות של ארכיוניות מתחילות.

— אז... וינסנט ואן גוך, 'החדר בארל', אוקטובר 1888, שמן על בד, 57.3 על 73.5 ס"מ. לגבי הפרובנס, יש לי "אוסף מצוקטה, פריז, נרכש בסביבות 1921; הוחרם על ידי המדינה הצרפתית,

1944; מוזיאון הלובר, 1951; הופקד במוזיאון אורסה, 1978".
נכון?

מואָן, נבוכ בגלוי, הסמיק מעט. אידיאליסטית צעירה, שרלוט שָנְגָה
ייצגה כל מה שהוא היה לפני שלמד את חוקי המשחק המוזיאלי.
— למעשה, קיבלנו הנחיות חדשות בעניין הפרובנסים. עבור
יצירה זו, יש לציין "אוסף מוזיאון אורסה".

התיעודנית הביטה בו בתדהמה.

— אבל... זה שקר. ליצירה הזאת יש פרובנס, כרונולוגיה מתועדת.
אי אפשר למחוק אותה!

— אלה לא ההוראות שלי, מדמואזל שָנְגָה. זה בא מלמעלה.
מלמעלה מאוד.

— אבל זה אבסורדי! מחתה. כל סטודנט לאמנות יודע שהציור הזה
מגיע מאוסף מְצוּקָטָה. יש עשרות פרסומים שמזכירים זאת!
מואָן ניגש אליה והנמיך את קולו.

— תשמעי, אני מבין את התסכול שלך. גם אותי זה מפריע. אבל יש
לנו הנחיות ברורות מאוד. אוסף מְצוּקָטָה, רשמית, כבר לא קיים.
היצירות האלה תמיד שייכות היו למוזיאונים הצרפתיים. זו האמת
החדשה.

— האמת החדשה? חזרה, בחוסר אמן. אנחנו ב'1984' של אורוול
או מה?

— מדמואזל שָנְגָה, אם את מחזיקה בתפקידך, אני ממליץ לך לעקוב
אחר ההנחיות בלי לשאול שאלות. זו עצה של ידיד.

האישה הצעירה סגרה את תיקה, אידיאליזם שלה נסדק תחת הזעזוע
של העימות הראשון הזה עם הצביעות המוסדית.

— בסדר גמור. "אוסף מוזיאון אורסה". אבל אל תבקש ממני להתגאות בשקר הזה.

היא הסתובבה והתרחקה בצעד כעוס. מואזן צפה בה מתרחקת. הוא נזכר בזעמו שלו כשגילה את האמת על היצירות האלה. אך עם הזמן, מתרגלים. יכולת ההסתגלות המוסרית הזאת הייתה אולי הדבר המפחיד ביותר בו.

זהו, השיעור האמיתי של עולם המוזיאונים.

טוקיו, 1981

קנג'י כבר היה בן שש עשרה. גבוה יחסית ליפני, במשקפיים עגולים שהעניקו לו מראה שקדני, הוא בילה את רוב זמנו הפנוי בספרייה העירונית של שיבויה. באותו יום, דפדף בספר על האימפרסיוניזם ונתקל בשעתוק של 'החדר בארל'. הכיתוב ציין "מוזיאון אורסה, פריז".

סקרן משהו שלא הצליח להגדיר, המשיך לדפדף בספר. בהמשך, בפרק על אספנים מתחילת המאה העשרים, מצא תצלום שחור-לבן. לבו הפסיק לפעום. זה היה סבו-רבו, קוג'ירו מְצוֹקָטָה, מצולם מול אוסף ציורים. ובין אותם ציורים, נראה בבירור, 'החדר בארל'.

הוא הביט שוב בכיתוב שמתחת לשעתוק. "מוזיאון אורסה, פריז". שום אזכור של מְצוֹקָטָה. כלום. כאילו סבו-רבו מעולם לא היה קיים. באותו ערב, עימת את סבו. לקנג'י הייתה חוסר הסבלנות של הנעורים מול הדברים שלא נאמרו במשפחה, אך גם אינטואיציה מיוחדת המאפשרת לזהות שקרי מבוגרים. הוא ירש את עקשנותו של סבו-רבו, אך מבלי לדעת עדיין את המניעים האינטימיים שלה.

— אוג'יי-סאן, מצאתי משהו מוזר בספרייה.

סאבור' מְצוּקָטָה הרים את עיניו מעיתונו. הוא חשש מן הרגע הזה
כבר שנים, מתנודד בין הרצון לשמר את תמימות נכדו לבין החובה
להעביר את זיכרון המשפחה.

— אה כן? מה בדיוק?

קִנְג'י הניח את הספר הפתוח לפניו.

— זה באמת סבא-רבא בתצלום הזה, נכון? עם כל אותם ציורים?
הוא החוויר מעט, אך שמר על קור רוח.

— כן, זה הוא.

— והציור הזה, שם, זה באמת הואן גוך שנמצא במוזיאון אורסה?
— כן.

— אז למה המוזיאון לא מציין שזה היה שלנו?

סאבור' קיפל לאט את עיתונו. הרגע שחשש ממנו הגיע. היה עליו
לומר את האמת לנכדו. ההעברה הכואבת הזאת ייצגה בו-זמנית את
נטלו ואת אחריותו.

— שב, קִנְג'י. זה סיפור ארוך. פרשה כואבת.

במשך שעתיים, סיפר הכול. קולו רעד, חושף את כובד המשקל
הרגשי של הסיפור הזה ששחזר באלף פעמים בראשו.

קִנְג'י הקשיב, אגרופיו קמוצים. הנער הזה גילה באכזריות שהעולם
אינו נשלט על ידי הצדק, אלא על ידי הכוח. גילוי זה סימן את קץ
תמימותו, אך גם את לידתה של נחישות שתלווה אותו כל חייו.

— אבל... אבל זה גזל! קרא כאשר סבו סיים.

— כן. אך גזל שהוכשר בהסכם בינלאומי. מה שהופך אותו לבלתי
ניתן לתקיפה.

— בלתי ניתן לתקיפה? שום דבר אינו בלתי ניתן לתקיפה! אפשר לשכור עורכי דין, להתריע בפני העיתונות הבינלאומית, לעשות שערורייה!

סאבורו נענע ראשו בעצב. שנים כה רבות של כישלונות הפכו אותו לפטליסט, אולי פטליסט מדי מול מרצם של הצעירים.

— ניסיתי, קנג'י. במשך שנים. אך הצרפתים מחקו את העקבות, כתבו מחדש את האירוע. עבורם, היצירות האלה תמיד היו צרפתיות.

— אז מוותרים? נותנים להם לנצח?

סאבורו הביט בעיני נכדו. הוא ראה שם להט שהזכיר לו את אביו שלו. הלהבה הזאת הייתה בו-זמנית תקווה וחששו: תקווה לראות סוף סוף את הצדק נעשה, חשש לראות את קנג'י נשרף במסע שכבר הרעיל את קיומו שלו.

— לא, לא מוותרים. מחכים. מתכוננים. יום אחד תיקרה ההזדמנות. ובאותו יום, יש להיות מוכנים. לכן עליך ללמוד, קנג'י. ללמוד משפטים, שפות זרות, לגלות כיצד פועל העולם. הכוח לבדו אינו מספיק כדי להשיב את מה שנגזל מאיתנו. דרושים שכל, סבלנות, ומעל הכול, יש להכיר את האויב טוב יותר משהוא מכיר את עצמו.

פריז, הגראן פאלה, 1985

התערוכה "מאה שנות אמנות צרפתית: 1885-1985" בגראן פאלה הייתה אירוע התרבות של השנה. הנשיא פרנסואה מיטראן עצמו אמר היה לחנוך אותה. מאחורי הקלעים שררה תסיסה. פרנסואז קאשן, כעת מנהלת מוזיאון אורסה, פיקחה על ההכנות האחרונות עם צוותה.

קאשן הגיעה לשיא הקריירה שלה. כל הצלחה מקצועית הזכירה לה את הוויתורים שקיבלה כדי להגיע אליה.

פרשת מצוקטה גיבשה את סתירותיה הפנימיות. אוהבת האמנות מול הקרייריסטית, האינטלקטואלית מול הפקידה.

— איך זה שתווית הגוגן לא מוכנה? קראה תוך שהיא מבעירה במבטה את עוזרה.

— זה... יש לנו בעיה קטנה, גברתי המנהלת. בקטלוג משנת 1979, הגוגן הזה רשום כמגיע מאוסף מצוקטה. אך במסמכים החדשים שלנו, אין עוד אזכור של פרובנס זה. העיתונאים עלולים לשאול שאלות...

תיק מצוקטה הזה הכביד עליה. עם כל תערוכה, עם כל השאלה, הוא צץ מחדש כרוח רפאים מאשימה. היא חשה כאילו היצירות עצמן מביטות בה, כאילו תובעות צדק.

— תקשיב, זה פשוט. הקטלוג של 1979 כלל שגיאה. זה הכול. אם ישאלו אתכם, תגידו שמחקר מעמיק יותר אפשר לקבוע את הפרובנס האמיתי של היצירה.

— אבל גברתי, עיתונאים מומחים מכירים את הפרשה הזאת. פול ז'ורדן מה'פיגארו', למשל, כתב כמה כתבות על אוסף מצוקטה בשנות השבעים...

— אז הוא יבין שזה לטובתו לא לעורר מחדש פולמוסים ישנים, השיבה. למוזיאון אורסה יש יחסים מצוינים עם ה'פיגארו'. אנו משאילים להם באופן קבוע יצירות עבור אירועיהם. חבל אם זה ישתנה, לא נראה לך?

המסר היה ברור: הגזר והמקל. מי שישחק את המשחק יתוגמל. השאר... דרך זו של הפעלת כוח חשפה בקאשן קשיחות שלא תמיד הייתה לה. המערכת שינתה אותה מבלי שידעה.

בערב החנוכה, נכח כל פריז התרבותית. שרים, שגרירים, אספנים, מבקרי אמנות... בנאומו, פרנסואה מיטראן הלל את "הגאונות הצרפתית" ואת "פריז, בירת האמנות העולמית". לא מילה על היצירות הזרות המוחרמות שהיוו חלק ניכר מהתערוכה.

בקהל, איש התבונן בסצנה בחיוך מר. יוקיו טאנאקה, כתב ה'אסאהי שימבון' בפריז, רשם הערות. שלט בצרפתית על בוריה, הכיר את פרשת אוסף מְצוּקָטָה על כל פרטיה. דודו מצד אמו עבד עבור קוג'ירו מְצוּקָטָה בשנות ה-1930. טאנאקה היה מאותם עיתונאים יפנים שגדלו הן על כבוד לתרבות הצרפתית והן על מרירות נוכח העוולות שנחוו. כפילות זו השתקפה בעבודתו: הערצה לאמנות המערבית, זעם מול השוד. הוא עשה מן האמת על מְצוּקָטָה את מסע הצלב האישי שלו.

לאחר הנאומים, ניגש אל פרנסואז קאשן במהלך הקוקטייל.

— גברתי המנהלת, אציג את עצמי: יוקיו טאנאקה, אסאהי שימבון. תערוכה מהממת. אני מרותק במיוחד לחלק הפוסט-אימפרסיוניסטי. — תודה, מר טאנאקה. מוזיאון אורסה גאה להחזיק באחד האוספים היפים בעולם.

— אכן. לכמה מן היצירות הללו יש מסלול מרתק. הגוגן הזה, למשל, האם לא היה חלק מן האוסף שהקים בן ארצי קוג'ירו מְצוּקָטָה?

חיוכה של קאשן קפא כמעט בלתי מורגש. היא זיהתה את המהלך העיתונאי הזה. הגישה הרכה לפניי המהלומה.

— אני חושבת שאתה טועה, מר טאנאקה. הגוגן הזה תמיד היה חלק מהאוספים הלאומיים הצרפתיים.

— באמת? ובכל זאת, יש בידי שעתוק מקטלוג התערוכה של 1927 בגלריה 'ז'ורז' פֶּטִי, שבו זוהתה היצירה הזאת בבירור כשייכת למְצוּקָטָה...

הוא הוציא מכיסו צילום שהושיט למנהלת. זו בקושי הביטה בו, מאמצת את הבעת ההתנשאות ששמרה למטרידים.

— הקטלוגים של אותה תקופה כללו לעיתים קרובות שגיאות, מר טאנאקה. המחקרים שלנו כיום מהימנים הרבה יותר.

— אני רואה, השיב העיתונאי בחיוך שלא בישר טובות. שגיאות. כמה נוח. אמרי לי, גברתי המנהלת, כמה יצירות מאוסף מְצוּקָטָה מקשטות כרגע את קירות המוזיאונים שלכם?

קאשן נעצה. העיתונאי הזה החל להרגיז אותה ברצינות, והיא חשה עולה בה עצבנות מוכרת שהתעוררה בכל פעם שמישהו העז לערער על סמכותה.

— מר טאנאקה, איני יודעת למה אתה רומז, אבל...

— אינני רומז דבר, גברתי. אני שואל שאלה עיתונאית ברורה. שאלה שאת מעדיפה לא לענות עליה. זו זכותך. אך זו גם זכותי לחקור בעניין שנראה מאוד כמו ביזה מאורגנת.

— אני ממליץ לך להיות מאוד מדוד בכתבך, מר טאנאקה. לשון הרע נענשת על פי החוק הצרפתי.

— והגניבה? הגניבה נענשת על פי החוק הצרפתי, גברתי המנהלת? על דברים אלה, קד בנימוס והתרחק, משאיר את פרנסואז קאשן רותחת מזעם. היא רמזה למישל לקלוט, שהיה בשיחה עם שגריר איטליה.

— מישל, יש לנו בעיה. העיתונאי היפני ההוא, שם. הוא מחטט בפרשת מצוקטה.

לקלוט קימט את מצחו. התקרבותו לפרישה עשתה אותו פחות לוחמני מול פולמוסים. הוא שאף לסיים את הקריירה שלו בשלווה. — טאנאקה? כן, אני מכיר אותו לפי מוניטין. מטריד מהמעלה הראשונה. מה הוא רוצה?

— כנראה, לעשות שערורייה. יש לו מסמכים מהתקופה, הוא שואל שאלות...

— אני אטפל בזה. יש לי קשרים טובים בשגרירות יפן בפריז. אין להם שום עניין שהפרשה הזאת תצוץ מחדש. היחסים הצרפתים-יפניים מצוינים כרגע, הם לא יסכנו אותם בגלל כמה ציורים.

כמה ימים לאחר מכן, יוקיו טאנאקה קיבל שיחת טלפון מעורך העיתון שלו בטוקיו. המסר היה ברור: אין כתבה על אוסף מצוקטה. "היחסים הדו-צדדיים" גברו על העיתונאות החוקרת. טאנאקה הבין שנגע במיתר רגיש. הצנזורה הזו רק חיזקה את נחישותו, אך נאלץ לדחות את גילוייו לזמן נוח יותר.

קמאקורה, 1990

קנג'י כבר היה בן עשרים וחמש. בוגר משפטים מאוניברסיטת טוקיו, זה עתה התקבל להארורד. אך לפני שיצא לארצות הברית, רצה לקיים שיחה אחרונה עם סבו, שבריאותו הידרדרה.

האחרון היה שוכב בחדרו. מבטו נשאר חד ונחוש. סאבורו חש את כוחותיו נוטשים אותו, אך חולשה גופנית זו לוותה בשחרור נפשי. קרוב למוות, לא חשש עוד להעביר את אמתו, מרה ככל שתהיה. — קנג'י, קרב אליי, לחש בקול חלוש.

הצעיר כרע לצד המזרן. קנג'י נשא בקרבו את חוסר הסבלנות של הגיל הרוצה הכול, מיד. אך מול סבו הגוסס, למד את הסבלנות. שיעור מתינות זה יהיה יקר ערך למאבקים העתידיים.

— כן, אוג'יי-סאן?

— בכספת, שם... יש קופסה מלוכה שחורה. הבא אותה אליי.

קנג'י מילא את בקשתו. הקופסה הייתה כבדה, מעוטרת מוטיבים מוזהבים המתארים עגורים בטיסה. סאפורו פתח אותה בקושי, וחשף חבילות מסמכים.

— הנה כל מה שהצלחתי להציל בנוגע לאוסף. הרשימות המקוריות, ההתכתבויות עם הסוחרים הפריזאים, התצלומים... ובעיקר, זה.

הוא הוציא מסמך רשמי הנושא את חותם הממשלה הצרפתית.

— צו ההשמה תחת פיקוח מ-1944. חתום בידי אדם בשם פול דיומון, מנהל זמני. מסמך זה מוכיח שצרפת אכן החרימה את האוסף. הם יכולים לספר מה שהם רוצים, המסמך הזה בלתי ניתן להפרכה.

— אוג'יי-סאן, עם זה, אפשר...

— חכה. זה לא הכול.

הוא הוציא חבילת ניירות נוספת.

— הפרוטוקולים החסויים של המשא ומתן של 1951 ו-1958. דיפלומט יפני אוהד העביר לי אותם בשנות השישים. רואים בהם בבירור כיצד הצרפתים תמרנו את המשא ומתן, כיצד ניצלו את חולשתנו שלאחר המלחמה כדי להכשיר את גזלתם.

קנג'י עבר על המסמכים, נדהם. תיעוד זה ייצג הרבה יותר ממורשת משפחתית. זה היה ארסנל משפטי שלם למען מאבק האמת. אך גם נטל כבד עבור בחור בן עשרים וחמש.

— אבל זה עצום! אפשר לעשות שערורייה בינלאומית!

— אולי. אך יש להיות יעילים. הצרפתים חזקים, הם רגילים למחלוקות מהסוג הזה. יהיה צריך לבחור את הרגע הנכון. ובעיקר, יידרשו בעלי ברית. לבד, איננו יכולים דבר.

הוא אחז את ידו של נכדו. מחווה פשוטה זו נשאה את כל כובד ההעברה בין-דורית: תקוות, חרטות, אחריות.

— קנג'י, כנראה לא אראה את סוף הפרשה הזאת. אך אתה, יש לך זמן. יש לך שכל. יש לך נחישות. הבטח לי שלעולם לא תוותר. הבטח לי לעשות צדק עם זכרו של קוג'ירו.

— אני מבטיח לך, אוג'יי-סאן. אני אשיב את אוספנו. או לפחות, אחשוף את האמת.

סאבורו מצוקק נפטר שלושה שבועות לאחר מכן. הלוייתו הייתה צנועה, בהתאם לרצונו. אך בלבו של קנג'י בערה להבה שלא תדעך...

פריז, מוזיאון אורסה, 1993

סופי מרטינה הייתה דוקטורנטית צעירה לאמנות, המתמחה באוספי המוזיאונים הצרפתיים. עבור עבודת הדוקטורט שלה, התעניינה בפרובנס של יצירות הפוסט-אימפרסיוניסטיות. יום אחד, בעת עיון בארכיוני מוזיאון אורסה, נתקלה באנומליה מטרידה.

סופי, בת למשפחה ממעמד הביניים, ניגשה לאמנות בתשוקה כנה, משוללת החישובים החברתיים שהניעו את בכירה.

— סליחה, שאלה את הארכיונאית, בת שישים עם קוקו מחמיר. אני מחפשת את תיקי הרכישה עבור קבוצת היצירות הזאת, אך אני מוצאת רק מסמכים מאוחרים מ-1960. איפה המקוריים?

הארכיונאית הציצה ברשימה. עברה שלושים שנה במוסד הזה, מנווטת בין דרישות המחקר לאילוצים המנהליים. הניסיון הזה הפך אותה לזהירה.

— אה, היצירות האלה... התיקים המקוריים נמצאים בשמורה מיוחדת.

— בשמורה מיוחדת? למה?

— אלה מסמכים רגישים. יש צורך באישור מן ההנהלה כדי לעיין בהם.

— רגישים? במה מסמכי רכישה בני חמישים שנה יכולים להיות רגישים?

הארכיונאית היססה, ואז נטתה אליה תוך שהיא מנמיכה את קולה. שמרה, למרות שנות קונפורמיזם, על מצפון מקצועי שהיה לכבודה. ידעה להבחין בין האינטרס של המוסד לזה של האמת.

— תשמעי, מדמואזל, עצה: אל תתעקשי על היצירות האלה. התרכזי במשהו אחר בעבודת הדוקטורט שלך. זה יחסוך ממך צרות.

— צרות? על מה את מדברת?

הארכיונאית הביטה סביבה כדי לוודא שהן לבדן.

— הדוקטורנטית האחרונה שרצתה לחטט בתיקים האלה נדחתה עבודת הדוקטורט שלה. רשמית בשל "מתודולוגיה לא מספקת". בלתי רשמית... נאמר שהיא תחבה את אפה במקום שלא צריך.

— את אומרת לי שיש צנזורה פעילה על נושאים מסוימים במוזיאון הזה?

— אני לא אומרת כלום. אני נותנת לך עצה ידידותית, זה הכול. אם את רוצה לעיין במסמכים האלה, הגישי בקשה בכתב להנהלה. אך אל תופתעי אם היא תידחה.

סופי עזבה את הארכיון, נסערת. היא שחשבה שהיא עובדת במקדש הדעת והתרבות גילתה מציאות עכורה בהרבה. באותו ערב, סיפרה על כך למנחה עבודת הדוקטורט שלה, פרופסור ברנאר דרנאן.

דרנאן היה מאותם אקדמאים שעברו את מאי 68 בשמירה על אידיאלים שלמים. איש ישר, התנווד בין ספקנות מרה לתקווה שיורית לראות את האמת מנצחת יום אחד.

— אה, סופי, שמת את האצבע על אחת התעלומות השמורות ביותר בעולם המוזיאונים הצרפתי: אוסף קְצוֹקְטָה.

— אתה יודע על כך?

— כמובן שאני יודע על כך. כל המומחים יודעים. אך זהו נושא טאבו. לא מדברים עליו.

— אבל זה שערורייתי! זה מנוגד לכל אתיקה!

הפרופסור הביט בה בעייפות. שנים כה רבות של צפייה בסטודנטים מבריקים נשברים על מציאות המערכת האוניברסיטאית...

— סופי, את צעירה, אידיאליסטית. זה טוב. אך תני לי להסביר לך כיצד פועל עולמנו הקטן. המוזיאונים הצרפתיים הם מבנים חזקים. יש להם קשרים הדוקים עם הכוח הפוליטי, הכלכלי, התקשורתי. מי שמעז לערער על נהלים אלה מוצא עצמו במהרה שולי. בלי מלגות, בלי משרות, בלי פרסומים. מוות אקדמי, בקיצור.

— אז שותקים? מקבלים את השקר?

— מסתדרים. עוקפים. חוקרים משהו אחר. או אז, אם יש אומץ, מחכים. צוברים ראיות, ויום אחד, כשהקשר יהיה נות, מכים. אך היום הזה לא הגיע עדיין, תאמיני לי.

— ומתי הוא יגיע?

דרנאן חייך בעצב. שאלה זו, שאל את עצמו כבר שנים רבות.

— כשהיפנים יהיו חזקים מספיק כלכלית כדי להפעיל לחץ. כשדעת הקהל הבינלאומית תהיה מודעת לשאלות אלה. כשהאוצרים הזקנים שבנו את הקריירה שלהם על השקר הזה ימותו. סבלנות, סופי. האמת תמיד מנצחת בסופו של דבר. אך לעיתים היא לוקחת את זמנה.

בוסטון, בית הספר למשפטים של הארוורד, 1995

קנג'י היה כעת בשנה האחרונה לדוקטורט.

עבודת הדוקטורט שלו עסקה ב"השבת יצירות אמנות בדין הבינלאומי: מחקרי מקרה". רשמית, זה היה נושא ניטרלי. בלתי רשמית, זו הייתה מכונת מלחמה נגד צרפת.

אוניברסיטת הארוורד שינתה את קנג'י. הסטודנט הביישן הפך לאסטרטג מושלם, השולט בשלמות בקודי הכוח המערביים. אך שינוי זה לווה באובדן תמימות כואב. הוא למד להסתיר את רגשותיו, לחשב את השפעותיו, למנף את יחסיו.

מנחה עבודת הדוקטורט שלו, פרופסור רוברט קרופורד, מומחה מוכר לדין בינלאומי, הזהיר אותו. הוא היה חלק מאותה אליטה אקדמית אמריקנית, מבריקה, אך חוששת, מקפידה יותר לשמר את מוניטינה מלהגן על הצדק.

— קנג'י, עבודתך רלוונטית. אך אתה פוסע על ביצים. צרפת רגישה מאוד בעניינים אלה. אם אתה רוצה לפרסם את עבודתך, יהיה עליך להיות מדוד מאוד בניסוחים שלך.

— פרופסור, בכל הכבוד המגיע לך, האיפוק לא הוביל את משפחתי לשום מקום כבר חמישים שנה.

— מה אתה מציע?

— גישה עקיפה. במקום לתקוף ישירות את צרפת בנוגע לאוסף מצוקטה, אני אקבע תקדימים. להראות כיצד מדינות אחרות השיבו יצירות שהוחרמו במלחמה.

קרופורד חייך, מתפעל ממימנות תלמידו.

— זה טוב. אך זה ייקח זמן.

— יש לי זמן. ובעיקר, יש לי משהו שלסבי לא היה. גישה לרשתות בינלאומיות. הארוורד הוא דרכון לעולם כולו. בוגריה נמצאים בכל מקום: במשרדי עורכי דין, בתקשורת...

— אתה רוצה ליצור רשת?

— כן. רשת של אוהדים, בעלי ברית פוטנציאליים. אנשים שבבוא הזמן, יוכלו להעביר הלאה את המסר שלנו.

בחודשים הבאים, קנג'י הפעיל את האסטרטגיה שלו בנחישות. הוא השתתף בכל הכנסים על דיני מורשת, יצר קשרים, זרע בשקט את זרעי המסע שלו העתידי. הוא פגש עיתונאים, עורכי דין, אקדמאים. לכל אחד מהם, סיפר על פרשת אוסף מצוקטה, בלי להפציר, בדיוק מספיק כדי לעורר את סקרנותם.

ערב אחד, בכנס בניו יורק, הכיר את שרה פילדמן, עורכת דין המתמחה בהשבת יצירות שנבזזו בשואה.

שרה נשאה בקרבה את האשמה המיוחדת של הניצולים, שהפכה לאנרגיה פעילה למען צדק מתקן. היא זיהתה מיד בקנג'י את אותו פצע מועבר, אותו צמא לתיקון שהניע אותה עצמה.

— אתה מזכיר לי את המאבקים שלנו, אמרה לו לאחר שהציג בפניה את פרשת מצוקטה. ההבדל הוא שיש לנו אהדת דעת הקהל. את השואה, כולם תופסים כעוול. אך אוסף יפני שהוחרם...את יודע, יש

לי קשרים בתקשורת האמריקנית. אם תרצה, אוכל להתחיל להפיץ את הסיפור הזה. בשקט, בשלב זה. רק כדי להכין את הקרקע.

— תודה, אני מקבל את עזרתך.

ברית זו סימנה את תחילתו של שלב חדש במאבק משפחת מצוקטה.

פריז, הנהלת מוזיאוני צרפת, 1997

במשרדו המחופה עץ של הנהלת מוזיאוני צרפת, לואי מונֶה, המנהל החדש, הקשיב בקשב לדו"ח יועציו. ירש את מקומו של תוֹהֶה בשאיפה לחדש, אך התמודד עם אותם דילמות שהתמודד עמן קודמו. לצדו, פרנסואז ארמון, סגנית המזכיר הכללי של המשרד, רשמה הערות בשקדנות.

מוֹנֶה השתייך לאותם פקידים בכירים שהוכשרו בשיטות ניהול מודרניות, אך התמודדו עם משאות הכובד שירשו מן העבר. הוא התנווד בין רצון בשקיפות לרפלקסים תאגידיים, בין מודרניות מוצהרת לשמרנות מוכרזת.

— יש לנו בעיה פוטנציאלית. שירותי ניטור התקשורת שלנו זיהו עלייה בעוצמת הנושא "אוסף מצוקטה" בעיתונות האנגלו-סקסית. כמה כתבות פורסמו בחודשים האחרונים בכתבי עת מומחים אמריקנים ובריטים.

— במה מדובר? שאלה פרנסואז ארמון, שזה עתה מונתה לתפקיד.

מוֹנֶה נטל את רשות הדיבור.

— זה תיק ישן, גברתי המזכירה הכללית. אוסף יפני שהוחרם בזמן המלחמה ושולב באוספים הלאומיים שלנו. חוקית, הכול תקין. הסכם סן פרנסיסקו של 1951 מעניק לנו את כל הזכויות. אבל...

— אבל?

— אבל מבחינה אתית ותקשורתית, זה מסובך יותר. אם הפרשה תתפוס תאוצה, אנו מסתכנים למצוא עצמנו במצב דומה למוזיאונים השווייצריים עם הזהב הנאצי. קטסטרופה עבור התדמית שלנו. לשכת השר מודאגת.

פרנסואז ארמון, שהגיעה לאחרונה מן המנהל המרכזי, גילתה את אזורי האפלה האלה שלא לימדה אותה הא.נ.א. התוודעות זו למציאות הכוח הטרידה אותה יותר משהייתה מוכנה להודות.

— מהן האפשרויות שלנו?

— אפשרות ראשונה. לא עושים כלום ומקווים שזה יעבור. מסוכן, אך אפשרי. אפשרות שנייה. לוקחים יוזמה. מתקשרים בנושא, מכירים בו, מסבירים את ההקשר. אפשרות שלישית. מנהלים משא ומתן בשקט עם היפנים. משיבים להם כמה יצירות סמליות בתמורה. לשתיקתם על השאר.

— מהי המלצתך?

מוֹנֵקָה היסס.

— אישית, הייתי נוטה לאפשרות השלישית. אך זו החלטה שחורגת מרמת הסמכות שלנו. יידרש אישור הלשכה.

— מיהם היורשים הנוכחיים? האם הם דואגים להליכים משפטיים?

— היורש העיקרי נקרא קֶנְג'י מְצוֹקְטָה, נין של קוֹג'ירוֹ מְצוֹקְטָה. עורך דין שהוכשר בהארוורד, כיום שותף במשרד עורכי דין גדול בטוקיו. לפי המידע שברשותנו, הוא זה שמנסה לתזמר קמפיין תקשורתי בעצימות נמוכה.

— אפשר לפגוש אותו?

— אנו יכולים לנסות. אך לפי מה שאנו יודעים עליו, הוא לא יסתפק בפירורים. הוא רוצה הכול בחזרה. או לפחות הכרה פומבית בעוול.

— נתחיל בהערכת מה יש לנו מהאוסף הזה. כמה יצירות, ערכן, חשיבותן עבור המוזיאונים שלנו. אחר כך, ראו אם פגישה דיסקרטית אפשרית. אך בעיקר, הכינו תוכנית תקשורת הגנתית. אם הפרשה תתפוצץ, עלינו להיות מוכנים להשיב מלחמה. אעדכן את הלשכה.

— טוב, גברתי. אך התיק הזה חושף בעיה רחבה יותר. המוזיאונים שלנו מלאים ביצירות בעלות פרובנס מפקפק. אם ניכנע לגבי מצוקטה, אנו יוצרים פרצה שכולם ישתלטו עליה.

— אני יודעת. אך אנחנו ב-1997, לא ב-1951. העולם השתנה. עלינו להסתגל או לסבול. השר מודע לכך.

טוקיו, משרד יאמאמוטו ושותפיו, 1998

קנג'י מצוקטה, כעת שותף באחד המשרדים המכובדים ביותר של עורכי דין ביפן, כינס ישיבה. סביב השולחן, צוותו הכולל שני עורכי דין יפנים צעירים, מומחה לאמנות, ושרה פילדמן, שהגיעה במיוחד מגניו יורק.

השינוי בקנג'י היה מדהים. הצעיר הנלהב הפך לעורך דין מושלם.

— איפה אנחנו עומדים? שאל קנג'י.

מומחה האמנות, פרופסור יאמאדה, נטל את רשות הדיבור.

— סיימתי את הרישום המלא של האוסף על פי מסמכי סבך.

— מחיר משוער?

— לפי שער השוק הנוכחי, היצירות שעדיין בצרפת שוות בין 800 מיליון ל-1.2 מיליארד דולר. 'החזר בארל' לבדו מוערך ביותר מ-100 מיליון.

שרה פילדמן התערבה.

— זו לא רק שאלה של כסף. זו המורשת התרבותית של איש חזון שנשדד.

— לגמרי נכון, אישר קנג'י. זו הזווית שיש להדגיש. לא ההיבט הכספי, אלא ההיבט המוסרי, התרבותי, האנושי. אחד מעורכי הדין הצעירים, נוקגה, שאל בחוצפה שמעניקה חוסר הניסיון.

— אדוני, למדתי את הסכם סן פרנסיסקו. סעיף 14 נראה כמצדיק את הצרפתים. איך עוקפים את המכשול המשפטי הזה? קנג'י חייך. את השאלה הזאת עיבד במשך שנים בהארורד, מלטש בלי הרף את הטיעון שלו.

— חשבתי על זה הרבה. איננו יכולים לתקוף את ההסכם עצמו, נכון. אך אנו יכולים לטעון שצרפת חרגה ממה שההסכם התיר. ההסכם דיבר על "פיצויי מלחמה". אך אוסף מְצוּקָטָה לא היה רכוש מלחמה. זה היה אוסף פרטי, שנבנה זמן רב לפני הסכסוך, ברכישות לגיטימיות. לצרפת לא הייתה שום זכות להתייחס אליו כאל "פיצויים".

— זה מבריק! קראה שרה. אתה לא מערער על ההסכם, אתה מערער על יישומו השרירותי.

— ויש לי עוד משהו. הביטו במסמך הזה.

הוא הקרין על המסך מכתב רשמי מתוארך 1946.

— זה מכתב מהממשלה הצרפתית לסבי, המכיר בכך שהאוסף הועמד "תחת הגנה זמנית". מכתב זה מוכיח שאפילו צרפת הכירה בתחילה בכך שיש להשיב את האוסף.

— אז למה זה לא קרה? שאל נוקגה.

— אופורטוניזם. בין 1946 ל-1951, צרפת הבינה את ערך מה שהחזיקה ושינתה עמדה. זו חוסר תום לב מובהק.

פרופסור יאמאדה הוסיף.

— גיליתי גם משהו מעניין בארכיוני קה ד'אורסה. תזכירים פנימיים שבהם הדיפלומטים הצרפתים מודים שתפיסת אוסף מצוקטה "שברירית משפטית" אך "נוחה פוליטית". הם ידעו שהם גונבים, אך עשו זאת בכל זאת.

— מצוין, סיכם קנג'י. יש לנו הראיות. שרה, איך את רואה את ההמשך?

שרה הרהרה כמה רגעים.

— יש להמשיך לבנות את הלחץ התקשורתי. יש לי קשרים ב'ניו יורק טיימס' שיהיו מעוניינים מאוד בכתבה גדולה. אך יידרש גם אירוע מזרז.

משהו שיאלץ את הצרפתים להגיב.

פריז, מוזיאון אורסה, 2000

היה זה בוקר נובמבר. המוזיאון זה עתה פתח את שעריו והמבקרים הראשונים החלו לזרום פנימה. ביניהם, מבקר אלגנטי במעילו השחור, התקדם בצעד נחוש.

קנג'י מצוקטה עצר מול 'החדר בארל'. לראשונה בחייו, ראה במו עיניו את הציור ששייך היה לסבו-רבו. ההתרגשות הציפה אותו. הצהובים הבוהקים, הפרספקטיבה המעוותת, הבדידות הנוסכת מן החדר הריק הזה... כל זה היה אמור להימצא במוזיאון בטוקיו, נגיש לעם היפני.

הוא נשאר שם, ללא נייע, דקות ארוכות.

— מרגש, לא כן?

קִנְג'י הסתובב. אישה, אלגנטית, הביטה בו בחיוך קל. זיהה מיד את פרנסואז קאשן, מנהלת המוזיאון לשעבר. היא נודעה לה שקִנְג'י מְצוֹקָטָה שהה בפריז למשך ארבעים ושמונה שעות וקיוותה שיבוא למוזיאון אורסה. היא רצתה בכל מחיר לפגוש אותו, ככל הנראה כדי להקל על מצפונה. שעות ארוכות ציפתה לביקורו.

— גברת קאשן, אני מניח?

— אתה מכיר אותי?

— אני יודע מי את. כמו שאת יודעת מי אני, אני מדמיין.

חיוכה של קאשן דעך. הגיל והפרישה הפכו אותה פחות לוחמנית.

— מר מְצוֹקָטָה. שיערתי שתבוא יום אחד.

— ומה את מרגישה, גברתי, כשאת רואה אותי לפני הציור הזה שנגזל ממשפחתך?

קאשן נעצה, אך פגיעות חדשה בקעה ממבטה.

— "נגזל" מונח מוגזם, אדוני. יצירה זו נרכשה כדין...

— חסכי ממני את הנאום הרשמי, קטע אותה קִנְג'י. שנינו יודעים מה קרה. שאלתי היא: איך את חיה עם זה?

קאשן שתקה רגע, ואז השיבה בקול רך יותר.

— מר מְצוֹקָטָה, הקדשתי את חיי לאמנות. לשמר אותה, להציגה, להביא אנשים לאהוב אותה. יצירות אלה, יהיה מקורן אשר יהיה, הן חלק בלתי נפרד מהמורשת התרבותית הצרפתית. מיליוני אנשים ראו אותן, למדו אותן, אהבו אותן. האין זו גם צורה של צדק?

— צדק הבנוי על עוול נשאר עוול, גברתי. סבי-רבי רצה להקים מוזיאון ביפן. את הרסת את חלומו.

— לא הרסתי דבר, אדוני. ירשתי מצב שנוצר הרבה לפניי.

- במחיקת כל אזכור לבעליהן האמיתיים?
לקאשן הייתה הכנות להיראות נבוכה.
- זו הייתה... הנחיה. לא הסכמתי, אבל...
- אבל יישמת אותה. כמו כולם. מתוך פחדנות, מתוך אינטרס, לא משנה. כולכם שותפים.
הוא פנה שוב אל הציור.
- יום אחד, גברתי, הואן גוך הזה ישוב ליפן. אולי לא בחיי, אך יום אחד.
- אולי, מר מְצוּקָטָה. אך בינתיים, הוא כאן. האין זה טוב יותר מכספת פרטית?
- דילמה כוזבת, גברתי. הוא יכול להיות במוזיאון בטוקיו, נגיש ליפנים שלעולם לא יהיו להם האמצעים לבוא לפריז. אבל את זה, ראיתך האירוצנטרית אינה יכולה להעלות על הדעת, נכון?
- על דברים אלה, הסתובב על עקביו והתרחק, משאיר את פרנסואז קאשן לבדה מול הציור. היא חשה משהו שלא היה רחוק מאשמה. העימות הישיר הזה עם אחד הקורבנות סדק את הגנותיה המוסריות. באותו ערב, התקשרה למישל לקלוט.
- מישל, פגשתי היום בבוקר את קנג'י מְצוּקָטָה. במוזיאון.
- ו?
- הוא לא ירפה, מישל. זו שאלה של כבוד עברו. של צדק. הוא ילך עד הסוף.
- מה את מציעה?
- אולי הגיע הזמן... לשקול מחדש את עמדתנו. לעשות מחווה. לפני שהשערורייה תתפוצץ.

— את נעשית סנטימנטלית עם הגיל, פרנסואז. לא נחזיר דבר.
היצירות האלה צרפתיות. אין על מה לדון.

קאשן ניתקה, נסערת. היא הטילה ספק. האם עשו את הבחירה הנכונה כל השנים האלה? או שהיו רק שומרי פשע שהוסווה כרכישה לגיטימית?

הזמן חלף. שום דבר לא זו. לחצים דיסקרטיים אך יעילים שמרו את פרשת מצוקטה תחת מכסה. לאט לאט, נחישותו העזה של קנג'י מצוקטה נשחקה בלית ברירה. לאחר שנות מאבק, קנג'י מצוקטה, בכאב לב, ויתר בסופו של דבר, תשוש מול גודל המשימה. הוא לא הצליח לעמוד בשבועה שנתן לסבו: להקדיש את כל מרצו כדי שהאוסף ישוב סוף סוף ליפן. התקופה עדיין לא הבשילה לכך ששאלת השוד תהפוך לעניין חברתי מרכזי... יהיה צריך להמתין לשנות ה-2020 כדי שהתיק ישוב ויצוץ... סוף סוף.

פרק 7: תחייתו של מאבק

סָרָה, משרדי העמותה "השבה והשבות", אוגוסט 2024

במשרדי "השבה והשבות", האוויר היה רווי ברכות הים התיכון. פייר בֶּרְטֵינָה ייסד עמותה זו ב-2019 עם מטרה הניתנת לתמצות בשורה אחת: להשיב את מה שנגזל.

עם הזמן, ליטש צוותו את שיטותיו. המועצה המדעית התרחבה: מומחי אמנות, עורכי דין, מומחי פרובנס של יצירות...

פייר בֶּרְטֵינָה שלט בעולם הקטן הזה בלהט המומר. פרופסור מוסמך שיצא לגמלאות זה עתה, החליף את שיעוריו במסע צלב אישי שהעניק לו סוף סוף תחושת קיום מלא.

הוא היה פרדוקס חי. מצד אחד, קפדנותו האינטלקטואלית ויכולת העבודה שלו עוררו כבוד — הוא יכול היה לבלות לילות שלמים בבדיקת ארכיונים, מונע בסקרנות בלתי נדלית שהפכה אותו למבריק בתחומו. זיכרונו הפנומנלי וכשרונו לתמצת גושי מידע מורכבים הפכו אותו ליריב מפחיד. אך אותה עוצמה עצמה הסתירה סדקים. פרפקציוניזם שהפך לאובססיה, חשדנות אינסטינקטיבית כלפי כל מי שלא אימץ את השקפותיו, ובעיקר הנטייה הזאת לראות עצמו כמחזיק היחיד באמת.

בֶּרְטֵינָה טיפח סוג של יהירות אינטלקטואלית שבקעה מיחסיו האנושיים. הוא הקשיב גרוע, קטע לעיתים קרובות את בני שיחו, וגילה חוסר סבלנות ניכר ברגע שלא עקבו מיד אחר הגיונו. עמיתיו העריכו את מיומנותו, אך חששו מתנודות מצב רוחו כשפרט חמק ממנו. הוא תיקן שגיאות של אחרים בהנאה שהוסתרה בקושי, כאילו אסף ראיות לעליונותו. באורח פרדוקסלי, אותה תביעתנות שהפכה אותו למעיק ביום-יום היוותה גם את כוחו. שום דבר לא חמק ממנו, שום שקר רשמי לא עמד בפני ניתוחו.

משרדו דמה לזה של איש צבא המכין את המתקפה האחרונה. על הקירות, מפות עולם נעוצות בסיכות צבעוניות. אדום עבור ביזה נאצית שטרם הוסדרה, כחול עבור מה שהקולוניאליסטים לקחו עמם, ירוק עבור החרמות המדינה, צהוב עבור "רכישות מפקפקות" של המוזיאונים הגדולים. גיאוגרפיה של ביזה עולמית שגרמה סחרחורת.

על השולחן, ערימות תיקים המתויגים בקפידה. הסכמי דין בינלאומי שכנו לצד קטלוגי תערוכות שהעיר עליהם בכתב ידו. התכתבות עם חוקרים מכל העולם הוכיחה שארג בסבלנות את רשתו. על הקיר, שעתוק של 'החדר בארל' נדמה כמפקח על מחקריו. תזכורת יומיומית שמאחורי כל תיק, יש גברים, נשים, ויופי חרב. פְּרִטְיָה התבונן לעיתים קרובות בציור הזה, שואב ממנו סוג של נחמה שפיצתה על בדידותו האישית — שכן מאבקו ניתק אותו בהדרגה מחיים חברתיים רגילים.

פְּרִטְיָה הרים את ראשו כשהמזכירה שלו דפקה בדלת. שגויסה עם היוסדות העמותה, חלקה עמו את תשוקתו למטרות אבודות. הוא העריך אצלה את הנאמנות חסרת הפגמים הזאת.

— מר פְּרִטְיָה, טארוֹ האגיוֹדָה מטוקיו על הקו. בעניין פרשת מְצוּקָטָה.

לשיחה הזאת חיכה כבר שבוע. תערובת של קוצר רוח וחשש הציפה אותו.

— מצוין, העבירי לי אותו.

פְּרִטְיָה תפס את השפופרת. האגיוֹדָה, דוקטור להיסטוריה ומומחה בולט לתרבות היפנית המודרנית, היה חלק מרשת החוקרים הזאת שמסרבת לשכוח. הסיכון חרג בהרבה מייעוץ רגיל.

— דוקטור האגיוֹדָה, שלום. תודה שהחזרת לי.

הקול שהשיב לו נשא את כובד תסכולו. העיכוב הקל של הקשר
הלוויני לא מיתן דבר.

— מר פֶּרְטֵה, אני זה שמודה לך. אנו מכירים היטב את מחקריך על
הביזה כאן. אנו עוקבים אחר מאבקיך בעניין רב... ותקווה, עליי
לומר.

הטון של האגיוֹדה בגד בהיקף הטראומה. מְצוֹקְטָה לא היה רק שם
בקטלוג. זה היה פצע לאומי שמסרב להיסגר.

— בנוגע לאוסף, עליי לומר לך את האמת. זה הפצע הפתוח שלנו.
שמונים שנה לאחר מכן, זה עדיין כואב לנו. קוג'ירו מְצוֹקְטָה היה
גאון, איש חזון שרצה לקרב בין תרבויותינו. מה שהצרפתיים עשו
לו...

קולו נשבר קלות.

— ...חווינו זאת כדקירה מאחור.

מאחורי ההיבטים המשפטיים הסתתרו גורלות שבורים. מְצוֹקְטָה
רצה לבנות גשרים, גזלו ממנו את אבניו.

— אני מבין את ההיבט הרגשי. אך אני זקוק לנתונים מוחשיים.
אחרת, לא נעשה אלא לבחוש רוח מול בתי המשפט.

פֶּרְטֵה למד על בשרו שהזעם אינו מספיק מול המוזיאונים. יש צורך
במוצק, בניתן לבדיקה, בבלתי ניתן לערעור. חשדנותו הטבעית,
שחודדה בשנות מאבקים מפסידים, הכתיבה לו את הקפדנות הזאת.

— מה בדיוק מכילים הארכיונים הלאומיים שלכם? מסמכים
מקוריים בלתי מפורסמים? ובעיקר — שאלה מכרעת — הצלחתם
לאתר את היורשים?

אנחה הגיעה מטוקיו. אם העוול היה ברור, תיקונו נתקל במציאויות
הזמן החולף.

— זו הטרגדיה, מר פֶּרְטִיָה. משפחת מְצוּקָטָה... התאדתה. פוזרה
לארבע רוחות בידי אסונות המאה העשרים.

ההסבר שבא לאחר מכן חשף את כל אכזריות הגורל. מלחמת
האוקיינוס השקט, התבוסה של 1945, הכיבוש האמריקני שנמשך
שבע שנים ארוכות, התהפוכות החברתיות. הכול תרם לפזר את
המשפחות היפניות כעלים נידפים ברוח.

— כמה צאצאים עדיין חיים ביפן, אך במחוזות שונים. הנשים שינו
את שם משפחתן, מה שמסבך הכול. אחרים נמלטו לאמריקה בשנות
ה-50-60, כשהמדינה עדיין הייתה כרועה ברך. יש גם באירופה,
כמה בצרפת ובגרמניה. אך הגרוע ביותר, מר פֶּרְטִיָה, שרבים אפילו
אינם יודעים שמגיע להם משהו.

המצב היה של פזורה בלתי רצונית, פרי הטרומות של יפן
המודרנית. המשפחות התפזרו מתוך הכרח, שרדו כמיטב יכולתן
בהריסות עולמן.

— בורות טבעית או שכחה מכוונת? שאל פֶּרְטִיָה, כשסקרנותו
גוברת על חמלתו.

— שניהם, לצערי. המלחמה שברה את הקשרים המשפחתיים, זו
עובדה. בארצות הברית, כמה צאצאים מזוהים היטב והתגייסו
לקראת סוף שנות ה-1990, ובכללם אדם מסוים בשם קֶנְגִ'י
מְצוּקָטָה החי כיום ביפן, אך נראה שאינו פעיל עוד בתיק זה. ואף על
פי כן, הוא פנה לעיתונות, נתן הרצאות, כתב מאמרים, הזיז שמים
וארץ... אך זה חמש עשרה שנה שדבר לא קרה. רבים אחרים גם
בחרו לשכוח. לסובב את הדף, להתמקד בעתיד, לקבור עבר כבד
מדי לשאת. אתה יודע, אחרי 1945, לשרוד היה חשוב יותר
מלתבוע.

בְּרִטְיָה הכיר את המנגנון הזה. הוא ראה אותו במקרי ביזה אחרים. הקורבנות העדיפו שכחה על פני עימות עם זיכרונות כואבים מדי. הכחשה שנוחה מאוד לשודדים. המציאות הזאת הרגיזה והעציבה אותו כאחד — הוא שמעולם לא הצליח לשכוח שום עוול.

— בפועל, זה חוסם הכול?

— לא בהכרח, אך זה מסבך את הדברים. איך תובעים בשם אנשים שאינם יודעים על זכויותיהם? איך מגייסים יורשים שאפילו אינם יודעים שיש להם ירושה? הרשויות הצרפתיות יכולות לומר: "איש לא תובע דבר, אז הכול בסדר".

— אולי יש לי כיוון. בדין הצרפתי, וכאן, סלח לי על הז'רגון, יש מושג הנקרא "ניהול ענייני זולת". סעיפים 1301 ואילך לחוק האזרחי.

מושג שירש מן הדין הרומי ולוטש על ידי מאתיים שנות פסיקה, הוא מאפשר למישהו לפעול באורח מועיל למען אחר, אף בלי ידיעתו. מנגנון שיכול לעקוף באלגנטיות את מכשול פיזור היורשים. בקצרה, ניתן לפעול ללא ייפוי כוח, אך לטובת מי שמיוצג. בתנאי להוכיח שזה לטובת צאצאי מְצוּקָטָה, גם אם אינם יודעים על כך... זה יכול תיאורטית לאפשר לעמותתי לפעול חוקית בשם היורשים. אפילו בלי הסכמתם המפורשת, כל עוד הפעולה נושאת אופי של תועלת עבורם, הסביר בְּרִטְיָה.

שתיקה מהורהרת קיבלה את ההצעה. האגיוֹדָה שב לדבר לבסוף, בסקרנות ניכרת בקולו.

— הגישה מעניינת, אני מודה. אך ברצוני לשאול אותך שאלה שמדאיגה אותי אישית...

— אני מקשיב.

— אתה בטוח שהיורשים היו רוצים באמת לראות פרשה כה כואבת צצה מחדש בפומבי? שמונים שנה חלפו, מר בְּרִטְיָה. רבים בנו מחדש את חייהם, יזמו פרויקטים אחרים. למה לעורר את כל זה? בְּרִטְיָה נטל רגעי הרהור, שוקל את משקל מילותיו. השאלה הזו החזירה אותו למניעיו שלו. האם פעל למען הקורבנות או כדי לספק את צורכו האישי בצדק? הגבול נשאר לפעמים מטושטש.

— שאלתך חושפת את כבודך לקורבנות. זה לכבודך. אך ראה נא... מעבר לאינטרסים הפרטיים של היורשים, תיק זה מעלה שאלות החורגות בהרבה ממקרה הפרט של משפחת מְצוּקָה. האם ניתן מוסרית להשאיר בלתי מוענשים מעשי ביזה מדינתית, גם ישנים? האם ניתן לקבל ששכחה מאורגנת וחלוף הזמן ימחקו את הפשעים התרבותיים הבוטים ביותר? האין חובת זיכרון, חובה לשקם את האמת? ולו רק כדי לכבד את זכר הקורבנות ולמנוע הישנות עוולות שכאלה... השאלה חורגת בהרבה ממסגרת משפחת מְצוּקָה. היא נוגעת לעתידו של הצדק התרבותי הבינלאומי.

האגיוֹדָה הנהן לאט.

— נקודת מבטך נוגעת ללבי. העוול הזה ממשיך להטריד אותנו ביפן, אתה יודע. הוא חלק מאותם פצעים קולקטיביים שאינם נסגרים לעולם. האינטלקטואלים שלנו, החוקרים שלנו עדיין מדברים עליו באורח שגרתי.

בְּרִטְיָה חש את לבו מתרוצץ. ההכרה הזאת בממדי הטראומה היפנית חיזקה אותו במהלכו.

— אך בפועל, המשיך האגיוֹדָה, כיצד אתה מתכוון לפעול? הממשלה הצרפתית לא תוותר בקלות על יצירות בעלות חשיבות שכזו. הבדים האלה הם חלק מתכשיטי המוזיאונים הלאומיים

שלכם, הם מושכים מבקרים רבים. הסיכון הכלכלי והתרבותי משמעותי, לא כן?

ההתנגדות הייתה מבוססת שכל ישר. וצודקת באורח מטריד.

— תחילה שקלתי ברצינות לפנות ישירות לבתי המשפט הצרפתיים המוסמכים. זו הייתה הדרך הטבעית ביותר, זו שממליצה עליה הדוקטרינה הקלאסית.

— והרפית מגישה זו?

— לצערי, כן. מסיבות מוחשיות ו... איך לומר... מייאשות.

פְּרִטְיָה גילה שהמשפט הצרפתי נוקט עוינות שיטתית כלפי תביעות המערערות על ביזה לאומית.

— חוויותי האחרונות עם מועצת המדינה הצרפתית שכנעו אותי שהדרך הזאת אינה רק חסרת מוצא, אלא אף חושפת אותי לעונשים כספיים מרתיעים. הערכאה הזאת מסרבת להכיר בזכות עמידה של ארגוני תביעות מסוג זה הנוגעות במורשת הלאומית, הסביר.

— תוכל לתת דוגמאות מוחשיות?

פְּרִטְיָה פתח את תיקיו בדיוק החוקר הרגיל לתעד את טענותיו. אך גם בזעם כבוש של מי שנדחה. הכישלונות האלה פגעו בגאוותו כמשפטן.

— לאחרונה פניתי למועצת המדינה בשני מקרים דומים. בראשון, הנוגע לביזת ארמון הקיץ בבייג'ינג בידי הכוחות הצרפתים-בריטים ב-1860, פסק דין מ-23 בנובמבר 2022 הכריז על עתירתי בלתי קבילה.

— על אילו נימוקים?

— אה, הנימוקים! השיב פְּרִטְיָה בצחוק יבש. בנימוק הפוסק שרק "האנשים שיטענו כי הם הבעלים החוקיים" יש להם זכות עמידה

לערער על רישום נכסים שנרכשו במסגרת פעולות מלחמה במלאי המוזיאונים הלאומיים. אתה תופס את הדקות? בדרישה שהקורבנות יופיעו אישית, בעוד יודעים היטב שרובם אינם יודעים על זכויותיהם, בתי המשפט הצרפתיים מארגנים בשלווה את חסינות הביזה מעונש.

הניסוח חשף את כל מלאכותיות המערכת הצרפתית להגן על עצמה מפני תביעות מטרידות.

— במקרה השני, המשיך בֶּרְטֵיֶה, הנוגע להשתלטות על דיוקן המונה ליזה בידי פרנסואה הראשון ב-1519, מועצת המדינה אישרה את פסיקתה בפסק דין חמור עוד יותר מ-14 במאי 2024.

— חמור יותר באיזה מובן?

הזעם התפרץ למרות עצמו.

— לא רק שהערכאה חזרה על עמדתה, היא אף ציינה שעמותתי "אינה יכולה לטעון שיש לה ייעוד לייצג אנשים אלה במסגרת ניהול ענייני זולת".

ותחזיקו חזק... היא הטילה עלינו קנס של 3000 יורו על שימוש לרעה בהליכי משפט!

— קנס! קרא האגיוֹדָה. זה חושף!

— הקנס מעיד על עוינות אידאולוגית מוצהרת. מועצת המדינה סבורה שערעור על ביזה צרפתית מהווה שימוש לרעה בזכות.

רחוק מן האובייקטיביות המוצהרת, בתי המשפט נהגו צדק בגיאומטריה משתנה לפי האינטרסים שעל הפרק.

— אם כן, אילו חלופות אתה שוקל?

בֶּרְטֵיֶה פתח קלסר המתויג "אסטרטגיה בינלאומית".

— לנוכח סגירתם ההרמטית של ערוצי הערעור הפנימיים, קיבלנו את ההחלטה להעביר את הסכסוך ישירות לערכאות הבינלאומיות המוסמכות. במפורש, למועצת זכויות האדם של האומות המאוחדות בז'נבה.

לגישה הזו היו כמה יתרונות מכריעים ופְּרָטִיָּה ידע זאת. ראשית, היא הציבה את הדיון על קרקע זכויות היסוד ולא על אינטרסים לאומיים צרפתיים. שנית, היא איפשרה לעקוף את חסימות המשפט הצרפתי. לבסוף, היא העניקה לתיק חשיפה בינלאומית.

— על אילו יסודות מדויקים אתה מתכוון להישען? שאל האגידה. פְּרָטִיָּה פתח את עותקו של ההצהרה האוניברסלית לזכויות אדם, מוער בשפע במהלך מחקריו הליליים. הוא אהב את התחושה הזאת של שליטה בנושאו עד לפרטים הקטנים ביותר.

— הטיעון יישען על שתי הפרות משלימות של זכויות היסוד. ראשית, הפרת סעיף 17 להצהרה האוניברסלית, הקובע ש"לכל אדם הזכות לקניין" וש"לא ניתן לשלול ממנו זכות זו באורח שרירותי".

— והפרה השנייה?

— הפרת סעיף 10 להצהרה האוניברסלית וסעיף 14 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, המעגנים את הזכות למשפט הוגן. סירובה של מועצת המדינה הצרפתית לבחון לגופו של עניין תביעות מסוג זה, ללא נימוק מספק ותוך הטלת עונשים מרתיעים, מהווה פגיעה בוטה בזכות יסוד זו.

— הטיעון נראה לי מוצק, אישר האגידה.

— בסירובה לספק גישה אפקטיבית לצדק לקורבנות ביזה ותרבותית, סיכם פְּרָטִיָּה, צרפת מפרה את התחייבויותיה

הבינלאומיות ובוגדת בעקרונותיה הרפובליקניים שלה. זה פשוט כל כך.

— ובנוגע לעובדות עצמן, מה הניתוח שלך של הביזה?
השאלה איפשרה לִפְרֵטְיָה להציג את פרי חקירותיו. חודשי מחקר עקשני, לילות לבנים בארכיונים.

— הביזה נשענת על שלוש פעולות עוקבות, כולן פגומות בליקויים חמורים. אך מוסוות בתחכום, כמובן.

— תוכל לפרט את שלוש הפעולות?
פְּרֵטְיָה הציג בדיוק את כל התהליך שהוביל לביזת אוסף מְצוּקָטָה. השיחה נמשכה. האגיוֹדָה סיפק פרטים על אישיותו של קוֹג'ירוֹ מְצוּקָטָה ונסיבות הקמת אוספו, בעוד פְּרֵטְיָה הציג את גישתו לפרטי פרטים. שני אנשים שהכול הפריד ביניהם, אך איחד אותם אותו צמא לצדק.

— דוקטור האגיוֹדָה, סיכם פְּרֵטְיָה, תמיכתך המוסרית והמדעית משמעותית ביותר במפעל שיהיה ארוך, יקר, זרוע מכשולים... אך הכרחי לחלוטין.

— מר פְּרֵטְיָה, אתה יכול לסמוך על תמיכתי המלאה, כמו גם על זו של עמיתיי היפנים. המטרה יקרה לליבנו ומסמלת הרבה יותר מהשבת יצירות אמנות. זהו כבודנו שעל כף המאזניים.

כשניתקן, הפרופסור הצרפתי חש מבוסס בהחלטתו להעביר את התיק לערכאות הבינלאומיות. התמיכה היפנית הזו העניקה לו לגיטימציה נוספת שאין לה תחליף. ובעיקר, הוא כבר לא חש בודד מול טחנות הרוח של המנהל הצרפתי. הסולידריות הבינלאומית הזאת ריגשה אותו יותר משהיה מוכן להודות.

באותו אחר צהריים ממש, פְּרִטָּה קיבל את עורכת הדין פְּאָטְרִיס קליין. עורכת דין המתמחה בשאלות דין בינלאומי פרטי. הוא העריך אצלה את השילוב הזה של מומחיות חדה ופרגמטיות — גם אם צדדה הישיר ערער אותו.

— מר פְּרִטָּה, אמרה, המזכירה שלך הסבירה לי שאתה רוצה את חוות דעתי בעניין סכסוך ביזה תרבותית.

היא הוציאה פנקס מתיקה, תנועה אוטומטית של אנשי המקצוע.

— הנושא מעניין אותי. טיפלתי בכמה תיקים דומים לאחרונה בפני הערכאות האירופיות. הפגיעה בזכויות תרבותיות הופכת אופנתית. פְּרִטָּה הושיט לה את תיקו, לא בלי מעט חשש. הוא חשש משיפוטם של המומחים על עבודתו.

— עורכת דין קליין, תודה שמצאת זמן. התיק שברצוני להביא בפני מועצת זכויות האדם אינו פשוט.

הוא מנה את הקשיים.

— יש לנו דין חוקתי צרפתי, דין בינלאומי ציבורי, מנהלי, אזרחי בעניין קניין...

עורכת הדין קליין עברה על המסמכים הראשונים. ואז הרימה את עיניה בהבעה שיש לעורכי דין ותיקים כשהם מריחים בעיה.

— התיק נראה בנוי היטב. אך לפני שנצלול לפרטים, יש לי שאלה מרגיזה.

— איזו?

— מיצית את כל אמצעי הערעור בצרפת? כי אתה יודע היטב שזה הכלל מספר אחת לפנייה לערכאות בינלאומיות.

נימתה הפכה לפרופסוריאלית, זו שהייתה נוקטת עם עמיתים צעירים ממהרים מדי.

— עורכת דין, זה בדיוק הבעיה. רשמית, לא פניתי למועצת המדינה בתיק מצוקטה. אך יש לי סיבות מצוינות לחשוב שערעור שכזה לא היה מועיל, מלבד לעלות לנו ביוקר בקנסות. הפסיקה ברורה כעת. כְּרִטָה גילה על בשרו שהמשפט הצרפתי נוקט הסתרה שיטתית כשמדובר במורשת רגישה. אפילו כדי לתקן עוול. המציאות הזאת עדיין הכעיסה אותו.

— תוכל להיות מדויק יותר? כי מיצוי אמצעי הערעור הפנימיים, זה הטיעון הראשון שהממשלה הצרפתית תעלה בהערותיה, שאלה עורכת הדין קליין.

כְּרִטָה חזר על נאומו הרגיל בנוגע לעימותיו עם הערכאה המנהלית הגבוהה ביותר בצרפת. הקריא מחדש את הקטעים הפיקנטיים ביותר משני פסקי הדין.

עורכת הדין קליין ניתחה את הקטעים שהוקראו לה זה עתה. היא הבחינה מיד באנומליה של פסקי הדין הללו לאור התקנים הבינלאומיים.

— הפסיקה חמורה, זה הפחות שניתן לומר. הקנס נראה לי בלתי מוצדק. מועצת המדינה מסרבת בתוקף להכיר בזכות העמידה שלך, אפילו במסגרת ניהול ענייני זולת, שהוא בכל זאת נוהג מבוסס היטב בדין הצרפתי. בתנאים אלה, סביר לראות בערעור נוסף בתיק מצוקטה כמיועד לכישלון, שהיה חושף אותך לעונש נוסף, אולי כבד עוד יותר.

האימות שנתנה מומחית לתביעות בינלאומיות חיזק את כְּרִטָה. הוא לא היה תובע עקשן שמתעקש, אלא אדם פרגמטי שהסיק את המסקנות ההגיוניות מהעוינות השיטתית של המשפט הצרפתי. ההכרה הזאת הרגיעה אותו בבחירותיו.

— זה מה שאני חושב. הפסיקה הבינלאומית של זכויות אדם מכירה בכך שחובת מיצוי אמצעי הערעור הפנימיים אינה חלה כשערעורים אלה חסרי תוחלת בעליל או חושפים את התובע לסיכונים בלתי מידתיים.

— יהי כן. השאלה המקדימה נראית לי מוסדרת, הסכימה עורכת הדין קליין. נעבור לגוף העניין. על אילו סעיפים מדויקים באמנות הבינלאומיות אתה מתכוון להשעין את תלונתך?
היא נטתה קדימה בעניין. בחירת היסודות תקבע במידה רבה את סיכויי ההצלחה בפני המועצה. קליין העריכה סוג זה של אתגר אינטלקטואלי.

פְּרִטְיָה חזר על מה שהציג לדוקטור האגיוֹדָה. בהעלאת טענת מניעת צדק, פְּרִטְיָה הפך את החולשה הלכאורית של עמדתו — היעדר ערעור ישיר בתיק מְצוּקָטָה — לטיעון עיקרי נגד המערכת השיפוטית הצרפתית עצמה.

— הטיעון שלך נראה לי בנוי היטב. הפגיעות שאתה מעלה מאופיינות ומתועדות. אך ברצוני להדגיש קושי מעשי שהממשלה הצרפתית תעלה בוודאות. כיצד תצדיק את זכותך לפעול בשם יורשי מְצוּקָטָה? המועצה קשובה מאוד לייצוג האפקטיבי של הקורבנות.

השאלה נגעה בעקב אכילס של כל המפעל. ללא ייצוג ברור של הקורבנות, אפילו הטיעון המבריק ביותר עלול לקרוס.

— כאן נכנס באורח מרכזי ניהול ענייני זולת, השיב פְּרִטְיָה.

— המשך, בבקשה.

פְּרִטְיָה הציג את אותם הטיעונים שהסביר לדוקטור האגיוֹדָה בעניין ספציפי זה.

— מהם התנאים כדי שהטיעון שלך יעמוד בעניין זה?

בְּרִטְיָה גולל את הגיונו בקפדנות.

— ראשית, הכוונה לפעול למען הזולת ולא למען עצמו. שנית, התועלת האובייקטיבית של הפעולה עבור המוטב. שלישית, היעדר התנגדות ידועה של היורשים.

— ואתה סבור ששלושת התנאים הללו מתקיימים?

— לחלוטין, הצהיר בְּרִטְיָה. בתלונתי, אוכיח שכל התנאים החוקיים מתקיימים. הכוונה לפעול למען הזולת נובעת בבירור ממטרתה הסטטוטורית של עמותתי, שהיא לפקח על חוקיות אוספי המוזיאונים ולפעול להשבת נכסים שנבזזו. תועלת הפעולה ברורה מכיוון שמדובר בתיקון עוול מרכזי.

— והתנאי השלישי?

— אין שום התנגדות ידועה של היורשים, שאף לא כולם זוהו רשמית עד היום.

היעדר ההתנגדות לא נבע מהסכמה שבשתיקה, אלא מבורות של בעלי הזכות, שהם עצמם קורבנות הפיזור שארגנה ההיסטוריה. פרדוקס שפְּרִטְיָה הפך ליתרון.

עורכת הדין קליין נראתה משוכנעת, אף שחלק ממנה נותר ספקן באשר לסיכויי ההצלחה האמיתיים.

— הגישה מחוכמת ומעידה על ידע נרחב בדין האזרחי הצרפתי. במיוחד שאתה יכול להעלות את המטרה הסטטוטורית המפורשת של עמותתך, המתאימה בדיוק לסוג זה של פעולה. ניהול ענייני זולת עשוי להיות מוכר על ידי המועצה כבסיס תקף לזכות העמידה שלך. אך בפועל, כיצד אתה מתכוון לבנות ולנסח את התלונה?

עורכת הדין ידעה שהמטרות הטובות ביותר עלולות להיכשל על פגמים או מגושות בניסוח.

בְּרִטָּה הראה לה את הסיכומים שהחל להכין. המסמך, המאורגן בפרקים נפרדים עם מערכת הפניות צולבות, העיד על הכנה קפדנית.

— ניסחתי טיוטת תלונה מלאה בת כשישים עמודים. הטיעון עוקב אחר תוכנית הגיונית, שנועדה לשכנע משפטנים בינלאומיים.

— תוכל לסכם את המבנה?

— כמובן. תחילה תיאור עובדתי מפורט וכרונולוגי של הביזה ומנגנוניה, עם כל ההפניות הארכיוניות הדרושות. ואז ניתוח הפגיעות המאופיינות, עם ציטוט הפסיקה הבינלאומית הרלוונטית. ולבסוף הצגה מפורטת של דרישות הפיצוי.

כל רכיב התחבר באורח הגיוני עם האחרים ליצירת מכלול קוהרנטי ומשכנע.

— ומה הן דרישותיך המוחשיות?

בְּרִטָּה פתח את הפרק האחרון בתיקו.

— אני רוצה שהמועצה תקבע רשמית את הפרת זכויות יורשי מְצוּקָה ותמליץ במפורש לרפובליקה הצרפתית לפעול להשבה מיידית ומלאה של היצירות שנגזלו.

— האם להמלצות אלו כוח מחייב?

— לא, המלצות האו"ם אינן מחייבות במובן המחמיר, אך יש להן כוח מוסרי משמעותי, בייחוד כשהן באות מן האומות המאוחדות.

חסר יכולת לכפות על צרפת בכוח החוק, בְּרִטָּה הימר על הלחץ הבינלאומי כדי להשיג את מבוקשו. גישה עקיפה זו התאימה לאישיותו — לעקוף במקום להתעמת.

עורכת הדין קליין הנהנה באישור, גם אם שמרה על הסתייגויותיה בנוגע ליעילות האמיתית של השיטה.

— הרשעה רשמית בידי האומות המאוחדות תיצור אילוץ מוסרי חזק.

— יהיה מסובך עבור הממשלה הצרפתית להתעלם בפומבי מהרשעה של האו"ם.

— זהו ההימור שאתה עושה. צרפת לא תוכל להצדיק המשך ביזה שהורשעה רשמית בפני דעת הקהל והתקשורת בכל העולם.

שותפות אינטלקטואלית נוצרה בין שני המשפטנים. עורכת הדין קליין הבינה את היגיון המפעל שחרג בהרבה ממקרה אוסף מצוקטה. היא העריצה את הנחישות הזאת, גם אם ראתה בה תמימות.

שיחתם נמשכה עוד. עורכת הדין סיפקה פרטים על ההליך בפני מועצת זכויות האדם, הציעה כמה שיפורים בניסוח והתריעה על מלכודות שיש להימנע מהן. ניסיונה הוכח יקר ערך לניווט במבוך הבירוקרטיה של האו"ם.

— מר פֶּרֶטֶה, סיכמה, כל זה נראה לי מוכן להפליא. אך אל תשכח לעולם שהממשלה הצרפתית תגייס את משפטניה הטובים ביותר ואת כל אמצעיה כדי לערער על תלונתך. צרפת לא תניח להאשמה חמורה כל כך לעבור ללא תגובה.

המאבק צפוי היה קשה ובלתי שווה. כשעזבה בסביבות השעה שש בערב, פֶּרֶטֶה החזיק במפת דרכים ברורה לסיום תלונתו. הניתוח של עורכת הדין קליין איפשר לחדד את הפרטים האחרונים ולצפות את ההתנגדויות הצרפתיות.

באותו ערב, נאמן להרגלי עבודתו הליליים, פֶּרֶטֶה טילפן לחברו ז'אן-מישל דוראן.

פרופסור לדין בינלאומי ציבורי, דוראן נהנה ממוניטין שחרג בהרבה מגבולות המדינה הצרפתית. ידידותם נמשכה מאז האוניברסיטה, תקופה שבה חלקו את אותם אידיאלים של צדק.

— ז'אן-מישל, ערב טוב. אני מקווה שאיני מפריע מאוחר מדי? אני יודע ששמרת על הרגלי הפיפיה שלך.

קולו של ז'אן-מישל דוראן קרקש בשפופרת, צבוע בהומור החביב הזה שהתמחה בו מאז ימי ספסלי הפקולטה למשפטים. הם הכירו זה את זה טוב מדי לנימוסים המקובלים.

— בכלל לא, פייר. אתה מכיר אותי, אני פרפר לילה! ועם התיקים המפותלים שלך, נדיר שיש לי זמן להשתעמם. מה מטריד אותך הפעם?

פְּרִטְזֶה חייך. לדוראן היה הכשרון לנפח את ודאויותיו בשלוש מילים במקום הנכון. הוא כיבד את חברו, גם אם ראה בו חולם רך.

— הייתי רוצה שתעיף מבט על תיק שאני מתכנן להביא בפני האו"ם. ביזה תרבותית צרפתית שמקורה במלחמה, אך עם השלכות היום...

— אה! אתה לא משתנה. תמיד רוצה להעיר את המתים. ספר לי על זה, אתה יודע שאני אוהב כשאתה תוקף את הדגים הגדולים.

עניינו של דוראן לא היה מעושה. שנים ארוכות ניתח פרשות רכוש גנוב בתשוקה.

פְּרִטְזֶה יצא אז לסיפור-נהר. חמש עשרה דקות של מונולוג שבו גולל את תוכניתו. דוראן הקשיב, נהם מדי פעם, שאל את שאלותיו של המומחה.

— פייר, הכול נראה מוצק. זה אפילו די מדהים. הם עשו מעשה שרירותי, זו גניבה מאורגנת.

האישור עשה לו טוב. דוראן לא היה מהסוג המחלק ציונים טובים כדי לרצות — להיפך. אישורו הרגיע את פְּרִטְיָה בנוגע לחוזק עבודתו.

— אבל בכל זאת... אינך חושב שיש בעיה קטנה של תזמון? שמונים שנה, זה מתחיל להיות הרבה. בתי המשפט לא אוהבים במיוחד להחיות את מתושלה, אפילו למען מטרה טובה.

פְּרִטְיָה חיכה להתנגדות. הכין את הגנתו זה מכבר, מודע לחולשה הלכאורית הזאת.

— ז'אן-מישל, פגיעות חמורות בזכויות אדם אינן מתיישנות לעולם.
— בתיאוריה אולי, אך בפועל...

— הביזה נמשכת מדי יום מאז 1944, שכן צרפת מתעקשת לשמור על מה שאינו שייך לה.

הטיעון פגע בול. דוראן העריך סוג זה של פירואט אינטלקטואלי ההופך חולשה לכוח.

— לא רע בכלל, פייר. אתה הופך פשע של סבא לעברה שוטפת בזמן אמת. אבל למה אתה מצפה? שידו לך?

— ברור שלא! צרפת לעולם לא תרפה מרצונה. היה לה כמעט מאה שנה לעשות סדר, ולא עשתה. עכשיו, נעזור לה.

דוראן החל לתפוס את ההיגיון. פְּרִטְיָה לא שיחק את האביר הלבן, הוא חישב בקור רוח. מבוכה בינלאומית ככלי לחץ. לא רומנטי במיוחד, אך יעיל.

— פייר, בהתחלה, התיק שלך נראה לי קצת מטורף. אך בסופו של דבר... כן, זה יכול לעבוד. זה מסוכן, אך לפחות אתה ממקם את הדיון היכן שהוא צריך להיות.

הסכמתו הסופית של חברו הרגיעה סופית את פְּרִטְיָה. האישור הזה חיזק את תחושותיו.

בשבועות הבאים, פְּרִטְיָה החליט להעניק לתיק חשיפה. הוא פרסם, בחתימתו, כמה מאמרים ברשת באתרים מומחים: Academia, מכון לייבניץ, Le Village de la Justice... מאמרים אלה זכו לאלפי קוראים. במהרה התרבו שיחות הטלפון והמיילים. פרופסורים אמריקנים, היסטוריונים בריטים, מומחים גרמנים, פעילי עמותות. רשת בינלאומית קטנה נארגה באורח ספונטני. כל איש קשר חדש אישר לפְּרִטְיָה שאינו מנהל את מאבקו לבדו. פרשת מְצוּקָטָה הפכה לסמל — מבחן הכביש למידת יכולתו של הדין הבינלאומי לתקן את שגיאות העבר.

ההכרה הבינלאומית הזאת החניפה לאגו שלו, אף שהתכחש לכך. לאחר שנות אלמוניות אקדמית, ראיית עבודתו מצוטטת ונדונה בכל העולם העניקה לו הנאה שלא העז להודות בה.

ב-26 במרץ 2025, פְּרִטְיָה חתם את שמו בתחתית המסמך הסופי. תיק ההאשמה השלם ביותר שהוקם אי פעם נגד ביזה מדינתית. בהתבוננו בעותקים המיועדים לז'נבה, הבין שזה עתה חצה נקודת מפנה. התיק חמק ממנו כשנכנס לגלגלי הצדק הבינלאומי. עם איטיותו האגדית, תהפוכותיו, אך גם — מי יודע? — סיכויו לתיקון.

כל חייו נבנו סביב סוג זה של מאבקים. עכשיו, כשהשיק את החשוב שבהם, שאל את עצמו אם יהיה לו הכוח לראותו עד תום.

— קוג'ירו מְצוּקָטָה, לחש תוך שהוא מביט בשעתוק 'החדר בארל' התלוי על הקיר, מאבקך רק מתחיל. אני מקדיש לך את הקרב הזה.

פרק 8: הקרב הבינלאומי

ז'נבה, מטה האומות המאוחדות, יוני 2025

אגם לָמֶן החזיר את השתקפויותיו הזהובות באותו בוקר, כאילו ביקש להשכיח את האווירה השקדנית ששררה במשרדי הנציבות העליונה לזכויות אדם. באולם הישיבות, קבוצת העבודה בחנה את התלונות החודשיות בשגרה שכופה הבירוקרטיה הבינלאומית, אפילו מול הדרמות האנושיות המכאיבות ביותר.

התרגיל חזר על עצמו בסדירות של שעון שוויצרי. כעשרה מומחים בחנו את תלונות היחידים או הארגונים הסבורים כי נפגעו בידי מדינות. גלגל שן דיסקרטי, אך חיוני, של מערכת הגנת זכויות היסוד.

קרמן נֶסְקָס ניהלה את האסיפה בסמכות שהסתירה בקושי את ספקותיה שלה בנוגע ליעילותו האמיתית של מוסדה. היא ראתה הכול: הבטחות שלא קוימו, דוחות שנקברו, המלצות שהתעלמו מהן. שופטת לשעבר בבית המשפט העליון הספרדי, ייצגה את אותם משפטנים שהוכשרו בעידן שלאחר פרנקו, שגדלו על אידיאל צדק החורג מגבולות לאומיים.

ואף על פי כן, עשרים ושלוש שנים בפירוק התיקים המסובכים ביותר הפכו אותה לספקנית באשר ליכולתן של מדינות לתקן עצמן מיוזמתן. היא למדה שממשלות מעולם לא נכנעות מטוב לב, אלא רק תחת לחץ דעת הקהל או האינטרסים הכלכליים שלהן. אכזבה הדרגתית זו הקשיחה אותה, אך גם הפכה אותה נחושה יותר לנצל את הכוחות הדלים שהיו בידה.

שערותיה המאפירות מסגרו פנים בעלי תווים דקים שמעולם לא חשפו את רגשותיה — חזית שבנתה כדי לשרוד בסביבה שבה חשיפת חולשות שקולה לאובדן כל אמינות.

עמיתיה כיבדו אותה מבלי לאהוב אותה, מכירים בה כאישה שנאלצה להקריב את נשיותה על מזבח היעילות.

בעברה על סדר היום, חשה בעייפות המוכרת ההופכת עליה נוכח הצטברות העוולות. כל תיק ייצג חיים שבורים, תקוות שנכזבו, הבטחות שנבגדו.

— סדר יומנו כולל בחינה מקדימה של שתיים עשרה תלונות חדשות.

היגויה, צבוע קלות במבטא קסטיליאני, נשא באורח טבעי בחלל האולם. ידעה לווסת את קולה כדי לשמור על תשומת לב שומעיה מבלי להיראות אי פעם ככופה, כישרון שרכשה בשנות דיונים שבהן למדה ששכנוע עדיף על הפחדה. אך היום, ניחוח של עייפות בקע בנימתה הרגילה.

— הראשונה מביניהן, המתויגת מספר 421/2025, מגיעה מארגון לא ממשלתי צרפתי ונוגעת לאוסף יצירות אמנות שנרכש על ידי צרפת מיד לאחר המלחמה. עליי לומר שתיק זה מציג מלכתחילה מאפיינים מיוחדים המושכים את תשומת הלב.

נסקס נהגה להכין כל ישיבה בקפידה, ובכך פיצתה על חוסר האונים שלה מול הסוגיות הגדולות.

— הארגון התובע טוען למניעת צדק והפרות של זכות הקניין, שאם יוכחו, יהיו הפרות חמורות של התחייבויות בינלאומיות של צרפת. אך אל נשפוט מראש דבר ונניח למדווח שלנו להציג בפנינו את העובדות.

סביב השולחן, ששת המשפטנים הנוכחים גילו קשב מנומס. כל אחד מהם כבר בחן מאות תלונות, ורכש יכולת מיוחדת להעריך במהירות את רלוונטיות של טיעון.

האסיפה הקוסמופוליטית הזאת שיקפה את גיוון המערכת של האו"ם: משפטנים שהוכשרו במסורות שונות, דיפלומטים ממוחזרים, אקדמאים המבקשים הכרה בינלאומית. כולם חלקו את השאיפה הזאת לשנות את העולם באמצעות המשפט.

קלאוס נֶפֶר, שמונה כמדווח, פתח את התיק המונח לפניו. הוא גילם את הקפדנות הגרמנית. פרופסור חבר באוניברסיטת פוטסדאם ומחבר כמה חיבורי יסוד בתחום תביעות בינלאומיות, נהנה בחוגים אקדמיים ממוניטין של קפדנות. גישתו העדיפה ניתוח עובדתי על פני שיקולים כלליים. עבודותיו על ביזה נאצית, ולאחר מכן על השתלטויות קולוניאליות, קבעו תקנים חדשים. אך שמר על מרחק המתבונן שמנע ממנו להתמלא זעם. עבור נֶפֶר, העוול היה בראש ובראשונה בעיה מושגית שיש לפתור, לא סבל אנושי שיש לחבוש. בדפדפו בתיק מְצוּקָטָה, הייתה לו נטייה חיובית כלפי המבנה האינטלקטואלי שפרש הארגון התובע. תיק זה הציג בדיוק את סוג המורכבות שאהב, סבך של שאלות חוקתיות, דין בינלאומי ונוהל מנהלי הדורש ניתוח דק.

— גברתי היושבת ראש, פתח נֶפֶר, הקדשתי את הימים האחרונים ללימוד מלא של תלונה זו, ועליי להודות שהיא מציגה מאפיינים הראויים לתשומת לבנו המתמדת.

נֶפֶר אהב את הרגעים האלה שבהם יכול לפרוש את ידיעותיו האנציקלופדיות בפני קהל שבוי.

— אנו נדרשים לדון בבקשה המערערת על חוקיות רכישתו של צרפת אוסף אמנות יפני ששייך היה לאדם בשם קוג'ירו מְצוּקָטָה, אספן שנפטר ב-1950. הנסיבות שבהן נעלמו יצירות אלה עכורות, בלשון המעטה.

דיוקה של ההצגה הפותחת יצר באסיפה את אווירת הריכוז שקדמה לבחינת המקרים המוצקים ביותר. חברי קבוצת העבודה למדו להבחין במהירות בין תלונות בעלות ערך לבקשות דמיוניות שהצטברו לעיתים בסדר יומם. אלה האחרונות מסתיימות בדרך כלל בפח לאחר קריאה חטופה.

איזבלה פְּרִיָה הרימה את ידה כדי לדבר. מנהלת סגנית לשעבר במשרד התרבות הפורטוגלי נשאה על כתפיה משקל קריירה מופתית, אך מתסכלת. מסלולה היה קלאסי — קלאסי מדי, אולי, עבור מישהי ששאפה בסתר להרפתקאות פחות שגרתיות. בוגרת אוניברסיטת קוימברה, עבדה תחילה כעורכת דין המתמחה בתביעות אזרחיות לפני שהצטרפה למנהל הציבורי. שינוי הכיוון הזה היה פרי ייעוד כן, אך גם השלמה מול האכזבות של המגזר הפרטי, שבו גילתה שהכסף לעיתים קרובות גבר על הצדק. מומחיותה בתביעות השבה, שנרכשה בטיפול בכמה תיקים רגישים הנוגעים למושבות הפורטוגליות לשעבר, העניקה לה סמכות מוכרת בתוך המועצה. פְּרִיָה הייתה אידיאליסטית מתוסכלת, מאוכזבת מהתסכול שבשירות מערכת שידעה כי אינה מושלמת.

— מר נָפֶר, האם לעמותה הצרפתית יש זכות עמידה לפעול בשם יורשים יפנים שאינה מייצגת אותם במפורש? זהו בדרך כלל המכשול שרוב התלונות מסוג זה נתקלות בו. ראיתי כל כך הרבה תיקים מוצקים לגופם קורסים בשאלות ייצוג...

היא קטעה את עצמה, מבינה שהיא חושפת את פסימיותה.

נָפֶר בדק בהערותיו הכתובות בכתב יד — סירב בעקשנות לעבור לדיגיטלי, בטענה שהכתיבה בכתב יד מקדמת הרהור, אך למעשה מסתיר את פחדו מהמודרנה שעברה אותו. דפיו המכוסים בכתב ידו הקטן והצפוף העידו על עבודה מדויקת.

— גברת פְּרִיָּה, שאלתך נוגעת בליבת הקשיים שמעלה תלונה זו. אך הארגון התובע הקדים תרופה למכה.

נָּכַר עצר לרגע, נהנה מן הרגע שבו עמד לחשוף את הטיעון שלמד. — עמותת "השבה והשבות" מעלה את "ניהול ענייני זולת", הקבוע בסעיף 1301 לחוק האזרחי הצרפתי, המאפשר לפעול באורח מועיל למען הזולת בלי להחזיק ייפוי כוח מפורש מטעמו. זה חכם, עליי להודות.

נָּכַר לא יכול היה שלא להתפעל מדקות ההיגיון.

— הם נשענים על העובדה שהיורשים היפנים נמצאים באי-יכולת מעשית לפעול בעצמם נגד המדינה הצרפתית.

הוא דפדף בהערותיו באיטיות שהוציאה מהכלים את עמיתו, אך שאיפשרה לו לשלוט בכל פרט.

— העמותה מציגה תזכיר בן שלושים ושבעה עמודים אך ורק בעניין קבילות זה, עם מאה שנים עשרה הפניות לפסיקה. עבודת מקצוענים, ממש. הם מצטטים כמה פסקי דין של בית הדין האירופי לזכויות אדם המכירים בזכות עמידה של עמותות בנסיבות דומות. חברי קבוצת העבודה העריכו את הקפדנות שבה הכינו כמה תובעים את תלונותיהם. זה שינה מן התלונות הרשלניות שקיבלו לעיתים קרובות מדי, פורקן פשוט לתסכולים אישיים ללא בסיס מוצק.

תומאס האריסון קימט קלות את גבותיו בשמעו את ההסבר. הוא סימל את המסורת האנגלו-סקסית המעדיפה ריאליזם על פני אלגנטיות מושגית — דרך להסוות את עצבנותו מול הדקויות היבשתיות שראה בהן ביזנטיות. חליפת הפרינס-אוף-וויילס שלו, שנתפרה אצל חייט טוב בסאויל רואו, בגדה בהשפעת הסיטי והדגישה את השיק המאופק — אך הוודאי — של הממסד

האוניברסיטאי הבריטי. חיבוריו על ההבדלים בין המשפט המקובל לדין המשפחה הרומני-גרמני נחשבו לסמכות באוניברסיטאות דוברות אנגלית, אך גם בגדו בחוסר היכרות עם ייחודי הדין האזרחי שטען לנחת.

— ניתוח מעניין, הודה, שנראה לי שברירי לאור התקנים הבינלאומיים המקובלים. הצרפתים נוטים להאמין שהדין האזרחי שלהם חל בכל מקום. זו תכונה חוזרת במנטליות שלהם, אי-היכולת הזאת לתפוס שמערכות אחרות עשויות להיות יעילות יותר. כבר ראיתי טיעונים דומים קורסים מול הערכאות שלנו, אף שעליי להודות שזה מציג יצירתיות אמיתית. אך יצירתיות אינה יכולה להחליף מוצקות מושגית. הרשו לי לשאול שאלה שמטרידה אותי מתחילת דבריך. כיצד יכול הארגון לטעון שהוא מכיר ומגן על האינטרסים האמיתיים של יורשים יפנים שמעולם לא פגש ושמעולם לא העניקו לו כל ייפוי כוח? חזקה כזאת של ייצוג נראית לי... נועזת למדי. במערכת המשפט המקובל, אנו מחמירים הרבה יותר בשאלות של ייפוי כוח וייצוג. אי אפשר לטעון לפעול למען הזולת בלי הסכמתו המפורשת.

ההתנגדות פגעה בול ואת זאת ידע האריסון. כי הדין הבינלאומי, גמיש ככל שיהיה בנקודות רבות, נותר תקיף בפרט אחד: הקורבנות הנטענים חייבים להיות מזוהים ומיוצגים בבירור. פרט המכשיל לעיתים קרובות את הטיעונים היפים ביותר של עורכי דין, כאשר בעלי הזכות התאדו בארבע קצוות תבל.

קרמן נִסְקָס רשמה את ההערה בפנקסה, מעריכה בדרך אגב את דקות המהלומה הבריטית.

— מר האריסון, התנגדותך ראויה אכן להתעכב עליה, התערבה בקול מדוד. אך יהיה עלינו לבחון את סוגיית הקבילות בתשומת הלב

הגדולה ביותר בעת ההערכה המפורטת שלנו. עם זאת, אני מבחינה שאתה מעלה שאלה זו עוד לפני ששמעת את הצגת העובדות המלאה. האם לא יהיה נכון יותר לבחון תחילה את מהות הטענות לפני שנחוה דעה על היבטי הצורה?

התוכחה הייתה מנומסת, אך תקיפה. נֶסְקָס נמאס מלראות את הדיונים סוטים לכיוון הרהורים פרוצדורליים המאפשרים להימנע משאלות מהותיות מטרידות.

— לפני שנגיע להיבטי הצורה, אולי יועיל שמדווחנו יציג בפנינו את הנסיבות האמיתיות, הנצפות והאובייקטיביות עליהן נשען הארגון התובע. מר נֶכָר, בבקשה. המשפטן הגרמני הנהן באישור.

— טיעונו של הארגון התובע בנוי באורח מובנה להפליא סביב ערעור על שלושה מעשים רשמיים עוקבים, פתח תוך שהוא מחפש את הקטעים המשמעותיים ביותר. כל אחד מהם, לטענתו, לוקה בליקויים מהותיים המערערים על תוקפה של הרכישה הצרפתית. נֶכָר פתח את תיקו בעמוד המסומן בסימנייה אדומה.

— מעשה מוערער ראשון. באוקטובר 1944, צו הגנרל דה גול מעמיד את אוסף מְצוּקָטָה תחת פיקוח כ"רכוש אויב". אלא שהתובע מערער על סיווג זה, בטענה שצרפת מעולם לא הכריזה רשמית מלחמה על יפן. אם ניתוח זה נכון, כל המבנה הצרפתי יתמוטט מיסודו.

הארגון מציג לתמיכה בטענותיו עותקים של מסמכים ארכיוניים, הנראים אמינים: התכתבויות דיפלומטיות, מברקים מוצפנים, פרוטוקולים של ישיבות ממשלה...

רפאל מוֹרְאֵלֶס, שעד אז שרבט בהיסח דעת על פנקסו, הזדקף בפתאומיות. יועץ לשעבר במשרד החוץ הצ'יליאני רכש את מוניטינו בטיפול במקרי ביזה הקשורים לדיקטטורות הצבאיות בדרום אמריקה — עבר שעדיין רדף אותו והזין את חשדנותו כלפי כל המדינות, אפילו הדמוקרטיות. ועדות האמת והפיוס היו שדה פעולתו המועדף, אך גם זירת אכזבותיו הגדולות ביותר מול חסינות מאורגנת. מוֹרְאֵלֶס ראה יותר מדי ראיות נעלמות, יותר מדי עדים חוזרים בהם, יותר מדי אחראים חומקים מהעמדה לדין, כדי עדיין לבטוח בנאומים יפים.

— מר נֶפֶר, האם ניתן לאמת טענה כה כבדה בנוגע למצב מלחמה בין שתי מדינות בעלות ברית באורח בלתי תלוי על ידי שירותינו? כי איננו יכולים להסתפק רק במסמכים שהציג הארגון התובע, מפתים ככל שהם נראים במבט ראשון. ראיתי יותר מדי ראיות מזויפות בקריירה שלי כדי לא להיות חשדן.

מוֹרְאֵלֶס ידע על מה הוא מדבר — יותר מדי מסמכים מזויפים עברו במשרדו בשנות פינושה. בסוג זה של תביעות, אימות הראיות התיעודיות קובע לעיתים קרובות את התוצאה הסופית, והוא למד להיזהר מראיות יפות מדי.

— תצפיתך לא רק רלוונטית, אלא הכרחית, השיב נֶפֶר, מוקל שמישהו חולק את זהירותו. אתה צודק אלף פעמים בהדגישך שאימות בלתי תלוי הוא תנאי מוקדם הכרחי לכל הערכה רצינית. נטלתי לעצמי חופש ליצור קשר עם עמיתי לשעבר הוֹפְמָן, בארכיון הפדרלי הגרמני, שהקים שיטות מומחיות תיעודית אמינות מאוד. האימות יכול להתבצע בקלות אצל הארכיון הלאומי הצרפתי, השומר על כלל המסמכים של צרפת החופשית והממשלה הזמנית. די בבקשה רשמית מן המועצה שלנו, לפי ערוצי שיתוף הפעולה

הבין-מוסדי הרגילים, כדי לקבל אישור או הפרכה סופית של הטענות המוצגות.

ההצעה הייתה חכמה, וכולם הבינו זאת מיד. נָכַר זה עתה החזיר את נטל ההוכחה לעבר הרשויות הצרפתיות עצמן.

אם פריז תסכים למסור את המסמכים המבוקשים, תוכנם יאפשר להכריע בשאלה השנויה במחלוקת. אם הרשויות יסרבו למסירה כזו, ניתן יהיה לפרש את הסירוב כהודאה עקיפה בשבירות עמדתן.

איזבלה פְּרִיֶּרָה עשתה תנועת יד, מציינת שברצונה להתערב.

— האם הארגון התובע מעלה מרכיבים בנוגע למניעים שדחפו את צרפת לשמר את הערפול בשאלת הכרזת המלחמה הזאת?

— נקודה מצוינת, גברת פְּרִיֶּרָה. העמותה מפתחת ניתוח מעמיק על מה שנראה כאסטרטגיה מכוונת.

נָכַר הפך כמה עמודים, מחפש את הקטע המתאים.

— ממשלת צרפת החופשית שימרה, לטענתם, ביוזעין בלבול בין מעמדה כתנועת התנגדות לבין מעמדה כמדינה ריבונית. עמימות זו איפשרה לה לתבוע את סמכויות ממשלה לגיטימית תוך הימנעות מאילוץ הדין הבינלאומי.

קרמן נֶסְקָס אישרה את ההצעה בהנהון.

— נציין אכן את הצורך באימות תיעודי במסקנותינו המקדימות. אך המשך את הצגתך, מר נָכַר. מהם המעשים הנוספים המוערערים על ידי הארגון התובע?

— מעשה שני המוטל בספק בטיעון העמותה. יישום הסכם סן פרנסיסקו של 1951. הסכם זה לא היה אמור לחול על רכוש של מדינה שאיתה צרפת לא הייתה רשמית במלחמה. הארגון התובע מעלה כאן סתירה יסודית: ההסכם חל, מעצם הגדרתו, רק על "רכוש

אויב" במובן הצר של הדין הבינלאומי הציבורי. אלא שאם צרפת לא הייתה רשמית במלחמה עם יפן, כפי שמרמז החלק הראשון של הטיעון, אזי הרכוש היפני שעל אדמת צרפת אינו יכול להיות מסווג ככזה. וכך הסכם סן פרנסיסקו הופך לבלתי חל על המצב הצרפתי.

תומאס האריסון התיישר בכיסאו, מביע עניין שניסה להסתיר.

— ניתוח זה מניח שמנסחי הסכם סן פרנסיסקו לא לקחו בחשבון את העמימות האפשרית הזאת. האם אין בכך זלזול בתבונת הדיפלומטים של אותה תקופה?

— זו התנגדות מעניינת. אך העמותה מציגה קטעים מדיוני ההכנה של ההסכם המראים שסוגיית מעמדה המדויק של צרפת מול יפן מעולם לא הוכרעה.

נָפֶר דפדף בהערותיו, מחפש את ההפניות המדויקות.

— לפי מחקריהם, המשא-ומתנים האמריקנים נמנעו במכוון מלהעלות סוגיה זו כדי לא לסכן את אחדות מחנה בעלות הברית. סוג של הסכמה בשתיקה, אם תרצו.

איזבלה פְּרִיָה הביעה את סקרנותה כלפי הטיעון בהתכופפה אל מסמכיה.

— הניתוח נראה לי מטריד בעקביותו הפנימית. אם ההנחות העובדתיות נכונות, הסתירה שזיהה הארגון התובע נראית קשה לערעור מבחינה לוגית טהורה. אך אמור לנו, מהו המעשה השלישי המואשם בטיעון? כי אני מדמינת שההוכחה לא נעצרת בסתירה הנוגעת להסכם סן פרנסיסקו.

— אינך טועה, גברת פְּרִיָה. המעשה השלישי והאחרון המוערער הוא הצו מ-1958 שכביכול התקבל בהפרת הכללים החוקתיים, ואישר סופית את הרכישה של האוסף השנוי במחלוקת. הצו התקבל,

לטענתם, בהפרה בוטה של החוקה הצרפתית של 1958, שאיפשרה שימוש בצווי ממשלה רק במקרי דחיפות, לא עבור תרומות בינלאומיות של יצירות אמנות השייכות בדרך כלל לסמכות הפרלמנטרית.

הטיעון עורר לחישות עניין באסיפה. מעבר לשאלות מהות בנוגע לגיטימיות הרכישה המקורית, התיק העלה שאלות צורה חוקתיות הנוגעות ביסודות ארגון הרשויות הציבוריות הצרפתיות עצמם. רפאל מוֹרְאֵלס ביקש לדבר.

— אם אינני טועה, ניצבים אנו מול רכישה שאינה לגיטימית בשלוש רמות. המעשה הראשוני של 1944 חסר בסיס חוקי, יישום שרירותי של הסכם בינלאומי ב-1951, והסדרה בלתי חוקית חוקתית ב-1958?

— זה בדיוק כך. העמותה מדברת על "מבנה מדורג" שבו כל מעשה מנסה להצדיק את קודמו, אך בו השברירות הראשונית מזהמת את המכלול.

תומאס האריסון התבטא במתינות שאפיינה בדרך כלל את התערבויותיו, אך שהסתירה בקושי את התרגשותו נוכח האפשרות לראות את צרפת נקלעת לקשיים. מעולם לא התלהב בפומבי, והעדיף לטפטף את הערותיו באיפוק בריטי מובהק.

— מר נֶפֶר, אם ניתוחך את טיעון הארגון התובע נאמן — ואין לי סיבה להטיל בכך ספק — ניצבים אנו מול הפרה מאופיינת של זכות הקניין, יחד עם מניעת צדק מצד הערכאות הצרפתיות. האם המצב ראוי, לדעתך, לבחינה מצדנו? כי נראה לי שאנו נוגעים כאן ביסודות שלטון החוק עצמם בדמוקרטיה מערבית.

שאלתו של הנציג הבריטי בגדה, בלי משים, בסיפוקן לראות יריב יבשתי בקשיים. מעבר לניתוח הדק של הטיעונים המוצגים,

המומחים נדרשו לקבוע אם התלונה מציגה די מרכיבים רציניים כדי להצדיק הליך דיוני מול המדינה הצרפתית.

— זו הערכתי הראשונית, אישר נְפֶר. התלונה מעלה שאלות עובדתיות החורגות בהרבה ממסגרת התלונות הרגילות שאנו מקבלים.

נְפֶר חש עולה בו התרגשות שלא חש זה מכבר. המקרה שילב את כל האלמנטים שאהב. מורכבות משפטית, סיכונים היסטוריים, ממדים בינלאומיים.

— איכות התייעוד וחומרת הפגיעות הנטענות נראות לי מצדיקות בחינה דיונית, כאשר העמותה מיצתה את אמצעי הערעור הפנימיים הזמינים.

נְפֶר זה עתה קבע את הטון, וחשף נחישות שלא הכירו בו. פרשת מְצוֹקָטָה לא הייתה עוד תלונה אחת מגי רבות. הצרפתים יצטרכו להסביר את עצמם.

— בייחוד שהארגון התובע מתעקש על חוסר היעילות של אמצעי הערעור בדין הצרפתי. העמותה מעלה שני פסקי דין אחרונים של מועצת המדינה הצרפתית המראים כיצד הערכאות הצרפתיות נוהגות מניעת צדק.

הדיוק הזה נפל ברגע הנכון. האסיפה החלה לחוש את הרוח מתהפכת נגד צרפת. רפאל מוֹרְאֵלֶס, שלא פתח פה כבר זמן מה, התיישר בכיסאו.

— מר נְפֶר, תוכל לפרט לנו קצת את מניעת הצדק הזאת? האשמה זו נראית לי חמורה ביותר בכל הנוגע למדינה המציגה עצמה כערש זכויות האדם.

קולו נשא זעם של מי שהקדיש את חייו למאבק בחסינות מעונש.

נָפֶר אהב סוג זה של רגעים שבהם הראיות נערכות כאבני דומינו.

— הארגון התובע מציג בפנינו שני פסקי דין של מועצת המדינה חושפים במיוחד. הראשון מ-23 בנובמבר 2022, השני מ-14 במאי 2024. בשני המקרים — והנסיבות זהות בהחלט לפרשת מְצוּקָטָה — הערכאה המנהלית הגבוהה ביותר בצרפת הכריזה על התביעות כבלתי קבילות. בלי אפילו לבחון את גוף התיקים. באחד משני התיקים, מועצת המדינה הטילה, ללא הצדקה מפורשת, קנס של שלושת אלפים יורו על התובעים. דרך להפחיד את מי שיעז לערער על רכישות המדינה.

לשני פסקי הדין של הערכאה המנהלית הגבוהה ביותר בצרפת הייתה השפעה זו: הם הפכו את האשמת מניעת הצדק למוחשית עד כאב. חברי הקבוצה חלקו כולם אובססיה, נגישות אפקטיבית לצדק. זו הייתה דתם המשותפת, נקודת ההתכנסות הדמוקרטית שלהם.

איזבלה פְּרִיָּה לא הצליחה לעצור תנועת זעם.

— שלושת אלפים יורו קנס על שהעזו לבקש צדק? אבל זו הפחדה טהורה ופשוטה! כיצד יכולה צרפת להצדיק שיטות כאלה?

פְּרִיָּה ראתה יותר מדי קורבנות שננטשו על ידי הצדק כדי שלא תזעם מנוהג זה.

— בדיוק, גברת פְּרִיָּה, אישר נָפֶר. העמותה מצטטת בתזכירה פסיקה עקבית של בית הדין האירופי לזכויות אדם המגנה סוג זה של שיטות מרתיעות.

קרמן נֶסְקָס העיפה מבט חשאי בשעונה, נקרעת בין חובתה ליעילות לסקרנות אינטלקטואלית שניסתה לרסן. כבר שעה וחצי על תלונה אחת בעוד שנים עשר תיקים ממתינים! פרשת מְצוּקָטָה השתלטה בהחלט על תשומת הלב.

היא חשה סוג של אהדה כלפי העמותה הזאת שהצליחה לבנות תיק מוצק כל כך. בקריירה הארוכה שלה, ראתה לעיתים רחוקות טיעון מעמיק כל כך מטעם ארגון של החברה האזרחית.

— נוכח השעה המתקדמת, אני מציעה שנצביע מיד על הקבילות לכאורה של התיק. נדחה את שאר התיקים לשיבה הבאה, אין ברירה.

הצעתה גילתה הרבה על החשיבות שהעניקה למקרה מְצוּקָה — להט שנהגה בדרך כלל להתאמץ לרסן. כי קרמן וְסָקס, בדרך כלל, אינה דוחפת את סדר יומה עבור תיק אחד, מוצק ככל שיהיה.

— לגבי דעתי, הוסיפה בסקרה את האסיפה במבטה בסמכותה הטבעית, התלונה נראית לי מוצקה ומתועדת דיה כדי להצדיק הודעה רשמית לצרפת. אחרי הכול, זה הנוהל. למדינה הצרפתית יהיו לוחות הזמנים הרגולטוריים שלה כדי להציג את הגנתה בעניין הקבילות ולגופו של עניין.

היא עצרה לרגע, שוקלת את מילותיה בקפידה.

— אני מודה שאני סקרנית לראות כיצד פריז תצדיק את מה שנראה מאוד כמו ביזה מאורגנת, המחופשת כמעשה חוקי. כי בסופו של דבר, גם אם נקבל שצרפת הייתה במלחמה עם יפן — מה שעדיין דורש הוכחה — האם זה מצדיק החרמת נכסים תרבותיים ששייכים לאספן פרטי?

ההנהונים שבאו לאחר מכן בגדו בהסכמה שהתגבשה במהלך הדיונים. אפילו תומאס האריסון, שהיה ספקן בתחילה, הצטרף בסופו של דבר לעדות המובהקת.

— עליי להודות שהייתי מסופק בתחילה, הודה האריסון. הסתייגויותי לגבי היבטי הצורה, אתם מכירים אותן. אך אין

להתעלם מכך שהתביעה מעלה שאלות חמורות דיין כדי להצדיק בחינה דיונית.

איזבלה פֶּרִיָּה הסכימה.

— התייעוד איכותי, הטיעון מוצק. המקרה ראוי שנתעכב עליו ברצינות, אין ספק בכך. ויש גם את הממד הסמלי הזה החורג מן המקרה הצרפתי. אם ניתן לשיטות כאלה לעבור, אנו שולחים אות מחריד למדינות אחרות.

רפאל מוֹרְאֵלס הצטרף לדעה הכללית.

— היקף ההפרות המוצגות בפנינו מצדיק בהחלט פתיחה בהליך דיוני אמיתי. במיוחד שיחסה של מועצת המדינה הצרפתית מגלה סוג של זלזול בעקרונותינו שאינו יכול להישאר ללא מענה.

נֶפֶר אישר בהנהון נמרץ.

— חברי היקרים, אני מאמין שאנו ניצבים מול מקרה לדוגמה. פרשה זו עשויה ליצור תקדים ולקבוע תקנים חדשים בתחום ההשבה התרבותית. יש לנו כאן הזדמנות להראות שזכויות הפרט יכולות לגבור על אינטרסים ממלכתיים, אפילו החזקים ביותר.

ההצבעה עברה כרגיל. תוצאה חד-משמעית. פה אחד לקבילות לכאורה של התלונה. אפס נגד, אפס נמנעים.

קונצנזוס בהיקף שכזה העיד על ההשפעה המשכנעת של פייר פֶּרְטֵיָה, אך גם על ההנאה שלא הודו בה של כל אחד מהם לראות סוף סוף תיק שמאפשר להעמיד למבחן מדינה סוררת.

קרמן נֶסְקֶס לא יכלה להסתיר את סיפוקה בהכריזה על התוצאה.

— התלונה 421/2025 מוכרזת אפוא כקבילה פה אחד. מר נֶפֶר, אני מטילה עליך להכין את ההודעה הרשמית למדינה הצרפתית. אנו נותנים להם שישה חודשים להציג את הערותיהם, פרק הזמן הרגיל,

אך שיוכל להתארך לפי בקשה מנומקת. חבריי היקרים, תודה לכם על איכות התערבויותיכם. הישיבה הזאת תישאר בזיכרוני כאחת המעוררות ביותר מבחינה אינטלקטואלית.

כמובן, מדובר היה בקבילות עקרונית, זמנית בשלב זה. שום דבר לא היה קבוע. הכול עדיין יכול היה להתהפך בהתאם לרלוונטיות של המתקפה-נגד הצרפתית שלא תאחר לבוא.

אך לראשונה מזה זמן רב, חברי המועצה חשו שהם משרתים משהו מועיל. הם ידעו שזה עתה חצו שלב חשוב באישוש הדין הבינלאומי מול תבונת המדינה. בעוזבם את האולם, נֶכֶּר לא יכול היה שלא לחייך. תיק מְצוּקָטָה עתיד היה להעסיק את חודשיו הבאים באורח מרתק. לראשונה, תהיה לו ההזדמנות להוכיח שהדיוק הגרמני יכול לשרת את הצדק, לא רק את היעילות הבירוקרטית.

תוך ימים ספורים, המידע טיפס במעלה ההיררכיה המנהלית הצרפתית במהירות הבזק.

פרק 9: התגובה הצרפתית

ז'נבה, המשלחת הקבועה של צרפת באו"ם, אפריל 2025

תלונת העמותה הגיעה בערוצים הרשמיים לרשויות הצרפתיות בחודש אפריל 2025. במסדרונות הדיפלומטיה, שבהם כל מסמך עוקב אחר מסלולים שנקבעו מימים קדומים, נראתה במבט ראשון כתיק מנהלי נוסף. ואולם, מאחורי השגרתיות לכאורה הסתתר ערעור יסודי על נהלים שהמדינה ראתה כמובנים מאליהם באורח סופי.

המשלחת הקבועה של צרפת שכנה בווילה "לָה אוֹרְמוֹ", בניין מהמאה התשע עשרה ברובע הדיפלומטי. מבנה מרשים מאבן אפורה, סמלי הרפובליקה בולטים לעין, גילם מסורת ייצוגית צרפתית שאינה משאירה דבר למקרה. אולמות ההצגה עמוסי רהיטי תקופה ויצירות אמנות שנבחרו בקפידה, עדות למורשת שהרפובליקה התכוונה לשמר ולהציג.

לֹרְן מְרִיָה עמד כבר שש שנים בראש שירות הקשר עם גופי הגנת זכויות האדם. בוגר הא.ג.נ.א, שעבר דרך סיאנס פוֹ פריז, טיפח אלגנטיות לבוש מאופקת אך יקרה. לאחר תקופה במחלקת ענייני הדין הבינלאומי בקה ד'אורסה, ואז בלשכות שני שרים עוקבים, פיתח ספקות בנוגע ליציבות העמדות הצרפתיות שהוטל עליו לתמוך בהן. תפקידו היה להגן על צרפת, יהיו אשר יהיו רגשותיו האישיים, אך השנים הפכו אותו למומחה ביכולת להבחין בין תיקים ניתנים להגנה לאלה שאינם כאלה.

באותו בוקר, מְרִיָה עבר על הודעת הנציבות העליונה בקשב. הוא היה מנוסה בהליכים, וזו לא נראתה, במבט ראשון, אמורה לערער את אופטימיותו. אחרי הכול, תלונות פרטיות נגד צרפת נספרו

בעשרות מדי שנה, ורובן הסתיימו בכישלונות מהדהדים עבור מגישיהן.

ככל שהתקדם בקריאתו, מצחו התקמט בבלי משים. מְרִיָּה חש עולה בו אותה אי-נוחות מוכרת שתקפה אותו בכל פעם שתיק איים לחשוף את הצדדים הכהים של פעולת הממשלה. הוא הרים את טלפונו וחייג את מספר מזכירתו.

— גברת פֶּרֶן, תוכלי לכנס מיד את הצוות המצומצם באולם הישיבות? וצרי קשר עם המשרד, אצטרך לדבר עם סגנית המנהל קלר פונטן לפני סוף הבוקר.

— בסדר גמור, אדוני היועץ. עליי לסווג את הישיבה כדחיפות מוחלטת?

— נאמר... דחיפות רגילה, אך בעדיפות על כל התיקים האחרים. והודיעי לעמיתינו שאנו עלולים לסיים מאוחר.

לאחר שניתק, התבונן רגע בגשם המכה בחלונות. בעוד כמה דקות, יהיה עליו להודיע לצוותו שסופה חדשה מסתמנת באופק. והפעם, בניגוד לתיקים אחרים שניהל, לא היה בטוח שכל הקלפים בידו.

אולם הישיבות התמלאו. רק העמיתים המנוסים ביותר זומנו להערכה הראשונה. החדר עצמו שיקף חיפוש אחר יוקרה: פרקט אלון מלא, שולחן מהגוני, כורסאות עור בורדו. הקירות היו מעוטרים בשעתוקים של יצירות מופת השמורות במוזיאונים הלאומיים — אירוניה של גורל, כמה מיצירות אלה היו אולי בין אלה שלגיטימיותן שנויה במחלוקת.

אליז לִנְיָל הייתה הראשונה להגיע, תיקה תחת זרועה. בוגרת הסורבון וקינגס קולג' לונדון, ניווטה בקלות שווה בין המערכות היבשתיות והאנגלו-סקסיות. לאחר התחלה מזהירה במשרד פריזאי,

הפתיעה את שותפיה לשעבר בהצטרפה למדינה. החלטה שהונעה מלהט רפובליקני, אמנם, אך גם מהחיבה הזאת לכוח שהעניק השירות הציבורי הבכיר. הוכשרה בפולחן המצוינות וההצלחה האישית, שאפה בכל זאת לשרת את האינטרס הכללי. שנות ניסיונה לימדו אותה ששני אלה לא תמיד חפפו.

ניקולא בלאנשאר בא בעקבותיה זמן קצר לאחר מכן. נספח תרבות מזה ארבע שנים, הביא לדיונים ידע מעשי בסוגיות מוזיאולוגיות שלרוב חסר לאנשי המשפט. בלאנשאר היה סוג הפקיד המצפוני, מונע באהבת אמונה שהפכה אותו לא נוח מול ההיבטים המכוערים יותר של הדיפלומטיה התרבותית. בחר במקצוע זה מתוך תשוקה ליצירות ולחילופין האמנותיים, וגילה בהדרגה שהתרבות משמשת גם ככלי כוח.

האחרון להיכנס היה ז'אן-מארק רוֹסֶל, מומחה לענייני אסיה במשלחת. סינולוג בהכשרתו, בילה עשר שנים במשרה בטוקיו בשנות ה-1990 והכיר היטב את דקויות היחסים הצרפתיים-יפניים. נוכחותו לא הייתה חסרת משמעות. מְרִיָה חשד שלתיק עשויות להיות השלכות מעבר לתביעה המשפטית הטהורה. לרוֹסֶל היה מאפיין מיוחד של דיפלומטים בשטח, הוא הבחין בסיכונים תרבותיים ואנושיים מאחורי התיקים הסתומים ביותר. שנותיו היפניות סימנו אותו; שמר על חיבה אמיתית לארץ הזאת ותושביה, מה שהפך אותו רגיש לשאלות כבוד ופנים כה חשובות בתרבות היפנית.

— זה עתה קיבלנו הודעה על תלונה חדשה שהוגשה נגד צרפת בפני מועצת זכויות האדם. פרשת מְצוּקָטָה, ששמענו עליה בשבועות האחרונים, מקבלת ממד רשמי.

הטון היה ניטרלי במכוון, כאילו ההודעה אינה אלא פורמליות מנהלית נוספת.

— לפני שאכנס לפרטים, המשיך מֶרְיָה, הייתי רוצה שכל אחד מכם ייתן לי את רשמו הראשון. מר רוֹסֶל, אתה המכיר את ההקשר הצרפתי-יפני, מה זה מעורר בך?

— אדוני היועץ, עליי לומר שהתזמון מטריד אותי. יפן עוברת כעת שלב של תחייה לאומנית. ממשלתה עשתה מהחזרת המורשת התרבותית היפנית המפוזרת בעולם אחת מעדיפותיה. היו תקדימים לאחרונה. המשא ומתן עם המוזיאון הבריטי בעניין תחריטי הוקוסאי, הדיונים עם האמריקנים על חפצי אמנות שנתפסו לאחר 1945...

רוֹסֶל דיבר באיפוק. הוא ידע שמאחורי הציפוי המנומס של היחסים הדו-צדדיים מסתתרות טינות עמוקות.

— אתה חושב שיכול להיות ממד פוליטי מאחורי התלונה? קטע אותו מֶרְיָה.

— זה אפשרי מאוד. העמותה שתוקפת אותנו מציגה עצמה כצרפתית, אך שום דבר לא אומר שהיא אינה פועלת בתיאום עם אינטרסים יפניים. בקריירה שלי, ראיתי לא פעם ארגונים הנראים עצמאיים משמשים מסך לכוונות מדיניות רחבות יותר.

אליו לִנְגֵל הרימה את ידה. טבעה הביא אותה לעיתים קרובות להעדיף ניתוח אובייקטיבי על ספקולציות גיאופוליטיות.

— אפשר להעיר הערה? אפילו אם התלונה מכוונת מטוקיו — מה שעדיין דורש הוכחה — זה לא משנה דבר בנוגע למוצקות הטיעונים. בליתי את סוף השבוע בבדיקת התיק, ועליי להודות שהוא מתועד היטב מאוד.

— פרטי, בבקשה, ביקש מְרִיָּה.

— בבירור הייתה להם גישה לארכיונים שחשבנו כחסויים. התכתבויות פנימיות מ-1944, דוחות מומחיות מאותה תקופה, ואפילו... תחזיקו חזק... מברקים מ-1951 שאנחנו עצמנו מעולם לא הפקדנו בארכיונים הציבוריים.

שתיקה כבדה השתררה באולם. לְנִיָּל חשה את אי-הנוחות התוקפת אותה בכל פעם שהיא מגלה תיק המוכן היטב באורח יוצא דופן. ידעה לכבד יריבים מוכשרים, אפילו כשעברו על האינטרסים שלה. ניקולא בלאנשאר היה הראשון להפר את השתיקה.

— איך זה אפשרי? המסמכים האלה אמורים להיות מסווגים.

— זו השאלה ששואלת את עצמי, השיבה אליז לְנִיָּל. או שיש לנו דלף בשירותים שלנו — מה שיהיה חמור ביותר — או שהמסמכים האלה הושגו בדרכים אחרות. ארכיונים משפחתיים, קרנות פרטיות, אולי אפילו ארכיונים זרים...

מְרִיָּה רשם הערות במהירות. השערת הדלף הפנימי הדאיגה אותו. בסביבה שבה האמון הוא בסיס כל עבודת צוות, החשד עלול להרעיל את היחסים לאורך זמן.

— יהיה צריך לחפור בשאלה. גברת לְנִיָּל, בינתיים, תוכלי להציג לנו את מהות הטיעונים שלהם?

— בשמחה. היא הסבירה בפירוט במה מדובר.

ז'אן-מארק רוֹסֶל שקל באינטואיציה את המשמעויות של מתקפה שיטתית שכזו.

— הם לא היססו. אם הטיעונים שלהם מבוססים, אנו מסתכנים בבעיה גדולה על הידיים.

— זה מה שמדאיג אותי, אישר מְרִיָּה. מר בלאנשאר, מנקודת המבט המוזיאולוגית, מה הסיכונים?

ניקולא בלאנשאר פתח את תיקו שלו.

— הסיכונים משמעותיים. מדובר בפריטים סמליים של האוספים שלנו. היעלמותם תיצור חללים פעורים במסלולי התערוכה שלנו. ומבחינה סמלית, זו תהיה קטסטרופה ממש. יצירות אלה מופיעות בעלוני התיירים שלנו, בגלויות שלנו, בקטלוגים הבינלאומיים שלנו...

מְרִיָּה עיסה את רקותיו. הוא חש עולה באחת מאותן מיגרנות שתקפו אותו ברגעי מתח.

— מבלי לספור את ההשלכות עבור מוזיאונים מערביים אחרים. אם ניכנע, זה ייצור תקדים שעמיתנו הבריטים, הגרמנים, האמריקנים לעולם לא יסלחו לנו עליו.

— בדיוק, התערב ז'אן-מארק רוֹסֶל, קיבלתי הדים בלתי רשמיים מאנשי הקשר שלי בלונדון ובברלין. הם עוקבים אחר התיק בקפידה רבה. המוזיאון הבריטי חי סבל עם שיש הפרתנון והברונזות של בנין. אם ניכנע במְצוֹקָטָה, הם חוששים מגלישה מדורגת.

רוֹסֶל ביטא כאן דאגה שהעיקה עליו אישית. לאחר שהקדיש את קריירתו לחילופים תרבותיים בינלאומיים, ראה מסתמן עולם שבו החשדנות תחליף את שיתוף הפעולה.

— מה אתה מציע? שאל מְרִיָּה.

— עלינו להימנע מלהיראות ככונעים ללחץ. אך בו-זמנית, איננו יכולים להרשות לעצמנו תבוסה. יש למצוא דרך שלישית.

אליז לְנִיֵּל הרימה גבה ספקנית.

— איזו? האפשרויות שלנו מוגבלות. או שנילחם רגל אחר רגל בפני המועצה, או שננהל מראש הסכם עסקה. אך קשה לי לראות כיצד נוכל לנהל משא ומתן בלי להכיר, בשתיקה, בתוקף תביעותיהם.

— אולי יש מוצא אחר, הציע ניקולא בלאנשא. נוכל להציע שותפות תרבותית עם יפן. דרך לכבד את רוח תביעותיהם בלי לוותר על הבעלות.

בלאנשא נאחז ברעיון הזה וסירב לראות את האידיאלים שלו לשיתוף פעולה תרבותי בינלאומי קורסים.

מְרִיָּה רשם את הרעיון.

— מעניין. אך זה לא יפתור את בעיית היסוד. אם הטיעונים שלהם מוצקים, מועצת זכויות האדם לא תסתפק בחצאי צעדים.

— מכאן חשיבותו של ניתוח מעמיק, התעקשה אליז לְנִיֵּל. עלינו לגייס את המומחים הטובים ביותר שלנו כדי לנתח נקודה אחר נקודה את דרישותיהם. ובעיקר, עלינו לגלות כיצד הייתה להם גישה למסמכים החסויים האלה.

ז'אן-מארק רוסֶל הסכים.

— ועלינו גם להכין את הקרקע מראש. אני מציע ליצור קשר בדיסקרטיות עם שגרירות יפן בפריז. אם יש ממד פוליטי מאחורי הפרשה, עדיף לטפל בו דרך הערוצים הרשמיים.

מְרִיָּה בדק את שעונו. הוא חש בצורך לחזור לשליטה במצב באמצעות פעולה.

— טוב מאוד. הנה כיצד נפעל. גברת לְנִיֵּל, אני מטיל עלייך לתאם את תגובתנו עם שירותי המשרד. אני רוצה ניתוח ממצה תוך חמישה עשר יום.

— מר בלאנשאור, צור קשר עם האחראים בלובר ובאורסה. אנו זקוקים להערכה מוזיאולוגית מלאה ולכל המרכיבים הזמינים בנוגע לרכישות אלה.

— מר רוֹסֶל, בדוק בדיסקרטיות את עמדת שותפינו האירופים ואנשי הקשר היפנים שלנו. אני רוצה לדעת אם שמעו על הפרשה ומהי עמדתם.

הוא קם, מסמן את סיום הישיבה.

— ניפגש שוב מחר באותה שעה לנקודת מצב ראשונה. ואני אומר זאת בבירור: הפרשה היא מעתה עדיפותנו המוחלטת. כל השאר נדחה לרקע.

למחרת בבוקר, אליז לְנֶיֶל הייתה במשרדה כבר משעה שבע. בילתה את הלילה בבדיקת הפסיקה הבינלאומית בענייני השבה תרבותית, ומסקנותיה לא היו מרגיעות כלל. על שולחנה נערמו פסקי דין של בית הדין האירופי לזכויות אדם, חוות דעת מייעצות של בית הדין הבינלאומי לצדק, ואוסף מרשים של החלטות בתי דין בוררות בינלאומיים. המכלול צייר תמונה לא מחמיאה עבור התזות הצרפתיות המסורתיות.

טלפונה של לְנֶיֶל צלצל. זו הייתה קלר פונטן, סגנית מנהל המשרד.

— אליז? קיבלתי את התזכיר שלך הבוקר. תוכלי לסכם לי את המצב בכמה מילים?

— בוקר טוב, קלר. בקצרה, יש לנו בעיה גדולה. לעמותה שתוקפת אותנו יש טיעונים מוצקים הרבה יותר משהערכנו בהתחלה.

— עד כדי כך?

— לצערי! הם זיהו נקודות תורפה שאיש לא איתר. ובעיקר, הם שמו יד על מסמכים שחשבנו מוגנים מעיניים סקרניות.

פונטן קלטה את המכה בהשלמה של מי שכבר חוותה משברים אחרים. בוגרת HEC, ניסיונה לימד אותה שהבעיות החמורות ביותר הן לעיתים קרובות אלה שמתגלות מאוחר ביותר.

— עלינו להיפגש במהרה. תוכלי להיות בפריז אחר הצהריים היום?

— בהחלט. עליי להכין משהו?

— הביאי הכול. השר מתעניין אישית בתיק מאז הבוקר. ותאמיני לי, זה לא סימן טוב.

אליז לְנִיָּל ניתקה, נבוכה. שהשר מתעניין כה מהר בתיק פירושו או שהוא קיבל הדים בערוצים אחרים, או שהאליזה עוקב אחר התיק. בשני המקרים, הלחץ יעלה בדרגה. הכירה מספיק את מנגנוני המדינה כדי לדעת שתשומת הלב השרית הופכת את התיקים השגרתיים ביותר לסיכונים מרכזיים.

מחשבה צלצל. הודעה מניקולא בלאנשאאר. "אליז, דיברתי הבוקר בטלפון עם קלוד ואטרן, האוצר הראשי של אורסה. הוא מסכים לקבל אותנו מחר, אך נראה מוטרד מאוד כשהעליתי את פרשת מְצוּקָטָה. הוא אפילו דיבר על 'תיק רגיש'. אני מרגיש שיש דברים שלא סיפרו לנו. נ.ב."

היא השיבה מיד: "אני עולה לפריז אחר הצהריים היום לפגוש את קלר פונטן. תוכל לארגן את הפגישה עם ואטרן מחר בבוקר? ונסה לברר אם יש אנשים נוספים שיוכלו להאיר לנו את תנאי הרכישה. א.ל."

בלובר, שיחת טלפון התקיימה במשרדה של פרנצ'סקה פוניני, אוצרת ראשית מחלקת האמנות האסייתית.

— קלוד? זו פרנצ'סקה. קיבלתי הרגע שיחה מהמשלחת הקבועה בז'נבה. הם רוצים להיפגש איתנו בנוגע ליצירות מְצוּקָטָה.

— אה, אמר קלוד ואטרן בקצה השני של הקו. חיכיתי לשיחה הזאת מאז שקראתי את הכתבה ב'לה מונד' בשבוע שעבר. את זוכרת את הרכישה מ-1958?

— באורח מעורפל. זה היה לפני תקופתנו. אך בדקתי בארכיונים שלנו אמש לאחר קריאת הכתבה. יש מרכיבים... נאמר, מטרידים. בוניני חשה את אי-הנוחות התוקפת אותה בכל פעם שהיא מגלה את שגיאות המוסד שהיא משרתת. בת לאקדמאים, שגדלה בפולחן האמת והיושר, קשה היה לה להתפשר עם העובדות.

— מן הסוג?

— מכתבי מחאה מאספנים פרטיים צרפתים שטענו שיש להם זכויות על כמה פריטים. חוות דעת שנויות במחלוקת. ובעיקר, דוח פנימי מ-1959 המזכיר "ליקויים" בהטמעת יצירות אלה במורשת הלאומית.

קלוד ואטרן נאנח.

— קיוויתי שנוכל להשתיק כמה צדדים בפרשה הזאת. אך אם עמותה בנתה תיק רציני, לא תהיה לנו ברירה.

— השאלה היא: עד לאן אנו מוכנים ללכת בשקיפות? יצירות אלה מייצגות פריטי מפתח באוספינו. עזיבתן תיצור חללים משמעותיים.

— אני יודעת. אך איננו יכולים לשקר לרשויות הפיקוח. אם יחקרו אותנו, יהיה עלינו לומר את האמת.

— כל האמת?

ואטרן שקל את המשמעויות של תשובתו.

— פרנצ'סקה, אנחנו אוצרים, לא פוליטיקאים. תפקידנו לשמר את היצירות ולהציגן בפני הציבור, לא לכסות על שגיאות העבר. אם

רכישות אלה לוקות בליקויים, עדיף שיצא הדבר עכשיו מאשר בעוד עשר שנים בפני בית משפט בינלאומי.

— אתה צודק. אך זה ירגיז אנשים.

— כנראה. אך מצפוננו יהיה נקי.

באותו אחר צהריים ממש, אליז לָנְגְל נסעה ברכבת המהירה לפריז. במהלך הנסיעה, קראה שוב פעם אחרונה את הטעונונים הבעייתיים ביותר בתיק העמותה.

משרד אירופה והחוץ היה בעיצומה של תסיסה כשהגיעה. המסדרונות המו בשיחות בקול נמוך, וכמה עמיתים שפגשה בדרכה נמנעו ממבטה. פרשת מְצוּקָטָה הייתה נושא לספקולציות רבות. לָנְגְל זיהתה את הסימנים המקדימים למשברים מנהליים. אותה חשמליות מיוחדת החוצה את המסדרונות כשתיק רגיש מתחיל לחולל גלים.

קלר פונטן ציפתה לה, בלוויית אוליבייה לְקוֹנְט, ראש שירות ענייני התרבות הרב-צדדיים.

— אליז, תודה שבאת כל כך מהר. אוליבייה בילה את היום בבדיקת הארכיונים הפנימיים שלנו ומסקנותיו... מדאיגות.

אוליבייה לְקוֹנְט נראה תשוש. הוא נשא על כתפיו את כובד גילויים שהיה מעדיף שלא לחשוף לעולם.

— בדקתי את כל התיקים הזמינים, כולל אלה שמעולם לא הופקדו בארכיון הלאומי. ועליי לומר לכם שהמצב חמור עוד יותר ממה שחשבנו.

— איך זה? שאלה אליז לָנְגְל בהתיישרה.

— ראשית, יש מסמכים שמעולם לא היו אמורים לצאת מכספותינו והם מוצאים עצמם בידי העמותה. מברקים, התכתבויות עם השירותים היפניים...

קלר פונטן קטעה אותו.

— יש לך מושג כיצד יכלו להשיגם?

— כמה השערות. או שמישהו מבפנים מסר אותם — מה שיהיה דרמטי — או שהם מקורם בארכיונים פרטיים.

— ולגבי התוכן? מה אומרים המסמכים האלה?

— הם חושפים שהרשויות הצרפתיות של אותה תקופה היו מודעות לאופייה השנוי במחלוקת של הרכישה. יש מברק מהשגריר שלנו בטוקיו, מ-1951, הכותב:

"יורשי מְצוּקָטָה מערערים באורח רשמי על זכות הקניין שלנו על האוסף, וטיעוניהם אינם חסרי בסיס".

אליז לְנֶל חשה קשר בבטנה. המידע אישש את חולשת העמדה הצרפתית.

— ומה השיבה פריז?

— קָה ד'אורסה הורה "לשמור בתקיפות על עמדותינו בלי להיכנס לדיוני פרטים שרק יכולים לסבך את המצב".

— מה שאומר שלא נוכל לטעון לתום לב. אם המסמכים האלה אינם מפוקפקים, הם מוכיחים שצרפת ידעה שהיא במעוות.

— זה לא הכול, המשיך אוליבייה לְקוֹנְט. מצאתי תזכיר פנימי מ-1958, שניסחו שירותינו, שהמליץ "להסדיר במהרה האפשרית את מעמדן של יצירות אלה בדרך חקיקתית כדי להימנע מערעורים אפשריים בעתיד". הצו של 1958, שהיה בעל אופי רגולטורי, לא היה אפוא מעשה מנהלי שגרתי, אלא ניסיון לכסות בחיפזון רכישה מפוקפקת.

אליז לְנֶל עצמה את עיניה כמה שניות. שקלה את קריסת ההגנה שיהיה עליה לבנות.

— יהיה לנו קושי רב להצדיק את עמדותינו.

— זו לשון המעטה, אישרה קלר פונטן. השאלה היא: מה נעשה?

— יש לנו כמה אפשרויות, הרהרה אליז לְנִיֵּל בקול רם. אפשרות ראשונה, אנו נלחמים בעקשנות ומקווים שהמועצה לא תיתן המשך לתלונה. אך לאור התייעוד שברשות העמותה, זה לא סביר.

— אפשרות שנייה? שאל אוליבייה לְקוֹנְט.

— אנו מנהלים משא ומתן מראש להסכם עסקה. אנו מכירים באורח משתמע בזכויות היורשים, אך מוצאים פתרון שמאפשר לשמור על הכבוד. השאלות ארוכות טווח, תערוכות נודדות, שותפות תרבותיות...

— והשלישית? שאלה קלר פונטן.

— הרדיקלית ביותר, אנו מכירים בטעויותינו ומשיבים את היצירות. זה יכאיב לנו כרגע, אך עשוי לחסוך לנו הרשעה בינלאומית שתהיה מזיקה עוד יותר.

פונטן נענעה ראשה בתקיפות. האינטואיציה שלה לחשה לה שאפשרויות מסוימות פשוט אינן ניתנות לשקילה:

— עליי לפנות אל השר. ההחלטה חורגת בהרבה מרמת סמכותנו. אליז, תוכלי להכין תזכיר סיכום למחר בבוקר? כל המרכיבים, בלי להסתיר דבר.

— כמובן. אך עליי להזהיר אתכם. אם נבחר בעימות, אנו מסתכנים בהפסד. ואם נפסיד, ההשלכות יחרגו בהרבה מהמקרה הצרפתי.

אוליבייה לְקוֹנְט הסכים.

— אליז צודקת.

— מכאן חשיבות הכנת אסטרטגיה טובה, סיכמה קלר פונטן. עלינו להיות ללא רבב בכל המישורים: המשפטי, הדיפלומטי, והתקשורתי.

למחרת, קלוד ואטרן קיבל את פני ניקולא בלאנשאר ואליו לָנִל במוזיאון אורסה. היה עצבני, וידיו לא הצליחו להסתיר לגמרי את חוסר שלווה. ואטרן הקדיש את חייו לשירות האמנות, וגילה בשלב מאוחר שהייעוד האציל הזה מתפשר עם נקודות עיוורות שהעדיף להתעלם מהן.

— מר ואטרן, פתח ניקולא בלאנשאר, אנו זקוקים למומחיותך בנוגע לנסיבות המדויקות של רכישת יצירות מְצוּקָטָה השמורות באוספיכם.

— תשמעו, אהיה כנה עמכם. הפרשה הזאת מציקה לי כבר שנים. כשנכנסתי לתפקידי ב-2018, רציתי לבדוק את כל רכישותינו שלאחר המלחמה, ומקרה מְצוּקָטָה נראה לי מיד בעייתי.

— בעייתי באיזה מובן?

— ראשית, תנאי הרכישה עצמם. ב-1944, שחזרנו את היצירות האלה ממרתפי מוזיאון רודן, שם אוחסנו מאז תחילת המלחמה.

— אתה מתכוון שעשינו שם-סרוויס? התפלא ניקולא בלאנשאר.

— זה מעט קריקטורי, אך לא לגמרי לא נכון. שירותי הנכסים ערכו רשימות, אך בלי בדיקת מומחיות רצינית או אימות פרובנס. יש לומר שהתקופה לא הייתה מוקדשת לדקדקנות מנהלית.

קלוד ואטרן פנה אל כספתו והוציא ממנה תיק מאובק.

— ואז היו מחאות כבר ב-1946. מצאתי מכתבים מסוחרים אמנות פריזאים שטענו שיש להם זכויות על פריטים מסוימים. הם טענו שרכשו אותם מְצוּקָטָה לפני המלחמה, עם חוזים כדת וכדין.

— מה קרה? שאלה אליז לְנִיל.

— הרשויות באותה תקופה סילקו תביעות אלה בתנועת יד. רשמית, כל נכסי מְצוּקָטָה נחשבו "רכוש אויב" ולכן ניתנים להחרמה. פתח את התיק והוציא ממנו כמה מכתבים מוצהבים.

— הנה, הביטו בהתכתבות הזאת מ-1947 בין המנהל שלנו באותה תקופה למשרד התרבות. המנהל שלנו כתב: "רכישות אלה עלולות להיות מושא לערעורים בעתיד אם יופיעו יורשים עם ראיות מוצקות".

ניקולא בלאנשאיר החוויר. גילה שהמוסד שהוא משרת במסירות נשען על יסודות פחות אצילים משדימה.

— והמשרד השיב מה?

— שיש "להסדיר את המצב במהרה האפשרית כדי להימנע מכל צרה".

אליז לְנִיל שקלה את חשיבות הגילויים האלה עבור המשך ההליך.
— מר ואטרן, האם תסכים להעיד על מרכיבים אלה אם ניאלץ להתגונן בפני ערכאה בינלאומית?
היסס, שוקל את מילותיו בקפידה.

— תשמעו, תפקידי אינו להגן בכל מחיר על עמדות המדינה הצרפתית. אלא לשמר את היושרה המדעית והמקצועית של השירות שאני מנהל. אם תשאלו אותי רשמית, אשיב על פי מצפוני.
— מה שאומר?

— מה שאומר שאומר את האמת בנוגע לתנאי רכישת היצירות האלה, גם אם אמת זו אינה משרתת את האינטרסים של צרפת. איני יכול לשקר בנוגע לעובדות מבוססות.

ניקולא בלאנשאאר ואליו לְנִיל החליפו מבט מבין. הם הבינו זה עתה שלא יוכלו לסמוך על סולידריות בלתי מותנית של האוצרים. יושרתו של ואטרן סיבכה במיוחד את משימתם.

— יש עוד משהו, המשיך ואטרן לאחר שהיסס. פרנצ'סקה בונני, בלובר, גילתה אתמול מרכיבים מביכים אף יותר בארכיונים שלה. — אילו מרכיבים? שאלה אליו לְנִיל.

— חוות דעת מומחיות מ-1959 שהעלו ספק לגבי אותנטיות של כמה ייחוסים. כנראה, בבהילות של 1944, קודמינו ייחסו למאסטרים מפורסמים יצירות שבפועל היו העתקים או יצירות של סדנה.

ניקולא בלאנשאאר התיישר בפתאומיות. חש סחרחורת מסוימת מול קריסת ודאויותיו ההדרגתית.

— אתה אומר שנלחמנו כדי לשמור על זיופים?

— לא זיופים, אלא יצירות שערכן האמנותי והמסחרי הוערך בהפרזה גדולה. יש בעיקר "ואן גוך" כביכול שהוא כנראה יצירה מבית הספר של פון-אָנון, ו"סזאן" שעשוי להיות פסטיש מתחילת המאה העשרים.

אליו לְנִיל רשמה בזעם, שוקלת את המשמעויות של גילויים אלה.

— חוות דעת אלה הועברו לרשויות הפיקוח בזמנו?

— כאן זה נעשה כן מביך. לפי מה ששחזרנו, דוחות אלה נקברו כדי להימנע משערורייה. תארו לעצמכם את הפולמוס אילו דעת הקהל הייתה שומעת שהמדינה הצרפתית נאחזת ביצירות ממקור מפוקפק!

— ועכשיו? דוחות אלה עדיין קיימים?

— פרנצ'סקה מצאה אותם בארכיוני המחלקה. מעולם לא הופקדו בארכיון הלאומי.

ניקולא בלאנשאאר תפס את ראשו בידיו.

— לא רק שאנו מסתכנים להפסיד מבחינה משפטית, בנוסף נצטייר כטיפשים שנאחזו במשך שנים ביצירות מדרגה שנייה.

— חוששני שזה המקרה עבור כמה יצירות, אישר קלוד ואטרן. למרבה המזל, שלושת המונה, 'החדר בארל' של ואן גוך ושני הרנואר אותנטיים, זה לפחות בטוח. אך זה לא משנה דבר בבעיית היסוד.

אליז לִנְיֵל סידרה את פנקסה.

— מר ואטרן, תסכים למסור לנו עותק מכל המסמכים האלה? אנו זקוקים להם כדי להכין את הגנתנו.

— כמובן. אך אזהיר אתכם. אם הפרשה תתפוצץ בפומבי, לא נוכל להימנע מהערכה מחדש מלאה של אוספינו שלאחר המלחמה. וזה עלול לחשוף בעיות רבות נוספות.

בחזרתה לז'נבה באותו ערב, אליז לִנְיֵל כינסה מיד ישיבת חירום. לִוְרֵן מְרִיָה, ניקולא בלאנשאאר וז'אן-מארק רוסֶל התכנסו באולם הישיבות, אך האווירה הייתה שונה מאוד מזו של אתמול. הגילויים הפריזאיים הטילו קור על כל הצוות.

— אני חושבת שעלינו לעשות סיכום מצב כפי שהוא מצטייר לאחר ההתייעצויות של ארבעים ושמונה השעות האחרונות. גברת לִנְיֵל, תוכלי לסכם לנו איפה אנו עומדים?

— המצב חמור עוד יותר ממה שחששנו בהתחלה. לא רק שלעמותה יש מסמכים מפלילים שחשבנו חסויים, גם האוצרים שלנו עצמם אינם מוכנים לתמוך בנו ללא תנאי. וכאילו זה לא מספיק, הם גילו מרכיבים המחלישים משמעותית את עמדתנו.

היא פתחה את תיקה בדיוקה של המשפטנית הרגילה לתיקים קשים.

— ראשית, הרשויות הצרפתיות של אותה תקופה ידעו שהרכישה מפוקפקת. הארכיונים מוכיחים זאת שחור על גבי לבן. שנית, היו מחאות כבר ב-1946 שהתעלמנו מהן במכוון. לבסוף, יצירות שאנו מגנים בשיניים ובציפורניים אפילו אינן אותנטיות.

ז'אן-מארק רוֹסֶל לא יכול היה שלא להתערב. חש חשש מן המשמעויות של גילויים אלה.

— אלוהים! איך קודמינו יכלו ליצור בלבול שכזה?

— יש להעמיד את הדברים בהקשרם, מיתן מְרִיָה. יצאנו ממלחמה, המנהל היה בלתי מאורגן, העדיפויות היו במקום אחר. אך ההחלטות שהתקבלו אז מציבות בפנינו כיום בעיות בלתי פתירות.

מְרִיָה קם, מחפש בתנועה פורקן לתסכולו.

— עלינו לחשוב קדימה. מעבר למקרה הספציפי של יצירות מְצוּקָטָה, כל מודל הדיפלומטיה התרבותית שלנו נמצא בסימן שאלה. האם אנו מוכנים לערער עליו?

— בדיוק, התערבה אליז לֶנֶזֶל, קיבלתי הבוקר שיחה מעמית הבריטי. משרד החוץ עוקב אחר הפרשה. הם חוששים שתקדים לא נוה יעורר תביעות נוספות.

— מה הם מציעים?

— תיאום אירופי של הגנתנו. הרעיון יהיה להציג חזית מאוחדת בפני מועצת זכויות האדם, עם טיעונים מתואמים בין כל המדינות הנוגעות בדבר.

— זה יכול להיות יעיל. אך זה מסתכן להיראות כקנוניה של המעצמות הקולוניאליות הישנות נגד המדינות שנשללה מהן מורשתן.

— זה הסיכון, אישר מָרְיָה. עלינו למצוא איזון בין סולידריות מערבית לכיבוד תביעות מבוססות.

— אולי יש לי רעיון, הציע ניקולא בלאנשאר. למה לא להציע הקמת קרן בינלאומית להשבה תרבותית? המדינות המערביות היו תורמות כלכלית למנגנון שיאפשר לפצות את המדינות שנשדדו תוך שמירה על היצירות באוספיהן הנוכחיים.

אליז לָנְגֵל נענעה ראשה. הריאליזם שלה הביא אותה לדחות פתרונות המתחמקים מגוף הבעיה.

— זה מעניין בתיאוריה, אך זה לא יפתור את בעיית היסוד. אם יריבינו צודקים מבחינה משפטית, הם לא יסתפקו בפיצוי כספי.

— בייחוד שבמקרה היפני, הכסף אינו הבעיה, הוסיף ז'אן-מארק רוֹסֶל. יפן יכולה בקלות לרכוש בחזרה את היצירות האלה במחירי השוק אם היה מדובר בעסקה מסחרית. לא, יש כאן בבירור ממד סמלי ופוליטי.

רוֹסֶל ביטא כאן אמת שעמיתיו התקשו לקבל.

מָרְיָה בדק את שעונו. חש בצורך לחזור לשליטה באמצעות תכנון. — החלטה נכפית עלינו. אין לנו זמן להתעכב על פתרונות היפותטיים. הנה מה שאני מציע: נכין בו-זמנית את שלוש האפשרויות. הגנה מקסימלית, משא ומתן עסקי, והכרה בטעות עם השבה. במקביל, אבדוק את התגובות בפריו ובקרב שותפינו האירופים.

— ומי מקבל את ההחלטה הסופית? שאל ניקולא בלאנשאר.

— זה לא נהיה אנחנו, בכל מקרה. מקרה בחשיבות שכזאת עולה בהכרח לרמה השרית, אף לאליזה. תפקידנו הוא להכין את המרכיבים ולהציג את האפשרויות באורח אובייקטיבי.

אליז לְנִיל סגרה את תיקיה.

— במקרה כזה, לעבודה. יש לי חמישה עשר יום לבנות הגנה ללא רבב, גם אם איני מאמינה בה באמת.

— ואני אכין את מרכיבי משא ומתן עסקי, הוסיף ניקולא בלאנשאר. לעולם לא יודעים, אולי העמותה תהיה קשובה לטיעונינו.

— באשר לי, סיכם ז'אן-מארק רוסל, אבדוק בדיסקרטיות את מצב הרוח היפני. אם נוכל להסדיר את הסכסוך בערוצים המסורתיים, זה יהיה הרבה יותר טוב מסכסוך בעל תוצאה מסוכנת.

בעוד הצוות הז'נבי הכין את הגנתו, שחקנים אחרים פעלו. בפריז, קלר פונטן הכפילה את ההתייעצויות הדיסקרטיות עם הרשויות הגבוהות ביותר במדינה, מחפשת קו מנחה בתיק שחמק מכל שליטה.

משרד יועץ האליזה היה שרוי באפלולית כשהתקבלה שם, ביום רביעי אחד באמצע אפריל. ארנו פריז'אן, שגריר לשעבר שהפך לאחד מעוזרי הנשיא הקרובים, קיבל את פניה בחומרה מתאימה.

— קלר, אני מודה לך שבאת כל כך מאוחר. פרשת מצוקטה מתחילה לחולל גלים עד כאן. הנשיא מתעניין בה אישית מאז שקיבל שיחה מראש ממשלת יפן אתמול בבוקר.

קלר פונטן חשה את דופקה מואץ. שקלה את הממד שהתיק תופס.

— ראש הממשלה יצר קשר ישיר עם האליזה?

— רשמית, הייתה זו שיחת נימוס להכנת פסגת G7 ביוני. אך ראש הממשלה הזכיר ברמז "מחלוקות מסוימות שראוי לפתור ברוח של שיתוף פעולה הדדי". מסר שהתקבל בבירור מוחלטת.

— במילים אחרות, טוקיו סוחטת אותנו?

— זה מתוחכם יותר מכך. הם גורמים לנו להודות שפתרון בהסכמה עדיף על עימות פומבי. וכנראה שהם צודקים.

ארנו פריז'אן פתח תיק מתויג "חסוי הגנה". מבטו ביטא את עייפותו של מי שנאלץ לנהל תוצאות של טעויות שנעשו הרבה לפני בואו. — ביקשתי מהשירותים המודיעיניים שלנו הערכה על העמותה "השבה והשבות". המסקנות... מאירות עיניים.

— באיזה מובן?

— הארגון צרפתי ומנהיגיו מכובדים. אך הוא קיבל מימון משמעותי מקרן תרבותית יפנית הקשורה לממשלת טוקיו. לא בלתי חוקי, אך חושף.

קלר פונטן רשמה בזיכרונה את המידע. ניחשה שהפרשה חורגת ממסגרת תביעה עמותתית פשוטה.

— זה מאשר את מה שחשדנו בו. יש כנראה ממד פוליטי מאחורי כל זה.

— זה משנה לגמרי את המשחק. איננו ניצבים עוד מול תביעת עמותה, אלא אולי מול מהלך יפני. מה שיכול, אגב, להיות הזדמנות.

— איך זה?

— אם טוקיו רוצה לנהל משא ומתן, נוכל להרחיב את הדיונים מעבר למקרה מצוקקט בלבד. יחסי סחר, שיתוף פעולה טכנולוגי, פרויקטים תרבותיים... בוודאי יש דרך שהמשבר הזה יהיה הזדמנות להתקרבות.

פריז'אן ביטא כאן את החזון האליזאי הזה של הפיכת כל קושי לכלי גדולה לאומית.

— זה מניח שאנו מוכנים לווייתורים משמעותיים בתיק התרבותי.

— זו השאלה שהנשיא ביקש ממני לבחון. עד לאן אנו מוכנים ללכת כדי לשמר את יחסינו עם יפן? ומה יהיו ההשלכות על יחסינו עם שותפינו האחרים?

— בעלי בריתנו האירופים לא יסלחו לנו על ויתור בלי להתייעץ איתם.

— מכאן חשיבות התיאום שאת מכינה עם לונדון וברלין. אם נזוז, זה צריך להיות ביחד. קלר, אהיה ישיר איתך. הנשיא אינו נוטה להשבת היצירות. אך אוספינו הלאומיים בוודאי לא שווים משבר עם יפן. כאן תפקידך הופך מכריע. יש למצוא ניסוח שיאפשר לספק את היפנים בלי ליצור תקדים מסוכן. השאלות ארוכות טווח מאוד, שיתוף פעולה מוזיאולוגי מוגבר, הכרה סמלית בזכויות... בוודאי יש פתרון יצירתי.

פונטן שקלה את מורכבות משימתה. היה עליה ליישב דרישות סותרות עם אמצעים מוגבלים שברשותה.

— עליי לדעת מהם הגבולות שאנו קובעים לעצמנו. האם אנו מוכנים לשקול השבה אם לא ימצא פתרון אחר?

— לא, השבה נשללת לחלוטין.

טענתו של פריז'אן נחתה כמו גיליוטינה: אלה הקווים האדומים שהאליזה לא תחצה בשום תנאי.

במקביל, ז'אן-מארק רוֹסֶל ניהל התייעצויות משלו בדיסקרטיות. דיפלומט לשעבר בטוקיו, שמר על אנשי קשר רבים בחוגי הממשל והתרבות היפניים. פנקס הכתובות שלו יתגלה כיקר ערך בקביעת הסיכונים האמיתיים של הפרשה. קבע פגישה עם קיוֹטָקָה יֶאֱמָגָטָה, נספח תרבות בשגרירות יפן בפריז, במסעדה יפנית קטנה ודיסקרטית ברובע השביעי. הכירו זה את זה עשר שנים קודם לכן בתערוכה על אמנות יפנית בפטי פאלה, ושמרו על יחסי ידידות. יחסים אישיים אלה איפשרו חילופי דברים כנים יותר מכפי שהתירו בדרך כלל הערוצים הרשמיים.

— קיוֹטָקָה, תודה שהסכמת לפגוש אותי בנסיבות כה... מיוחדות.

— ז'אן-מארק, אתה יודע היטב שיחסינו האישיים חורגים מנסיבות.
אך הרגע רגיש.

הזמינו ביפנית — הרגל שז'אן-מארק שמר משנותיו בטוקיו — ואז
ניגשו בזהירות לנושא שהעסיק אותם. רוסל העריך רגעים אלה
שבהם הדיפלומטיה שבה ומצאה את ממדה האנושי.

— פרשת מְצוּקָה הזאת... אתה מודע לה, כמובן?

— קשה להתעלם ממנה. היא מככבת בכותרות העיתונות היפנית
כבר שבוע. ולא לטובת היחסים הצרפתיים-יפניים, עליי לומר.

ז'אן-מארק רוסל לגם מתה שלו, נהנה מהטקס הזה שסייע לו למצוא
את מצב הרוח הדרוש למשא ומתן קשה.

— מהי עמדתה הרשמית של ממשלתכם?

— רשמית? אין לנו עמדה. מדובר ביוזמה פרטית של עמותה
צרפתית, ואין לנו סיבה להתערב.

— ובלתי רשמית?

קְיוֹטָה יֶאֱמָנָה חייך.

— בלתי רשמית, כולם יודעים שהאוסף מייצג סמל חשוב עבור
ארצנו. מְצוּקָה היה אחד מנדבני התרבות הגדולים שלנו, וראיית
יצירותיו מפוזרות במוזיאונים זרים תמיד הייתה כואבת עבור דעת
הקהל היפנית.

— עד כדי יצירת תקרית?

— איש אינו רוצה תקרית. אך דעת הקהל היפנית רגישה מאוד
לשאלות מורשת תרבותית. אם הפרשה תתדרדר, זה עלול להשפיע
על יחסינו.

ז'אן-מארק רוסל הניח את מקלות האכילה שלו. חש שיש להגיע
לעומק הדברים.

— נדבר בגלוי. מה יידרש כדי להשיג הסדר בהסכמה?

— צרפת תצטרך להכיר, לפחות באורח סמלי, שהרכישה של 1944 הייתה... נאמר, שנויה במחלוקת. לא בהכרח בלתי חוקית, אך שנויה במחלוקת.

— ואז?

— ואז, יהיה צריך למצוא פתרון שיאפשר ליפן לשקם קשר עם מורשת זו. לא בהכרח השבה מיידית, אך לפחות אופק לטווח בינוני.

— מאיזה סוג?

— אני חושב על הקמת מרכז תרבותי צרפתי-יפני... השאלות ארוכות טווח... האפשרויות אינן חסרות אם שני הצדדים מגלים יצירתיות.

ז'אן-מארק רוסל רשם בזיכרונו את ההצעות האלה. שקל את מרחב התמרון שעדיין קיים לפתרון בהסכמה.

— ואם צרפת תסרב לכל ויתור? אם נסתפק בהגנה על עמדתנו במישור הטקסטואלי?

פניו של קיוֹטָקָה יֶאֱמָגָטָה התקשו בבלי משים. רוסל זיהה את שינוי ההבעה הזה שראה לעיתים קרובות אצל בני שיחו היפנים כשעלו שאלות הנוגעות בכבודם הלאומי.

— זה יהיה מצער. עבור יחסינו הדו-צדדיים, אך גם עבור התדמית הבינלאומית של צרפת. דעת הקהל העולמית רגישה יותר ויותר לשאלות השבה תרבותית.

— אתה חושב על סכסוכים דומים אחרים?

— ברור. אם צרפת תנקוט חסימה שיטתית בשאלות אלה, זה עלול לעודד מדינות אחרות להקצין את דרישותיהן. מצרים בעניין

העתיקות, אפריקה בעניין האמנויות הראשונות, יוון בעניין השיש שלה... אתם עלולים למצוא עצמכם בהגנה בכל מקום בו-זמנית.

זה מה שהרשויות הצרפתיות חששו ממנו: אפקט הדומינו. ז'אן-מארק רוֹסֶל שינה נושא, מבקש להעריך את היקף הגיוס היפני.

— ובצד דעת הקהל שלכם? כיצד נתפסת הפרשה?

— יש תמיכה עממית אמיתית בתביעות ההשבה. היפנים סבורים שמורשתם התרבותית נבזזה בהיקף עצום במהלך המאה העשרים, תחילה בידי המעצמות המערביות, ואז בזמן המלחמה. השבת אוסף מְצוּקָטָה תיתפס כצורה של צדק.

בעוזבו את המסעדה, לז'אן-מארק רוֹסֶל הייתה תמונה ברורה יותר של הסיכונים. יפן לא הייתה בלוגיקה של עימות, אך גם לא תיסוג. יש למצוא פתרון שיאפשר לשתי המדינות לשמור על כבודן.

במקביל להתייעצויות הצרפתיות-יפניות, פעילות ערה התפתחה בין הבריות האירופיות. פרשת מְצוּקָטָה לא הייתה עוד תביעה צרפתית-יפנית בלבד, אלא מבחן לסולידריות המערבית מול תביעות ההשבה התרבותית.

בלונדון, משרד החוץ ארגן פגישה עם נציגים צרפתים, גרמנים ואיטלקים. אולם הישיבות של משרד החוץ הבריטי, עם עצי המהגוני הוויקטוריאניים ותמונות שרים לשעבר, סיפק מסגרת מתאימה לדיונים אלה בין אומות קולוניאליות ותיקות. האדריכלות עצמה הזכירה תקופה שבה שאלות לגיטימיות תרבותית לא נשאלו באותה חדות.

סר ויליאם פֶּמְבֶּרְטון, סגן מזכיר המדינה לענייני תרבות, ניהל את הישיבה. הוא הפך משברים להזדמנויות שיתוף פעולה, כישרון שהפך אותו לבן שיח נערץ בחוגים הדיפלומטיים האירופיים.

— התכנסנו לדון בתיק הנוגע לכולנו, גם אם הוא מכוון ישירות רק כלפי ידידינו הצרפתיים.

קלר פונטן, שייצגה את צרפת, הסכימה.

— אנו מודים לכם שנטלתם את היוזמה לתיאום הזה. פרשת מצוקטה חורגת מהאינטרסים הצרפתיים בלבד.

— תוכלי לתת לנו סקירת מצב? שאל האנס מילר, הנציג הגרמני. מילר היה מאותם דיפלומטים גרמנים שהוכשרו בניהול מחלוקות זיכרון. ארצו רכשה מומחיות מיוחדת בטיפול בשאלות השבה, ניסיון שהעניק לו לגיטימיות מיוחדת בסוג זה של דיונים.

— המצב מדאיג. לעמותה שתוקפת אותנו יש טיעונים מוצקים. סיכוינו לנצח קלושים.

ג'וזפה ביאנקי, הנציג האיטלקי, פנה לבני שיחו.

— ואם תפסידו, מה יהיו ההשלכות עבור שאר כולנו?

— תקדים מטריד ביותר, השיבה קלר פונטן ללא כחל וסרק. כל אוספיכם ממקורות מפקפקים עלולים להיות מושא לתביעות דומות.

סר ויליאם פֶּמְבֶּרְטון חיבר את ידיו.

— זה מה שאנו חוששים ממנו. אם האו"ם יצור תקדים לטובת השבות, נהיה מוצפים בבקשות.

האנס מילר הסכים בתוקף. ניסיונו הגרמני העניק לו ראייה חדה של הסיכונים.

— גם גרמניה חשופה. המוזיאונים שלנו עמוסים ביצירות שנרכשו בנסיבות שכיום ניתן לכנותן מעורפלות. אם הדין הבינלאומי יתפתח לעבר עיקרון כללי של השבה, נמצא עצמנו במצב לא נוח.

— מבלי לספור את ההיבט הכספי, הוסיף ג'וזפה ביאנקי. פיצוי כל המדינות שנשדדו יעלה מיליארדי יורו למדינות אירופה.

קלר פונטן ניצלה את ההזדמנות להציע את התיאום שבאה לחפש.
— לכן אנו זקוקים לתיאום. אם נציג חזית מאוחדת, יהיו לנו סיכויים גדולים יותר לשמר את הסטטוס קוו.

— מה אתם מציעים בפועל?

— ראשית, הרמוניזציה של הטיעונים שלנו. עלינו כולנו להגן על אותם עקרונות: התיישנות רוכשת, תום לב ברכישות, אינטרס ציבורי של האוספים...

— ואז? שאל האנס מילר.

— התייעצות מתמדת בכל תיקי ההשבה. אם אחד מאיתנו יותקף, האחרים יעניקו את תמיכתם וטיעוניהם.

ג'וזפה ביאנקי נענע ראשו.

— זה קצת תיאורטי. במקרה היפני, למשל, מה נוכל לעשות בפועל? קלר פונטן הכינה את תשובתה.

— תוכלו להגיש הערות צד ג' בפני מועצת זכויות האדם, המסבירות שתביעות העמותה מאיימות על האיזון הבינלאומי של החילופין התרבותיים. זה יעניק משקל רב יותר להגנתנו.

סר ויליאם פֶּמְפֶּרְטון נראה מעוניין. שקל את ערמומיות ההצעה הצרפתית.

— זה אפשרי. אך בתמורה, האם צרפת תתחייב לתמוך בנו אם אנו עצמנו נותקף בעניין שיש הפרתנון או מחלוקות אחרות?

— בהחלט. זו הסולידריות האירופית.

ג'וזפה ביאנקי הביע ספקנות. ניסיונו הפך אותו לחשדן כלפי נאומים יפים על שיתוף פעולה בינלאומי.

— הבעיה היא שאיש לא ייטעה. כולם יחשבו שאנו חוברים יחד כדי להימנע מלהחזיר את אוצרות האמנות שלנו.

סר ויליאם פֶּמְבֶּרְטון סיים את הישיבה באיפוק הבריטי הרגיל.

— אני חושב שאנו מסכימים. יש לנו אינטרס לתאם את עמדותינו בשאלות ההשבה התרבותית האלה. אך יהיה צריך להיות מיומנים מאוד ביישום כדי להימנע מלהיראות כתאגידיים.

— נכון טיוטת הצהרה משותפת בעניין חשיבות שמירת שלמות האוספים הציבוריים האירופיים, הציעה קלר פונטן. תוכלו למסור לנו את הערותיכם בימים הבאים.

בעוזבה את לונדון, קלר פונטן חשה בטוחה שהשיגה תמיכת שותפיה האירופים. אך ידעה גם שתמיכה זו עלולה להתגלות שברירית מאוד אם פרשת מְצוּקָטָה תתדרדר עבור צרפת. הסולידריות האירופית לא עמדה טוב במבחני כוח.

בחזרתה לפרז, זומנה בדחיפות למשרד אירופה והחויץ.

ברנאר נְאֵלְיָה, מנהל לשכת השר, היה פקיד בכיר ערמומי. ידע לזהות תיקים מסוכנים עוד לפני שהתפוצצו, כישרון שאיפשר לו לשרוד את המהפכים הפוליטיים.

— קלר, שבי. קיבלתי הבוקר שלוש שיחות טלפון. תחילה האליזה, שאוזל סבלנותה. אחר כך עמיתי היפני, שלא הסתיר ממני שטוקיו מצפה למחוות מצדנו. לבסוף הלובר, המודאג מההשלכות על אוספינו האחרים.

קלר פונטן הוציאה את תיקיה. חשה בהתנהגותו של נְאֵלְיָה את הסימנים המקדימים לעלייה בלחץ שתסבך במיוחד את משימתה.

— אדוני מנהל הלשכה, המצב דורש זהירות. אך זיהינו כמה אפשרויות.

היא הציגה בפני ברנאר נאליקה את שלוש האפשרויות שהציעה אליז לנלי: הגנה מקסימלית, משא ומתן עסקי או הכרה בטעות עם השבה. נאליקה הקשיב בקשב. ידע שההחלטות שיתקבלו בשעות הבאות יקבעו לאורך זמן את העמדה הצרפתית.

— האפשרות השלישית אינה נתפסת פוליטית. האליזה מתנגד לה בתקיפות. תארי לעצמך את תגובת דעת הקהל אם נכריז שאנו מחזירים ליפן יצירות מופת מן המוזיאונים הלאומיים שלנו! האופוזיציה תיפול עלינו בכל הכוח.

נאליקה ביטא כאן את האילוצים שהעיקו על כל הפרשה. הייתה לו יכולת לצפות את תגובות דעת הקהל שהפכה אותו ליועץ מוערך.

— אני מבינה. אך יש לחשוב גם על ההשלכות ארוכות הטווח. אם נפסיד לאחר שחסמנו, התדמית הבינלאומית שלנו תיפגע לאורך זמן.

— מה ההמלצה האישית שלך?

קלר פונטן היססה כמה שניות. שקלה שתשובתה תכוון את כל האסטרטגיה הצרפתית.

— משא ומתן עסקי עם העמותה. יש לנו עדיין חלון הזדמנות למצוא הסכם מכובד. אם נחכה יותר מדי, אנו מסתכנים למצוא עצמנו עם הגב לקיר.

— ושותפינו האירופים? יסכימו שנוותר?

— הם יעדיפו פתרון בהסכמה על תבוסה מהדהדת. אם נמצא גישה יצירתית שתשמר את העיקר תוך סיפוק היפנים, הם ישלימו עם כך.

ברנאר נָאֵלֶיהָ הרים את טלפֹנו והתקשר ישירות אל השר. הציג בפניו את המצב בפירוט. כעבור עשר דקות, השיחה הסתיימה. ברנאר נָאֵלֶיהָ פנה אז אל קלר פונטן בהבעה שלא הותירה מקום לספק.

— השר היה תקיף. ההוראות באות מלמעלה. המצב התפתח. עבור הנשיא, אין מדובר במשא ומתן על שום דבר עם העמותה ובוודאי לא בהשבת היצירות. נותרה אפוא רק האפשרות הראשונה: הגנה מקסימלית. ברור?

— ברור מאוד, אדוני מנהל הלשכה.

פונטן קלטה את המכה. ראתה את תקוותיה האחרונות לפתרון מוסדר נמוגות.

— ועדכני אותי, איני יכול להרשות לעצמי הפתעות.

עם הדרך המשפטית שבחרו בה כעת, כל הדמויות פנו למלטש את הגנתה של צרפת. באורח פרדוקסלי, ההבהרה הזאת הפחיתה את הלחץ. משרתי המדינה הצרפתית מצאו קרקע מוכרת. זו של הגנה עיקשת על עמדות לאומיות, יהיו חולשותיהן הפנימיות אשר יהיו.

מכיוון שהמשפט אינו מדע מדויק אלא טכניקה פשוטה, די היה לפרק אחד אחד את טיעוני העמותה. המנהל הצרפתי הצטיין בסוג זה של תרגיל.

אך בו-זמנית, פרויקט אחר התקדם במסדרונות השלטון, פרויקט שיחשוף את כל מורכבות החישובים הממשלתיים.

פרק 10: המבוי הסתום החקיקתי

פריז, משרד התרבות, 15 ביולי 2025

ברחוב דה ואלואה, המשרדים נחנקו. קיץ חם במיוחד הכה בפריז ללא רחם, ואפילו קירות המאה השבע-עשרה הישנים כבר לא הצליחו לשמר את הצינה.

בבניין המרשים, הפעילות הייתה במלוא עוזה. המסדרונות הדהדו את קליקוש העקבים על הפרקט העתיק, מפוסק ברשרוש התיקים ובמלמול הבלתי פוסק של שיחות טלפון. הכינו רפורמה. לא סתם רפורמה. מאז נאום הנשיא המפורסם בואגאדוגו ב-28 בנובמבר 2017, המנהל הצרפתי עבד על התחייבות שעשתה רעש. "אינני יכול לקבל שחלק ניכר מהמורשת התרבותית של כמה מדינות אפריקאיות נמצא בצרפת", אמר נשיא הרפובליקה בפני נוער אפריקה.

רעם. חוגי המוזיאונים נדהמו, הדיפלומטים העוו פנים, המשפטנים מיהרו לחוקיהם. חלקם ראו בכך גאונות, חזון נועז המסוגל להגדיר מחדש את היחסים הפוסט-קולוניאליים; אחרים לא ראו בכך אלא דמגוגיה טהורה, מהלך תקשורתי ללא המשך. לא היה זה משנה. הכיוון נקבע, שירותי המדינה יצטרכו לעקוב אחריו.

אז עקבו. שנים של הרהורים אינסופיים, התייעצויות עם כל מה שהמדינה ספרה של מומחי מורשת, משא ומתן שלא נגמר. הכול כדי ללדת מסגרת חקיקתית מינימלית, מטוהרת מהחדות המטרידה ביותר שלה. לאחר שני חוקי המסגרת הקודמים בעניין הביזה האנטישמית והשבת שרידי אדם, הצעת חוק זו על השבות למדינות סגרה את המעגל. גישה שאיפשרה לסמן את כל התיבות בלי לערער את הסדר הקיים.

פרשת מצוקטָה הפכה למשנית מאז שנבחרה הדרך המשפטית. לפחות כך תפסו זאת כמה מהאחראים. עמותת "השבה והשבות" אמנם הצליחה לעשות רעש בהליכה מול האו"ם, אך השירותים המוסמכים שבו לבטוח בעצמם. עמדותיהם מוצקות, טיעוניהם מלוטשים.

בקומה החמישית של המשרד, כונסה ישיבת עבודה באולם הישיבות. היה צורך לעשות סיכום מצב על התקדמות הצעת החוק ולראות כיצד היא מתחברת עם התביעות המתנהלות. שולחן הביצה נצנץ תחת הפלורוסנטים, מוקף בדיוקנאות החגיגיים של שרים לשעבר שנדמו כמתבוננים בחדסד בעובדי מדינה חדשים.

אנטואן דֶ'לְקֶרֶוֹאָה ניהל את הישיבה. מנהל הלשכה הוציא את חליפת הקיץ שלו מפשתן בז' ואת עניבתו הבהירה, ויתור לבוש לטמפרטורות שלא פגם כלל בהדרו הטבעי.

התחייבות הנשיא בואגאדוגו? אילוץ שיש לנהל, לא יותר. מיומנותו התבטאה במתן אשליית שאיפה מהפכנית תוך שמירה על עיקר האיזונים הקיימים.

— חבריי היקרים, התכנסנו כדי לעשות סיכום מצב על השלמת אחד המפעלים החשובים ביותר של חמש שנות הכהונה הזאת בתחום התרבותי. הצעת החוק שהציגה השרה אתמול מהווה יישום ישיר של ההתחייבויות שהנשיא נטל בבואגאדוגו בנובמבר 2017. אנו יוצרים חריגה מכלל אי-הנתינות להעברה עבור יצירות שהיו נושא לרכישות בלתי חוקיות בין 1815 ל-1972. זה עונה על רצון הנשיא לחדש את יחסינו עם שותפינו האפריקאים על בסיסים הוגנים יותר.

אזכור נאום בואגאדוגו עשה את רושמו סביב השולחן. כולם זכרו. זו לא הייתה סתם רפורמה מנהלית נוספת, זה היה גילום של חזון

שהיה אמור לחדש לאורך זמן את הגישה הצרפתית לשאלות מורשת בינלאומיות.

אנרי רָאָנוּאָנְל ביקש רשות דיבור. היועץ, בוגר בית הספר הנורמלי, מורה מוסמך בדין ציבורי, פיקח על ניסוח הצעת החוק בתיאום עם מועצת המדינה ושירותי ראש הממשלה. גילם את מיצוי האינטלקטואל בעל הכוח, שגדל בבתי הספר הטובים ביותר של הרפובליקה ומיומן בדקויות הדין החוקתי. רָאָנוּאָנְל החזיק בשילוב של ידענות ואופורטוניזם המאפיין את האליטה הצרפתית. הצעת החוק שלו הייתה עבירו יצירת מופת של איזון, הפגנה של מיומנות באמנות סיפוק הסתירות. לא משנה אם התוצאה הסופית רוקנה את התחייבות הנשיא מתוכן, העיקר היה באלגנטיות של ההיגיון.

— אדוני מנהל הלשכה, הצעת חוק זו יוצאת דופן.

רָאָנוּאָנְל אהב את הרגע הזה. לאחר חודשים של בחינת הטקסטים ומשא ומתן על כל פסיק עם צבא של משפטנים דקדקנים, לאחר ששרד את הישיבות הבין-משרדיות שבהן כל אחד הגן על שטחו, יכול היה סוף סוף להציג את התינוק שלו.

— ההיקף הגיאוגרפי שבחרנו מאפשר לטפל בכלל בעיות ההשבה למדינות. שותפינו האפריקאים, כמובן, אך גם כל שאר המדינות שעשויות לתבוע יצירות השייכות למורשתן הלאומית. מצרים, יוון, איטליה, כל אגן הים התיכון... הגישה שלנו רוצה להיות אוניברסליסטית.

הוא התכופף מעל הטקסט.

— התקופה שנבחרה, מ-1815 עד 1972, תואמת את הרכישות השנויות ביותר במחלוקת בעברנו, מהכיבושים הנפוליאוניים ועד כניסתה לתוקף של אמנת אונסק"ו של 1970. בנינו כלי מודרני ויעיל שיאפשר לטפל באורח קוהרנטי בכלל התביעות הממלכתיות.

דְּלָקְרוּאָה הנהן באישור. ההצגה הייתה מוצקה, על הנייר לפחות. נותר לראות כיצד תעמוד במבחן השטח והלחצים הפוליטיים. דְּלָקְרוּאָה לא התעלם מפרצות הצעת החוק. היא יצרה, למעשה, אפליה בין מדינות לפרטים שעלולה להתגלות נפיצה.

— ומהי הערכתך למספר התיקים שנצטרך לטפל בהם בשנים הבאות?

— ההערכות הסבירות ביותר שלנו מדברות על כחמישים תביעות פוטנציאליות בעשר השנים הבאות, השיב רָאָנְאָל ללא היסוס, בעיקר משותפינו האפריקאים. בנין, מאל, סנגל הודיעו על כוונותיהם. זהו נפח ניתן לניהול על ידי שירותינו, בייחוד שההליך קובע הקמת ועדות מדעיות דו-צדדיות שיבטיחו את אובייקטיביות החלטותינו.

חמישים תיקים. למספרים הייתה יתרון של הרגעת הנוכחים. רחוק מהתחזיות האפוקליפטיות של מבקרים רבים שכבר ראו את המוזיאונים הצרפתיים מתרוקנים מאוספיהם, רחוק מסיוטי האוצרים שחששו מביזה מוכשרת של מחסניהם, המנהל צפה יישום מבוקר. הדרגתי, שיטתי, מבוקר.

קתרין דיבּוּאָה, מנהלת מוזיאון אורסה כבר שמונה שנים, ייצגה את נקודת המבט של המוסדות המוזיאליים. אוצרת לשעבר בלובר, הייתה קשורה קשר הדוק להכנת הרפורמה, מה שהעניק לה לגיטימיות מיוחדת לדבר בשם עמיתה. מומחיותה נחשבה, ניתוחיה נשמעו. היא סגדה סגידה כנה לחינוך אמנותי המונים. אך אהבתה ליצירות הפכה אותה בעלת חזקה, כמעט אימהית כלפי האוספים שהופקדו בידיה. תביעות ההשבה נראו לה כחילול קודש, ניסיונות פירוק מורשת אוניברסלית. שכלה החד גויס אפוא להצדיק אינטלקטואלית את מה שהיה בעיקרו רפלקס הגנה.

— אדוני מנהל הלשכה, התערבה בקול שקול, בהגבלת תחום התחולה לתביעות ממלכתיות, אנו משמרים את אוספינו מזרם בלתי ניתן לניהול של בקשות פרטיות שהיה עלול לנבוע מגישה פחות ממוקדת. היורשים, האספנים שנשדדו, הקהילות... תארו לעצמכם את התוהו ובוהו אילו פתחנו את הברזים.

השלווה שהפגינה דיבואה גילתה הרבה על איכות עבודת ההכנה. האוצרים נשמעו, התנגדויותיהם שולבו. המנהל הצליח ליישב את שאיפות הנשיא עם האילוצים התפעוליים של המוזיאונים. איזון שברירי, פרי חודשים של משא ומתן בחוג מצומצם.

— חשבנו גם, הוסיף ראָנאָאָל, על מעצורים מוצקים. כל בקשה תצטרך להיות מתועדת, נתמכת בראיות בלתי ניתנות לערעור. ועדות מומחים יבחנו כל תיק בקפדנות שמחייב הסיכון.

ז'אן-קלוד גוֹמֶז, מנהל העניינים המשפטיים, נטל רשות דיבור. דיסקרטי, היה בכל זאת אחד מגלגלי השן המניעים של המערך.

גוֹמֶז היה מסוג הפקידים הבכירים המעדיפים את הצל על האור, את הקלעים על הבמה. טכנאי מושלם של הדין הבינלאומי, פיצה על מחסורו בכריזמה בידע אנציקלופדי של אמנות ואמנות. דיסקרטיות הסתירה בהירות אמיתית. יותר מעמיתיו, ניחש את סכנות המבנה שהיו בונים. אך אופיו מנע ממנו להביע בגלוי את ספקותיו, והוא הסתפק בהחלוקת אזהרות פה ושם שאיש לא נראה שומע.

— ההליך קובע גם זכות עיון של משרד החוץ בכל בקשה. איננו יכולים לנתק שאלות מורשת אלה מסיכונים רחבים יותר. השבה היא גם מעשה של מדיניות חוץ.

תצפיתו של גוֹמֶז הדהדה את חששותיהם של כמה משתתפים.

פרשת מְצוֹקָטָה הוזכרה כנקודה אחת מני רבות, ללא דרמטיזציה מיוחדת. עבור המנהל, ההליך של האו"ם השתייך להיגיון אחר,

למסגרת אחרת, בלי לערער את קוהרנטיות פעולת הממשלה. שני עולמות מקבילים שאסור היה בייחוד שיתנגשו.

— חבריי היקרים, העיר דֶּלְקְרוּאָה, ראוי גם להתייחס לחיבור בין החקיקה החדשה שלנו לתביעות הפרטיות המתנהלות. ובעיקר, ההליך שהעמותה "השבה והשבות" יזמה.

כולם הכירו את התיק, אך איש לא רצה לדבר עליו. זה היה הקוץ בכף הרגל, גרגר החול שיכול לפגוע במנגנון המנהלי היפה.

רֶאָנוּאָנְל ניצל את ההזדמנות. זה היה שדה המשחק המועדף עליו, דקויות הדין וההבחנות המלומדות בין סוגי התביעות השונים.

— אדוני מנהל הלשכה, ההגבלה לתביעות ממלכתיות תואמת בחירה עקבית עם ההתחייבויות שנטל הנשיא. הוא כיוון באופן ספציפי ליחסים בין מדינות, לדיפלומטיה תרבותית, לא לסכסוכים בין אנשים פרטיים לרשויות ציבוריות.

קתרין דיבּוּאָה הכירה מספיק את המגזר המוזיאלי והתקשורתי כדי לדעת שהבחנות משפטיות לא תמיד עומדות מול מבחן דעת הקהל והביקורת העיתונאית. היא קטעה את רֶאָנוּאָנְל.

— אבל אנרי, האין ההגבלה עלולה להיתפס כחוסר עקביות בוטה? אם אנו מכירים בעקרון ההשבות עבור המדינות, מדוע אנו שוללים את בעלי הזכות הפרטיים? כיצד נסביר הבדל ביחס?

שאלות אלה תקפו את הליבה. במציאות, בחירה זו הסתירה מטרה פוליטית מרכזית: לתחום את שדה החלת הרפורמה.

רֶאָנוּאָנְל דחה את ההתנגדות בתנועת יד. שמע את הטיעון הזה עשרות פעמים ותשובתו הייתה מלוטשת, ליטש אותה במהלך ישיבות ההכנה.

— בכלל לא, קתרין. תביעות ממלכתיות שייכות להיגיון של יחסים דו-צדדיים. זה מצדיק טיפול ספציפי, הליכים מותאמים. הסכסוכים הפרטיים, הם שייכים למנגנונים אחרים, לערכאות אחרות. ההליכים האזרחיים הקיימים מבטיחים את זכויות התובעים. בית המשפט האזרחי, בית המשפט לערעורים, בית המשפט לביטול פסקי דין... כל ארסנל כבר קיים.

— ולגבי תיק מצוקטה בפרטות? התעקש דֶלְקְרוּאָה בהתכופפו קלות לעבר רֶאָנוּאָל.

— הפרשה עוקבת אחר מסלולה בפני הערכאות של האו"ם, השיב רֶאָנוּאָל בטון שרצה להיות מרגיע. משפטניו בקה ד'אורסה מכינים הגנה מבוססת היטב. אגב, עובדה ראויה לציון, הרשויות היפניות אינן תומכות רשמית בעמותה בפעולתה. זה אומר הרבה על אופיה השולי של יוזמה זו.

ז'אן-קלוד גוֹמֶז סבר שראוי להתערב כדי לדייק את העמדה הצרפתית.

— לא רשמית, אך אולי בלתי רשמית...

— זו לא השאלה. אל נבלבל הכול, פסק דֶלְקְרוּאָה. המשך, ז'אן-קלוד.

— ניתחנו את ההליך בפירוט. למועצת זכויות האדם של האומות המאוחדות אין סמכות מחייבת בעניין. המלצותיה, אם יש המלצות, יישארו בתחום הסמלי. יש לנו תקדימים מוצקים להצדקת עמדתנו. קתרין דיבּוּאָה, ששיחקה בעטה בהיסח דעת מתחילת הישיבה, החליטה להתערב בפעם השנייה.

— בכל הנוגע לנו במוזיאון, אוספינו שומרים על מעמדם הרגיל. שמונה עשרה היצירות של מְצוּקֶטָה שעליהן מדובר ממשיכות

להיות חלק בלתי נפרד מאוספינו הקבועים. אנו מציגים אותן, משאילים אותן לשותפינו, מנהלים את מדיניותנו התרבותית הרגילה. אין צורך בנקיטת אמצעים דחופים או בשינוי תוכניתנו. הצהרה זו תרגמה את מצב הרוח של המנהל. עסקים כרגיל. מקרה מְצוּקָה? פרט ללא קשר לרפורמה המתנהלת.

אנרי רָאָנוּאָל התיישב בנוחות בכיסאו.

— תרשו לי להסביר מדוע לא יכולנו לכלול את הפרטים במערך החקיקתי שלנו, הצהיר תוך שהוא מבטא כל מילה. הניתוחים שלנו — ותאמינו לי, הקדשנו לזה חודשים שלמים — מראים שפתיחה לתביעות פרטיות משמעה פוטנציאלית חמישה עשר עד עשרים אלף יצירות מעורבות בכלל האוספים הציבוריים הצרפתיים.

הוא נתן למספר הזה לעשות את רושמו לפני שהמשיך, מרוצה מהאפקט הקטן שלו.

— תארו לעצמכם את המצב, היה מבול של בקשות שהיה מציף אותנו ממש. צוותינו, כבר עמוסים, היו קורסים תחת אלפי תביעות מכל הסוגים. יורשי האצולה הרוסית התובעים את איקונייהם, צאצאי אספנים שנשדדו בזמן המלחמה, משפחות איטלקיות התובעות את ציוריהן שהוחרמו תחת נפוליאון... תוהו ובוהו מנהלי מוחלט.

קתרין דיבואָה הסכימה בתוקף.

— מבלי לספור את חוסר האפשרות המעשי לטפל בכל התיקים הללו. כל בקשה כרוכה במחקר מעמיק בארכיונים הלאומיים, המחוזיים, לעיתים הזרים. חוות דעת אמנותיות מפורטות כדי לאמת את היצירות ולתעד את הפרובנס שלהן — וזה עולה הון, בין שכר המומחים, הניתוחים המדעיים, הנסיעות. התייעצויות מיוחדות כדי לפרק את סבך הירושות, המכירות, התרומות... התקציב היה

מתפוצץ. והאוצרים שלנו, במקום לעשות את עבודתם האמיתית — מחקר, תערוכה, תיווך תרבותי — היו מבליים את זמנם בחיטוט בארכיונים מאובקים כדי לדעת אם הסבא של גברת פלונית באמת נשדדה שידתו הלאי ה-16 ב-1815. המוזיאונים שלנו היו הופכים למשרדי חקירה.

אנרי רָאָנוּאָל הוסיף.

— פתיחה לבני אדם פרטיים הייתה יוצרת פרנויה מתמדת על כלל אוספינו. כל יצירה שנרכשה לפני 1972 הייתה עלולה להיות מוטלת בספק בין לילה, על בסיס החשד הקל ביותר, השמועה הקלה ביותר. בלתי אפשרי לתכנן תערוכה בשלווה, בלתי אפשרי להשאל לחו"ל בלי לתהות אם נחזיר את היצירות, בלתי אפשרי לנהל מדיניות תרבותית עקבית. גיהינום, ממש.

— ומצד הכספים בפועל? התעקש דֶּלְקְרוּאָה, מודאג מההיבטים התקציביים, אך גם דואג בסתר מהתפנית ההולכת ומתגוננת של טיעוניהם.

— כמה מיליוני יורו רק לטיפול בכל התיקים הפוטנציאליים, מבלי לספור את ערך השוק של היצירות שהיינו נאלצים להשיב. למדינה פשוט לא היו האמצעים לממן מותרות אלה, בייחוד בהקשר התקציבי הנוכחי.

ז'אן-קלוד גוֹמֶז הוסיף ממד נוסף, בכאב לב.

— מבלי לשכוח את סיכוני הערעורים בפני בתי המשפט המנהליים, הליכי הדחיפות, הצווים הזמניים... כל החלטת השבה או סירוב הייתה עלולה להיות מוערערת בפני הערכאות המוסמכות. שירותי התביעות שלנו היו מוצפים, משותקים.

כולם היו מרוצים מההוכחה הזאת דרך האבסורד. המנהל מצא את קו ההגנה שלו. לענות על התחייבויות הנשיא בלי לירות לעצמו

ברגל. איזון בין שאיפה לריאליזם ניהולי. אך בתוך תוכם, כמה משתתפים חשו אי-נוחות עמומה שלא העזו להביע.

דִּלְקְרוּאָה, בחושו את הקונצנזוס מתגבש סביב השולחן, סיכם את הישיבה באופטימיות המחויבת בסוג זה של תרגיל.

— אנו יכולים לברך את עצמנו על שמצאנו את האיזון הנכון בין שאיפותינו למציאות השטח. הרפורמה נכללת בגישה הדרגתית, אחראית, המשמרת את האינטרס הכללי תוך מענה לציפיות שותפינו הבינלאומיים.

הוא חילק את המשימות בסמכות הטבעית של המנהיג היודע שהכול כבר הוחלט, אך שומר על צורות ההתייעצות.

— אנרי, תתאם בקפידה עם שירותי הפרלמנט כדי שהחוק יעבור במסגרת הזמן שנקבעה. סדר היום החקיקתי צפוף מאז פיזור האספה הלאומית האחרון, אך יש לנו סיבות טובות להיות אופטימיים. קתריין, צוותיך יתחילו כבר עכשיו להתכונן להליכים החדשים. יהיה צריך להכשיר את הצוותים, להתאים את מערכות המידע, לצפות מראש את הבקשות הראשונות.

הישיבה התפזרה באווירה של סיפוק הדדי, כשכל אחד יוצא בביטחון שמילא את חובתו.

בשבועות הבאים, מכבש המנהל הופעל ביעילות המכנית המוכרת. אנרי רָאָנְוֶאָל פיקח על כל הבלט הזה, אחוז אובססיה מלאה ליישום התפעולי של הרפורמה שלו. תמו הדיונים הפילוסופיים על הצדקת ההשבות, תמו הטיעונים המוסריים על המורשת הקולוניאלית. היה צריך שזה יעבוד, שההליכים יהיו זורמים, שהמועדים יכובדו. הקריירה שלו כפקיד בכיר הייתה על הקו במפעל הזה.

ברגעי הבהירות הליליים שלו, כשהתססה המנהלית פינתה מקום להרהור בודד, רָאָנְוֶאָל שאל את עצמו אם הוא לא עושה שגיאה.

ההבחנה הזו בין מדינות לפרטים שהגן עליה בבריק כה רב בשיבות נראתה לו, בשקט משרדו, כסופיסטיקה שנועדה להסתיר את הבלתי ניתן להצדקה. אך ספקות אלה נמוגו עם בוא הבוקר, מגורשים על ידי השכרון של הפעולה וגאוות האדריכל המתבונן ביצירתו.

— העיקר, הסביר לעמיתיו בנקודות המצב השבועיות, הוא להוכיח שאנו שולטים בתהליך. לא בהילות ולא קיפאון. עלייה הדרגתית שמרגיעה את כולם.

האוצרים, שנבהלו תחילה כשראו את אוספיהם נמסים כשלג בשמש, מצאו מחדש את שלוותם בשמעם שרק מדינות יוכלו להציג תביעות רשמיות. קתרין דיבואָה, שהייתה בתחילה מסויגת כלפי הגבלות הצעת החוק, לא הסתירה עוד את הקלתה בשיבות התיאום.

— בסופו של דבר, פריטי המפתח שלנו לא בסיכון עם הבקשות הראשונות הצפויות. הן ככל הנראה יעסקו בחפצים אתנוגרפיים, מסכות, פסלי טקס... פריטים חשובים אמנם, אך פחות מרכזיים. נוכל לנהל השבות אלה בלי שזה יערער יסודית את משימת השירות הציבורי שלנו.

הניתוח תאם את המחקרים המקדימים. התביעות הראשונות אכן ייגעו ביצירות אמנות אפריקאיות, שנרכשו בנסיבות שנויות במחלוקת לעיתים קרובות בתקופה הקולוניאלית, אך שלא תפסו מקום חשוב באוספים הקבועים של המוזיאונים הפרזאיים הגדולים.

במחשני קה ברנְלי, מוזיאון אורסה, הלובר, נערכו רשימות מלאי חשאיות כדי לזהות את היצירות שעלולות להיות מעורבות. שום דבר מדאיג באופן. כמה מאות פריטים לכל היותר, מוגדרים, מתועדים, מוערכים. מלאי הניתן לניהול שיאפשר לספק את הבקשות הממלכתיות בלי לרוקן את הוויטריות.

בִּסְרָה, פִּייר בְּרִטָּה נִיחַשׁ אֶת הַתִּיאָטְרוֹן הַקָּטָן הַזֶּה בִּשְׁעֵשׂוֹעַ הוֹוֵתִיק שְׂרָאָה רִפּוּרְמוֹת שְׁטַחִיּוֹת רַבּוֹת וּמֵהֶפְכוֹת שֶׁנִּכְשְׁלוּ. הַפְּרֹפְסוֹר צִפֶּה שֶׁהַמְּנַהֵל יִבְחַר בַּהֲתַחֲמָקוֹת וַיִּסְתַּפֵּק בַּתְּבִיעוֹת הַמַּמְלַכְתִּיּוֹת הַפְּחוֹת מִטְרִידוֹת.

הוא שילב תבונה חדה עם סוג של אנטרופיה מפוכחת שבקעה בניתוחיו הדקים ביותר. עשרות שנות מאבק הקשיחו אותו בלי להמרות אותו. שמר על היכולת המיוחדת הזאת לאידיאליסטים הגדולים להבחין בחוסר השלמות האנושי תוך שמירה על אמונה בצדקת מטרתו. קשיחותו לכאורה הסתירה רגישות שהניח לה להסתנן רק בפרטיות משרדו הקתדרלי, מול שעתוק 'החדר בארל' שהופקד על הרהוריו. פייר בְּרִטָּה היה מאותם השואבים כוח מפצעים ובהירות מאכזביהם.

— חברים, הסביר בחיוך מבין בישיבת התיאום החודשית של העמותה, הצעת החוק שהוכרזה בהודעת מועצת השרים האחרונה מאשרת את מה שחשבנו מההתחלה. בהוציאה במכוון פרטים מתחום החלתה, המדינה מודה במרומז שהיא מכירה בעקרון ההשבות... אך לא עבורנו. אפליה טהורה ופשוטה.

נְרוֹנִיק פּוֹרְנִיָּה, שעסקה בקפדנות ארכיונאית באיסוף כל תיעוד הארגון, לא יכלה שלא לחייך בסוגה את כתבות העיתונות של אותו יום. הצטרפה לצוות מתוך אמונה פעילה, אך גילתה בהתפעלות את מבוכי הכוח. מבטה החדש על המיקרוקוסמוס הפוליטי-מנהלי העשיר את ניתוחיו של פייר בְּרִטָּה.

— חוסר העקביות הבוטה עוזר לנו מאוד בהליך של האו"ם. איך יסבירו למומחי מועצת זכויות האדם שהם יוצרים מנגנון ספציפי למדינות שאנשים פרטיים מוצאים ממנו? איך יצדיקו הבדל ביחס?

ז'ראר לָנֶפֶן, עורך הדין שעקב אחר ההיבטים המשפטיים של התיק, תמיד שאל את השאלות הנכונות ברגע הלא נכון, במנהג המאפיין משפטנים לסבך מצבים שנראים פשוטים.

— האם האסטרטגיה הדיונית שלנו עדיין עומדת בהקשר החקיקתי החדש הזה? האם איננו מסתכנים לראות את טיעוננו נחלש בשל התפתחות הדין הצרפתי?

— להיפך, הצעת חוק זו מחזקת את עמדתנו בלי שנצטרך לשנות דבר בגישתנו, השיב פֶּרֶטֶיה. ההליך של האו"ם שהשקנו נותר מתאים, אולי אף רלוונטי יותר מבעבר. ראו, המומחים הבינלאומיים יודעים להבחין בין הצהרות כוונה יפות המוצגות לבין יישומן המעשי. אם החוק יאושר בפרלמנט — והוא יאושר — זה יעיד שמדובר באפליה מכוונת. אותה בעיה, אך יחס דיפרנציאלי לפי מעמד התובע. זה מה שמגנות האמנות הבינלאומיות לזכויות אדם.

פרשת מְצוּקָטָה נכנסה לשלב חדש שבו כל צד התבצר בעמדותיו בביטחון יפה. המנהל הצרפתי בירך את עצמו על מציאת האיזון בין ערכיו ההומניסטיים הגדולים לאינטרסים הקטנים שלו המובנים היטב. פייר פֶּרֶטֶיה וצוותו המשיכו את מלחמת הגרילה האינטלקטואלית שלהם בהצביעם על אי-העקביות והסתירות הממשלתיות.

אישור החוק על ההשבות למדינות יסמן את השלמת ההתחייבות שניתנה בבואגאדוגו באורח רשמי, אך יחשוף גם את מגבלותיה המובנות מול התביעות הפרטיות.

בשבועות הבאים, אנרי רָאָוֶאָנֶל הכפיל את נסיעותיו בין המשרד לארמון בורבון. משוב הפרלמנט הצטייר כמסוכן, לא כל כך בשל ההתנגדות הפוליטית — הטקסט נהנה מקונצנזוס רחב — אלא בשל התיקונים שח"כים הרוצים לסמן את שטחם לא ימנעו מלהציע.

ראָנאָל חש חשש למחשבה שיצירתו תעבור תחת כבדת הפרלמנט. בילה את לילותיו בציפייה לכל התנגדות אפשרית, מכין סוללות טיעונים כדי להגן על כל פסיק בטקסט שלו.

משרד ועדת ענייני התרבות של האספה הלאומית המה בשיחות הרגילות. מדווחת הטקסט, סילבי פּוֹטֶיָה, ח"ת סוציאליסטית מהז'ירונד, הכירה היטב את הסיכונים.

אוצרת לשעבר, סילבי פּוֹטֶיָה הייתה אישת שטח. שמרה משנות המוזיאון שלה טעם מובהק לדיוק וכבוד כן למומחיות. אך תקופתה בפוליטיקה העניקה לה גם חוש נורא לזיהוי פרצות בסבכים המנהליים המסובכים ביותר.

— אנרי, אמרה לו בקבלת פניו, בחנתי את הטקסט שלך עד לפרטים הקטנים ביותר. באופן כללי, זו עבודה טובה. אך יש לי כמה שאלות שעלולות לצוץ במושב.

ראָנאָל התיישב בנוחות.

— אני מקשיב, סילבי. מהן דאגותיך העיקריות?

— שאלת נטל ההוכחה, ראשית. הטקסט שלך קובע שהמדינה התובעת חייבת להביא הוכחה לרכישה בלתי חוקית. אך כיצד להגדיר מושג זה? האם הכיבושים הנפוליאוניים היו בלתי חוקיים לאור הדין של אותה תקופה? הרכישות הקולוניאליות? היכן להציב את הסמן?

הח"ת שמה את האצבע על אחת מנקודות התורפה הפוטנציאליות של המנגנון. ראָנאָל צפה את השאלה.

— אנו נשענים על התקנים הבינלאומיים העכשוויים. אמנת האג של 1954, עקרונות וושינגטון של 1998, אמנת אונסק"ו של 1970... גוף מוצק שמאפשר להעניק אובייקטיביות למושגים אלה.

— נקודה שנייה, המשיכה סילבי פּוֹטֵיָה בלי לאבד את שלוותה. אתה שולל תביעות פרטיות, יהי כן. אך כיצד לטפל במקרה של מדינות שיהפכו לשופר של אינטרסים פרטיים? אם ממשלה תחליט מחר לתמוך רשמית בתביעת עמותה, האם המנגנון שלך יחול? השאלה הייתה מביכה וְאָנְאָנְל ידע זאת. הוא סימן היסוס קל שלא נעלם מבן שיחתו.

— ההליך קובע בחינת הלגיטימיות של כל בקשה על ידי הוועדות המדעיות הדו-צדדיות. אם תביעה ממלכתית מסתירה אינטרסים פרטיים, זה יתגלה ויוענש.

— יתגלה איך? על ידי מי? לפי אילו קריטריונים? התעקשה הח"כית.

וְאָנְאָנְל חש את הקרקע חומקת. היה צריך לחזור ליוזמה, ולו תוך שטטוש הסוגיה בנאום שגור על רוח הרפורמה.

— סילבי, ראוי להזכיר את רוח הרפורמה הזאת. אנו נמצאים בהיגיון של דיפלומטיה תרבותית, של פיוס בין זיכרונות לאומיים. המדינות האפריקאיות שהודיעו לנו על ציפיותיהן אינן מבקשות למנף תביעות פרטיות. הן פועלות למען אינטרס עמיהן, לצורך שיקום מורשתן הלאומית המפוזרת.

הטיעון פעל באורח חלקי. סילבי פּוֹטֵיָה הסכימה תוך שמירה על הסתייגויותיה. לא נפלה בפח של המהלך.

— איני אומרת ההפך, אנרי. אך יש לצפות מקרי גבול, אפשרויות ניצול לרעה. תפקידי כמדווחת מחייב אותי לצפות את ההתנגדויות שיעלו בוודאי במושב הפומבי.

בשבילי המוזיאונים הפריזאיים, קהילת האוצרים חוותה את תקופת המעבר הזו ברגשות מעורבים. אם הוצאת התביעות הפרטיות

הרגיעה מאוד את הרוחות, כמה עדיין תהו על ההשלכות המעשיות של הרפורמה.

בבית הקפה של מוזיאון אורסה, קתרין דיבואָה קבעה פגישה עם כמה עמיתים לארוחת צהריים עבודה בלתי רשמית. סביב השולחן, מנהלי המוסדות הפריזאיים הגדולים החליפו את נקודות מבטם.

— קתרין, שאל פיליפ קאמֶדֶסו, מנהל מוזיאון גימה, כיצד את תופסת את התפתחות תיק מְצוּקָטָה בהקשר הזה? האם ההליך של האו"ם אינו מסתכן ליצור תקדים מטריד?

קתרין דיבואָה לגמה את קפה שלה לפני שהשיבה.

— בכנות, פיליפ, אינני מודאגת. שמונה עשרה היצירות שלנו מתועדות היטב, משולבות באוספינו. הן חלק מזהותנו המוזיאלית. המבקרים מכירים אותן, מעריכים אותן. איננו במצב של החזקת גנבה או רכישה מפוקפקת.

— אכן, אך הטיעון המוסרי עלול לעבוד, התערבה מארי-קלר קוֹמְלֶד, מנהלת מוזיאון האמנויות של אפריקה ואוקיאניה. אם המומחים באו"ם יכירו בתוקף התביעה, זה ייצור לחץ משמעותי על הממשלה.

— לחץ סמלי גרידא, מיתנה קתרין דיבואָה. יש לנו מספיק דוגמאות של מדינות שהתעלמו מציוויים מסוג זה.

איב סאלומון, אוצר בלובר, הביא נקודת מבט שקיווה שתרגיע.

— אסור גם לשכוח שמְצוּקָטָה היה אספן פרטי יפני, לא נציג רשמי של ממשלת יפן. רכישותיו נבעו ממהלך אישי, גם אם נכללו בהקשר של פתיחת יפן לאמנות המערבית. איננו בבעיה של ביזה קולוניאלית.

הניתוח הרגיע את הנוכחים. פרשת מְצוּקָטָה הציגה מאפיינים ספציפיים שהבחינו אותה מהתביעות האפריקאיות הקלאסיות.

— ולבסוף, הוסיפה קתרין דיבואָה בחיך שהסתיר בקושי את ספקותיה, ידידינו בעמותת "השבה והשבות" אולי העריכו יתר על המידה את יכולת ההשפעה שלהם. לעשות רעש, זה דבר אחד. להשיג תוצאות מוחשיות, זה דבר אחר.

בסָרָה, פייר פֶּרְטֵיָה לא נותר פסיבי. מודע לכך שהכול ייחתך גם על שדה דעת הקהל וגם בערכאות המשפטיות, השיק מתקפה תקשורתית שנוהלה בחוכמה. פנקס הכתובות שלו התגלה יקר ערך.

— נְרוֹנִיק, אמר לעמיתו בעברו על רשימת אנשי הקשר בעיתונות, יש להכות חזק. הצעת החוק על ההשבות למדינות מעניקה לנו הזדמנות זהב לחשוף את הצביעות הממשלתית.

נְרוֹנִיק פוֹרְנֵיָה, שהיה לה כישרון אמיתי לתקשורת חלופית, הסכימה תוך בדיקת המחשב הנייד שלה.

— יצרתי קשר עם המומחים של 'לה מונד', 'ליברסיון', 'טֶלְרֵמָה'. הם מעוניינים בזווית ביקורתית על הרפורמה. ובצד הבינלאומי, אנשי הקשר שלנו ב-BBC וב'ניו יורק טיימס' מעוניינים גם כן.

צוות העמותה למד לתפעל את קודי התקשורת. הודעות עיתונאיות חדות, תיקים תיעודיים ללא רבב, הצהרות מכוילות עבור מהדורות החדשות. מנגנון מלחמה מידעני שהחל לשאת פרי.

ז'ראר לֶנֶפֶן תיאם את הממד האירופי של הקמפיין.

— יש לי הדים חיוביים מצד הפרלמנט האירופי. כמה ח"כים מתעניינים בשאלות ההשבה. שימוע פומבי בנושא זה יכול ליצור לחץ נוסף על הרשויות הצרפתיות.

— רעיון מצוין, השיב פֶּרְטֵיה. יש לאירופאיז את הדיון, להעניק לו ממד רחב יותר. צרפת כבר לא יכולה להסתפק בניהול שאלות אלה בכלי סגור.

כל התערבות תקשורתית, כל עמדה פומבית נכללה באסטרטגיה כללית שנועדה לבדוד את העמדה הצרפתית.

אך המתקפה הרב-כיוונית החלה לחשוף גם את הבקיעים הראשונים במערך הממשלתי. במשרד התרבות, שירותי התקשורת היו מוטרדים מהתפנית שהדיונים לוקחים.

מארי מורו, מנהלת התקשורת, לא הסתירה את דאגותיה בישיבת חירום שכונסה בדחיפות. חוותה מספיק סופות תקשורתיות כדי לדעת לזהות את הסימנים המקדימים למשבר גדול.

— אנטואן, יש לנו בעיית עקביות נרטיבית. מצד אחד, אנו משבחים את יתרונות מדיניות ההשבה שלנו למדינות אפריקאיות. מצד שני, אנו מתנגדים בתקיפות לתביעה פרטית מתועדת היטב. אי-העקביות הופכת קשה יותר ויותר להחזיק במרחב התקשורתי.

דֶּלְקְרוּאָה הראה עצמו מרגיע.

— מארי, עמדתנו מוצקה.

— אך בדיוק, אנטואן, הציבור הרחב אינו תופס דקויות אלה. עבורו, השבה תרבותית היא השבה תרבותית. ההסברים שלנו על ההבדלים במעמד בין מדינות לפרטים נראים ביוזנטיים.

אנרי רֶאָנוּאָל, שנכח בישיבה, ניסה להגן על המנגנון שלו.

— יש להחזיק מעמד. אם ניכנע, נפתח את תיבת פנדורה. מחר, אלפי בעלי זכות יידפקו בדלתותינו. זה מה שרצינו למנוע בחוק.

— אך אנרי, התנגדה מארי מורו, ההיגיון של הכול-או-כלום פוגע בנו. הוא גורם לנו להיראות כטכנוקרטס חסרי רגישות לשאלות

מוסריות. עמותת "השבה והשבות" הבינה זאת היטב, היא תוקפת אותנו על שדה הסמלים, לא על שדה החוק.

הניתוח פגע בול. המנהל, הרגיל לפעול בעולם המשא ומתן, גילה את כללי המשחק חסרי הרחמים של התקשורת המודרנית. במרחב התקשורתי, הטיעונים המוצקים ביותר לא שקלו הרבה מול נרטיבים ארוגים היטב. הקרב על דעת הקהל התחיל, והנשק לא היה שווה. מנהל בטוח בצדקתו, אך שקוע בסתירותיו. עמותת זריזה ונחושה, השולטת לחלוטין בקודי התקשורת החלופית. הקרב הצטייר כקשה יותר מהצפוי לשירותי המדינה. למרות סערות התקשורת האלה וביקורת האופוזיציה, הפרלמנט אישר בסופו של דבר את הצעת החוק בתום דיונים סוערים אך צפויים, והחוק פורסם על ידי נשיא הרפובליקה ב-9 במרץ 2026.

פרק 11: הקרב הארוך

ז'נבה, ארמון האומות, ספטמבר 2027

במשרדי הנציבות העליונה לזכויות אדם, התסכול החל להיות מורגש. שלושים חודשים חלפו מאז נמסרה ההודעה הרשמית לצרפת בפרשת מצוקטטה. שלושים חודשים, ועדיין כלום. אף לא הערה מפורטת אחת לגוף העניין.

קרמן נסקס, שניהלה את הישיבה, הביטה בקלאוס נפר, המדווח, בזהירות. מאחורי מסכת הסבלנות שלה, רתחה מתסכול שלמדה להסתיר במהלך השנים. שופטת לשעבר הרגילה לנתבעים המנסים לגרור משפטים, זיהתה את הסימנים. אך כאן, החסינות הייתה כמעט מוחלטת.

— קלאוס, אנחנו כבר בבקשת התזכורת השישית. השישית! עבור מדינה המעניקה שיעורים לעולם כולו, זה הרבה.

נפר קרא את הערותיו במנהגו לסדר הכול, שריד לילדות פרוסית שבה הסדר הפך למקלט מפני התוהו ובוהו. דקדקנותו הסתירה זעם עמום כלפי המהלכים המתמשכים האלה שהפכו את הצדק הבינלאומי לפארסה.

— את יודעת, קרמן, למדתי את כל תשובותיהם. זו אמנות גדולה. תחילה, הם מעלים את "המורכבות היוצאת דופן של התיק". שישה חודשים דחייה נוספים.

ואז את ההיקף "חסר התקדים" של המחקרים הדרושים. עוד שישה חודשים. יש להם רפרטואר עשיר, עליי להודות.

המשיך להפוך את דפי התכתובת שהדיפה חוסר תום לב.

— והנה, שימי לב. פתאום, שירותיהם הפנימיים אינם "מוסמכים דיים". הם זקוקים ליועצים חיצוניים בעלי "מוניטין בינלאומי". עוד

שישה חודשים, ברור. מזה תשעה חודשים כעת, יש להם "קשיי גישה לארכיונים הלאומיים".

קרמן נסקס נתנה את הצחוק הקטן שהוא ששמרה לרגעים שבהם האבסורד הגיע לפסגה.

— אסטרטגיית החילזון, כפי שאומרים אצלנו. הם מהמרים על השחיקה, ברור. במחשבתם, או שהתיק יגיע לשכחה, או שהתקשורת תתעייף.

נפר הסכים. ניתן היה לנחש את עייפותו של מי שראה יותר מדי פעמים את הצדק הבינלאומי מחולל בידי הריאל-פוליטיק.

— הם יודעים שאין לנו שום אמצעי לכפות עליהם. הם יכולים לגרור במשך שנים.

ההודאה הייתה חדה, אך ריאלית. מערכת האו"ם להגנת זכויות האדם דמתה לנמר של נייר: מרשים, אך חסר אונים במציאות.

פריז, נובמבר 2027

בקה ד'אורסה, קלר פונטן ניצחה על מחול הדחיות הזה. משרדה, שקירותיו מכוסים מפות דיפלומטיות, העיד על קריירה שהוקדשה להתחמקות אלגנטית.

— חבריי היקרים, הסבירה לעמיתה, מטרתנו פשוטה. למרוח את ההליך ככל שניתן. הזמן הוא הנשק הטוב ביותר שלנו. בעוד ארבע או חמש שנים, כשהמועצה תיתן את החלטתה, איש לא יזכור את מצוקטה.

אוליבייה לקונט, שניהל את שירות ענייני התרבות הרב-צדדיים, לא חסר יצירתיות.

— בפועל, מנינו שמונה שלבים שבהם נוכל לבקש דחיות בלי להיראות כמפסידנים גרועים. מומחיות מעמיקה, התייעצות בין-

משרדית, אישור מועצת המדינה, התייעצות אירופית... כל שלב מקנה לנו שישה עד תשעה חודשים.

במשרד התרבות, ברחוב דה ואלואה, אנטואן דֶּלְקְרוּאָה הכפיל את המהלכים המתמשכים.

— האוצרים שלנו חייבים להודות בדבר אחד: כל חודש שנרוויח, זה קצת פחות לחץ על אוספינו. הסכסוך הזה סופו להירגע, כמו כל השאר. די להיות סבלניים.

קתרין דיבּוּאָה, שהייתה רגילה למתן את להט עמיתה, לא יכלה שלא לשחק את מפגינת הסימנים המדאיגים. איפוקה הטבעי, שנטבע בעשרים שנות ניסיון מוזיאלי, לחש לה שהאופטימיות של דֶּלְקְרוּאָה אולי מקורה בעיוורון. נשאה נטל של נאמנות כפולה: למוסדה ולאתיקה שחשה בפגיעתה.

— אנטואן, אני מסכימה עם העיקרון, אך איננו תמימים. עמותת פייר בֶּרְטֶה לא תישאר פסיבית. היא בהכרח תגיב, תגביר את מסע העיתונות שלה. זה עלול להסתבך יותר...

סָרָה, ינואר 2028

פייר בֶּרְטֶה הפיץ בהרחבה לעיתונות עותק מלא של התיק, תוך הדגשת האינרציה של המנהל. ב'לה מונד', ז'וסטין בּוֹשֶׁה — שאמונותיה עוצבו בעשור של עיתונאות חקירה — הכינה כתבה שתגרום ליישוב שיניים ברחוב דה ואלואה.

"פרשת מְצוּקָטָה חושפת סוף סוף את הפנים האמיתיות של מדיניות התרבות הצרפתית היפה שלנו. נדיבה בנאום, קטנונית במעשה", הקלידה בזעם שבקע מכל מילה.

ב'פיגארו', הטון היה זועם לא פחות, גם אם העטיפה נשארה מנומסת יותר. פרשן, ותיק ביחסים בינלאומיים, פרש שם אירוניה חדה שהעניקה לו עמדתו הבטוחה.

"בסירובה לטפל ברצינות בפרשת מצוקטה, צרפת מנסרת את הענף שעליו היא יושבת. שגרירינו מגחכים את עצמם כשהם נותנים עצות שקיפות למדינות אחרות. קשה להטיף כשעושים בעצמך את יונת השלום מול האו"ם."

הביקורת מצאה הד בעולם האינטלקטואלי הפריזאי הקטן, החובב פולמוסים חדים. בסורבון, הפרופסור ז'ורז' פֶּלְטִיגָה אף ארגן כנס על "אסטרטגיות ההתחמקות של מדינות מול ערכאות בינלאומיות". כותרת מנופחת כדי לומר שממשלות יודעות היטב להתחרש כשזה נוח להן. פֶּלְטִיגָה, מרקסיסט שהמיר את דרכו לניתוח גיאופוליטי, מצא בכך אישור לתזות שלו על הצביעות הבורגנית.

הפרופסורית הֶלֶן פֶּאפֶר, מנהלת כתב העת לדין בינלאומי משווה, הציגה את ניתוחה בהנאה ניכרת. אישה בעלת אופי שנאלצה להיאבק כדי לכפות את עצמה בסביבה גברית, נהנתה מרגעים אלה שבהם ניתוחיה מתגלים כמושכלים.

"העמדה הצרפתית שמה את האצבע על בעיה צורחת: האו"ם יכול להטיף מוסר למדינות החברות כמה שירצה, אין לו שום אמצעי לחייבן לשתף פעולה. פרשת מצוקטה מראה בגסות שהדין הבינלאומי, מול מדינה שאינה רוצה לשמוע דבר, נשאר חסר אונים לחלוטין".

פייר בֶּרְטִיגָה עקב אחר התפתחות המצב. בגיל שישים ושמונה, חש את כובד השנים, אך גם את סיפוקו של האסטרטג הרואה את תוכניתו נפרשת. קמטיו החרוצים העידו על חיים שהוקדשו למטרות

אבודות — ולעיתים מנוצחות בניגוד לכל ציפייה. שאב מכך סוג של שלווה.

— חברים, פתח בסבלנותו הפדגוגית, פירואטי הרשויות הצרפתיות אינם מפגיעים אותי אף לא לרגע. הייתי אף מופתע לו נהגו אחרת. ולבינינו, עקשנותם משרתת אותנו בטווח הארוך.

נְרוֹנִיק פוֹרְנֶה לא הסתירה את מבוכתה. הצטרפה לצוות עם אשליות על מהירות הצדק, אשליות שחודשי המאבק שחקו קשות. בת שלושים דינמית שהגיעה מהמגזר הפרטי, גילתה במרירות את איטיות השינויים. חוסר הסבלנות שלה כמתחילה התנגש עם ניסיונו של הלוחם הוותיק.

— מר פֶּרְטֵה, סלח לי, אך קשה לי לעקוב אחר הגיוןך. איך יכולה חסימתם לשרת אותנו כשרצינו החלטה מהירה מלכתחילה? ככל שזה נמשך, כך אנו מסתכנים להגיע לתהומות הנשייה. הגיוס נחלש כשאנשים לא רואים תוצאות מוחשיות.

פייר פֶּרְטֵה קם וניגש לקיר שבו נערמו גזרי עיתונות שנצברו במשך שנים. הליכתו התכופה קלות עם הגיל, אך מבטו שמר על כל חדותו. מצא בהצטברות התיעודית הזאת סוג של הנאת ארכיונאי.

— נְרוֹנִיק, הביטי היטב בהתפתחות המאבק הקטן שלנו מההתחלה, אמר תוך שהוא מצביע על הכותרות המדברות ביותר. בהתחלה, היינו מוגבלים לעמודי התרבות של העיתונים, כמה שורות בכתבי עת מומחים שאיש לא קורא. היום, ביזה תרבותית מככבת בכותרות באורח שגרתי ביותר מעשרים מדינות. לא רע עבור פרשה שאמורה הייתה להישאר דיסקרטית, לא?

הצביע על כמה כותרות מרשימות במיוחד שהעידו על ההתבנילאומות ההדרגתית של מטרם. במחוויות, ניתן היה לנחש את גאוות הטקטיקן הרואה את מהלכו נושא פרי.

— "האם צרפת בורחת מאחריותה?", "המדינה הצרפתית מול הביזות שלה", "מְצוּקָה: כשפריז משחקת חסימה שיטתית"... כל חודש נוסף של עיכוב הזין את הדיון הציבורי.

ז'ראר לָנֶפֶן, שנתפס למשחק במהלך החודשים, החל להבין את דקות ההיגיון של פייר בְּרֵטֶה. תחילה היה ספקן לגבי שיטות העמותה, והעדיף את דרכי התביעה הקלאסיות. עם בוא הגיל — התקרב לחמישים — תמך בסוג של ביקורת בונה שהצחיקה אותו עצמו.

— מר בְּרֵטֶה, אתה מתכוון לומר שהחסימה הצרפתית הופכת את התיק שלנו לסמל הביזות המדיניות? זו התוכנית?

— בדיוק, אישר בְּרֵטֶה. בעכבה עקשנית את ההליך בפני האו"ם, המנהל הצרפתי טועה באורח מרהיב. הוא מחזק את הלגיטימיות המוסרית שלנו. כל דחייה נוספת שהוא מבקש, כל תירוץ בירוקרטי שהוא מעלה, כל מהלך שהעיתונות חושפת, תורם להריסת דימוי הכבוד שהדיפלומטיה הצרפתית היפה שלנו מטפחת באורח מסורתי. בסופו של דבר, החסימה שלהם מתהפכת נגדם: היא חושפת את חוסר תום ליבם באור היום. זה כמעט קל מדי.

נְרֹנִיק פּוֹרְנֶה, מודאגת מעט כשהנאומים הגדולים לוקחים את מקום המציאות, החזירה את עמיתה לקרקע בשאלה ישירה. צדה הניהולי שב לגבור.

— מר בְּרֵטֶה, בפועל, עם חסימתם השיטתית, כמה זמן עוד יש לנו? בְּרֵטֶה עשה עוית פנים משלימה.

— אם אהיה ריאלי... — אתם יודעים שאני שונא תקוות שווא...
— לא תהיה לנו החלטה סופית לפני 2031 או 2032. במקרה
הטוב ביותר.

כמה אנחות ייאוש עברו באסיפה הקטנה. פֶּרְטִיָּה מיהר להקל
בחוכמה המעצבנת מעט של לוחמים ותיקים שראו אופנות וחוסר
סבלנות חולפים.

— חברים, אין לראות בפרק זמן הזה עונש. להיפך! זה מעניק לנו
זמן לגבש את עמדתנו, להגביר את השפעתנו. כל שנה שחולפת
מחזקת את תביעותינו ומחלישה את טיעוניהם הרעועים.

ז'ראר לָנֶפֶן, שהיה בעל הכישרון להצביע על הבעיות המעשיות
שאחרים העדיפו להתעלם מהן, עשה תנועת אי-נוחות. כעורך דין,
הייתה לו ראייה פחות רומנטית של הסכסוכים האידאולוגיים.

— אך כיצד נשמור על תשומת לב התקשורת במשך חמש או שש
שנים? דעת הקהל לא תישאר ממוקדת בתיקנו לנצח. אנשים
מתעייפים, זה אנושי.

פֶּרְטִיָּה ניגש למחשבו. אהב מספרים כשהם נתנו לו צדק. הרגל זה
של הפרופסור ליווה אותו תמיד, שריד לשנות הוראתו שבהן היה
צריך לשכנע באמצעות הוכחה.

— אתם טועים בדרך. ייעודנו אינו לשחק את המבדרים כדי להאריך
את המופע. פרשת מְצוּקָטָה שלנו היא סתם המנוף להעלאת כל
שאלת הביזות התרבותיות הצרפתיות והמערביות.

פתח קובץ המתעדכן בקפדנות, אוצר מלחמה של ממש.

— מאז שהשקנו את היוזמה שלנו באו"ם, קיבלנו תשעים ושלוש
בקשות עזרה בנוגע לאוספים אחרים שנשדדו. תשעים ושלוש!

משפחות יהודיות, אספנים פרטיים קורבנות הנאצים, כפרים אפריקאים, קהילות אמריקניות ילידיות, ארגונים ארמניים...

פרשת מְצוּקָטָה יצרה אפקט גרירה.

נְרוֹנִיק פּוֹרְנִיָה, שהחלה לתפוס את היקף התופעה, ניסחה מחדש.

— אם אני מבינה נכון, פתחנו פרצה שכל קורבנות הביזה נכנסים דרכה? יצרנו תקדים?

— נכון, נְרוֹנִיק. פרשת מְצוּקָטָה מוכיחה שניתן לערער על ביזות מדינה, אפילו הישנות ביותר. הוכחנו שלקורבנות יש כלים לחייב את המדינות החזקות ביותר לתת דין וחשבון על רכישותיהן המפוקפקות.

האירועים המאוחרים יותר עתידים היו לאשש חיזוי זה בדיוק מטריד. פרשת מְצוּקָטָה התפשטה בכל העולם, יוצרת תנועת מחאה שחרגה בהרבה מגבולות צרפת. באנגליה, עמותות של מדינות שהיו קולוניות לשעבר הגישו תלונות לתביעת השבת חפצי אמנות אפריקאיים השמורים במוזיאון הבריטי. בארצות הברית, שבטים ערערו על כמה רכישות מוזיאליות מהמאה התשע עשרה ותבעו את חפציהם הקדושים.

התנועה מצאה הד בחוגים האקדמיים, הנוטים להפוך פולמוסים לסמינרים. בהארוורד, הפרופסור דייוויד מְסִינג ארגן קורס שהוקדש כולו לאסטרטגיות עכשוויות של ערעור על ביזות תרבותיות מוסדיות:

"פרשת מְצוּקָטָה ממחישה כיצד טיעון בנוי בקפדנות יכול להפוך תביעה של מומחים לתנועה פוליטית בהיקף בינלאומי. פייר פֶּרְטִיָה הצליח לעשות פוליטיזציה לשאלה שהוגבלה לחוגי מומחים ולהעניק לה ממד סמלי".

באוקספורד, הפרופסורית ג'ניפר ברנדון ניתחה את המשמעויות בפרספקטיבה הביקורתית של האסכולה הבריטית. אישה זו, שהקדישה את קריירתה למחקר אי-שוויון פוסט-קולוניאלי, מצאה בכך אישוש לתזות שלה:

"הפרשה חושפת בגסות את סתירות המדיניות התרבותית המערבית העכשווית. כיצד יכולים מוזיאונים לטעון לייעוד חינוכי תוך שמירה על יצירות שנרכשו בביזה מוכחת? פרשת מְצוּקָטָה מציבה חזיתית את שאלת הלגיטימיות המוסרית של מוסדותינו התרבותיים".

בצרפת עצמה, הדיון כבש בהדרגה את כל המבנים התרבותיים, ויצר פילוגים בתוך עולם המוזיאונים שהיה מאוחד באורח מסורתי בסולידריות תאגידית. כמה אוצרים החלו באומץ לערער על כמה רכישות, למרות לחצי היררכיהם.

פריז, פברואר 2029

במוזיאון אורסה, קתריין דיבּוּאָה ארגנה בדיסקרטיות ישיבות הרהור עם צוותיה כדי לצפות תביעות אחרות. רוח התקופה השתנתה, וחשה בבירור שיש להסתגל. הכשרתה כמנהלת לחשה לה איפוק, אך מצפונה הכתיב לה פתיחות.

— עלינו לקבל שפרשת מְצוּקָטָה קידמה תקופה של בחינה מחודשת כללית של רכישותינו המפוקפקות ביותר. עלינו להתכונן לתביעות דומות נוספות ולגבש דוקטרינה עקבית.

בלובר, אנרי לוֹזֶ'ט, ראש מחלקת הציור, ביטא חששות דומים. טיפס בכל שלבי סולם השימור ושמר על היקשרות בלתי רציונלית לשלמות האוספים, תוך הבנת הסיכונים האתיים.

— עלינו בהחלט לטפל בשאלות הפרובנס בלי לערער את שלמות אוספינו היסודית.

בבית הספר של הלובר, סטודנטים לשימור התווכחו בלהט על משמעויות פרשת מְצוּקָטָה. שגדלו על שאלות פוסט-קולוניאליות, כבר לא חלקו את המובנות מאליה המוזיאלית של בכיריהם.

— איך אפשר להסכים לעבוד במוסדות המסרבים בעקשנות להכיר בביזות? שאלה מארי שוואלייה, סטודנטית לתואר שני במוזיאולוגיה, בזעם האופייני לצעירים.

— יש להבחין בין האחריות הנוכחית לזו של העבר, השיב חברה סְדְרִיק קאמילֶרִי. היצירות הן חלק מהמורשת הצרפתית כבר שמונים שנה.

— שמונים שנה של החזקת גנבה, את מתכוונת לומר, השיבה מארי. זה לא בגלל ששומרים על משהו זמן רב שהוא הופך שלנו.

הדיונים חשפו את ההשפעה המתמשכת של פרשת מְצוּקָטָה על התפתחות התודעות הצרפתיות.

סְרֶה, מרץ 2030

הפרופסור שקל את היקף התנועה שסייע להצית בענווה שהתנגדה להשפעתו הבינלאומית. חיים שהוקדשו להגנה על מטרות אבודות לימדו אותו ששינויים חברתיים מתרחשים לאורך זמן ארוך.

— חברים, השגנו במידה רבה את יעדנו העיקרי, להפוך שאלת השבה חדה לדיון חברתי, הכריז בשיבת הסיכום השנתית של העמותה, כוס קפה קר בידו.

פנה אל הקיר שבו הוצגו כעת אלפי גזרי עיתונות שהוקדשו לביזות תרבותיות בכל העולם. ההצטברות התיעודית הזאת העידה על עקשנות שהצחיקה אותו עצמו.

— הביטו בהתפתחות. לא עוברת עוד שום שבוע בלי שאיזה כלי תקשורת יעלה השבות תרבותיות. שחררנו דיבור שהושתק בהשלמה ובהפחדה.

נְרוֹנִיק פִּיֶּרְנֶה, חמושה בסטיסטיקות שלה, סיכמה את ההשלכות המוחשיות.

— מר פֶּרְטֶה, אתר האינטרנט שלנו מקבל למעלה מחמישה עשר אלף מבקרים בחודש. ואיני מדברת על הרשתות החברתיות שבהן אנו מוזכרים בכל מקום.

ז'ראר לָנֶפֶן העלה את הסיכויים לעתיד באופטימיות שלא הכיר בעצמו כמה שנים קודם לכן.

— שאלת הביזות התרבותיות נחרתה לאורך זמן בדיון הדמוקרטי העולמי. הממשלות המערביות כבר לא יוכלו להתעלם ממנה.

פייר פֶּרְטֶה הסכים תוך שמירה על זהירות אינטלקטואלית מול התלהבויות טרם זמנן. הגיל הפך אותו לחשדן כלפי ניצחונות קלים מדי.

— אתם צודקים להדגיש את הצלחותינו, אך נישמר מכל אופוריה של ניצחון.

פרנצ'ואז מארטן שאלה את השאלה שהעסיקה באורח טבעי את כל הצוות. עיתונאית לשעבר שהמירה את דרכה למגזר העמותתי, שמרה על צלילות דעת של אשת תקשורת מקצועית.

— מר פֶּרְטֶה, כיצד לשמר את הדינמיקה לטווח הארוך ביותר? כיצד למנוע מהתנועה להתעייף לפני שתשיג תוצאות מוחשיות?

— פרנצ'ואז, תפקידנו כבר אינו לשאת את המאבק הזה אישית לנצח. לאחרים לקחת את הלפיד בתחומיהם השונים. התנועה חורגת מאיתנו, וזה טוב מאוד.

פנה אל ספרייתו והוציא ממנה תיק עבה של התכתבויות. הרגלו לתעד הכול קיבל כאן משמעות מלאה.

— קיבלתי בששת החודשים האחרונים את תקנוני אחת עשרה עמותות חדשות שהוקמו במדינות שונות כדי להיאבק ספציפית בביזות. כולן שאבו השראה ישירה מניסיונו. התנועה רוכשת אוטונומיה, היא כבר לא זקוקה לנו כדי להתקיים.

הגילוי סימן נקודת מפנה. ממאבק מבודד של עמותה פרובינציאלית קטנה, התיק הפך לסמל ולזרז של תנועה בינלאומית שהעבירה לאורך זמן את יחסי הכוחות.

כעבור שנתיים, בדצמבר 2032, פייר בֶּרְטֶה יכול היה להרשות לעצמו חיוך קטן ולגלגני. ניתוחו התגלה נכון בכל החזיתות. הסכסוך מְצוּקָה עדיין נתקע בגלגלי השן המאובקים של האו"ם. אך התמהמהות הצרפתית הניבה את התוצאה ההפוכה ממה שקיוו. ככל שפריז גררה רגליים, כך התיק תפס ממד עולמי. בכל העולם, עשרות ארגונים שנוצרו על תבנית "השבה והשבות" קמו. אותו ארסנל, אותה נחישות לחקור ביזות אחרות. התנועה תפסה ממדים כאלה עד שהאונסק"ו הקימה בסופו של דבר ועדה מיוחדת קבועה. כותרת רשמית: "פיצויים תרבותיים ביחסים הבינלאומיים העכשוויים".

המזכ"ל של האו"ם עצמו הצטרף, מזכיר בנאומו השנתי את הצורך ב"פיוס תרבותי בינלאומי". רמז שקוף למחצה לתנועות שהתעוררו בהשראת פרשת מְצוּקָה.

סְרֶה, דצמבר 2032

בביתו הריחני בלוונדר ובספרים ישנים, פייר בֶּרְטֶה נהנה מניצחונו המוסרי, אך חש שזמנו מתקרב לסיומו. גופו נכשל, שנה אחר שנה. אך לא היה זה משנה בעומק העניין. התנועה שהשיק תחיה אחריו

לאורך זמן. הפרספקטיבה הזאת העניקה לו שלושה שמעולם לא הכיר, הוא שתמיד פקפק בתועלת מאבקיו.

בריאותו המידרדרת חייבה אותו למסור את המשימות הכבדות ביותר לעמיתיו. השפעתו על התנועה נותרה משמעותית — איש לא העז לערער על כיווניה — אך חש שהוא הופך בהדרגה לסמל יותר מאשר לגורם פעיל.

— חברים... אמר להם באותה שתהיה התערבותו האחרונה, ...עשינו את העבודה.

קטע את עצמו והעיף מבט בשעתוק 'החדר בארל' של ואן גוך שהחזיק מקום כבוד על קיר משרדו מאז ההתחלה.

— אז כן, אולי מועצת זכויות האדם תיתן לנו את הדין להיפך. אולי לא נזכה לעולם רשמית. אך זה לא העיקר. מה שחשוב הוא שהצתנו משהו בלתי הפיך.

בגני סָרָה, תחת שמש דצמבר שעוד חיממה את האבנים, הפרופסור הזקן התבונן בדרך שעברה. המנהל הצרפתי לא הצליח למנוע את שינוי התודעות. יחס כוחות בינלאומי חדש נולד. פְּרִיטֶיה מצא בכך סוג של הגשמה שמעולם לא קיווה לה בנעוריו האידיאליסטיים.

אי שם באולמות הממוזגים של מוזיאון אורסה, 'החדר בארל' של ואן גוך המשיך את עדותו הדוממת. עכשיו, ייצג הרבה יותר מיופייה הנצחי של האמנות. הוא סימל את הסבלנות ההכרחית כדי שהצדק בסופו של דבר ייעשה.

כי במאבק על האמת — פייר פְּרִיטֶיה הבין זאת מזמן — רק ההתמדה והאמון בזמן חשובים.

כעבור שנתיים, ב-2034, כשמועצת זכויות האדם נתנה סוף סוף את החלטתה לאחר שנים של גרירת רגליים, וענשה בפועל את

צרפת על הפרת זכות הקניין ומניעת צדק, האירוע זכה רק לכמה שורות בעיתונים הבינלאומיים. התיק הפך לאייקוני עד כדי כך שסיומו הרשמי היה פחות חשוב מהשפעתו המשנה על התודעות העולמיות.

פייר פֶּרֶטֶה כבר לא היה שם ליהנות מניצחונו הסופי. הוא הלך לעולמו בשלווה שנה קודם לכן, בשנתו, מוקף בספריו ובתיקיו. צרפת, שנדחקה לקיר לאחר הרשעתה באו"ם, ניהלה בסופו של דבר משא ומתן. שש יצירות מאוסף מְצוּקָטָה ישובו ליפן, כשפריז שומרת על הפריטים הנדירים ביותר תמורת פיצויים תרבותיים וכספיים משמעותיים. פשרה בסגנון צרפתי שסיפקה חלקית את התביעות תוך שמירה על עיקר האוספים הלאומיים.

המוזיאונים המערביים נאלצו להקים מחלקות המתמחות בשאלות פרובנס. פיתחו מדיניות שקיפות חסרת תקדים, בלחץ דעת הקהל ואותו דור חדש של אוצרים שהוכשרו ברוח שלאחר מְצוּקָטָה. האוניברסליזם המערבי לא נעלם.

אך הוא הסתגל לדרישות העכשוויות של צדק וכיבוד זכויות עמים. פרשת מְצוּקָטָה הוכיחה שאדם אחד, מוקף בכמה נאמנים וחמוש רק באמת, יכול לאתגר את המדינות החזקות ביותר. הקרב הארוך למען הצדק התרבותי הבינלאומי נמשך, נישא בידי אלפי לוחמים חדשים. בבית הקברות של סֶרֶה, שבו נח כעת פייר פֶּרֶטֶה, לוחית זיכרון הנציחה את המוטו האהוב עליו: "האמת איטית, אך היא בטוחה". פרשת מְצוּקָטָה המחישה בהדר את צדקת הנוסחה הזאת. הזמן נתן צדק לפרופסור הקטלוני הזקן.

אפילוג

רומן זה, המסתיים כאן, בהשראת אירועים אמיתיים אך ממוקמים במסגרת בדיונית, ממחיש את המנגנונים המורכבים של הביזה התרבותית המדינתית ואת הצעדה הארוכה לעבר צדק מתקן. הוא מוקיר תודה לכל אלה אשר, כמו עמותת "השבה והשבות", נלחמים באומץ למען ניצחון האמת.

פרשת מְצוּקָטָה, כפי שסופרה כאן, מוכיחה שהצדק אינו נמדד רק בהשגת השבות מוחשיות, אלא גם ובעיקר בשינוי ההדרגתי של הדיון הציבורי. לעיתים, לשאול את השאלות הנכונות בהתמדה מתגלה כחשוב יותר מלקבל מיד את התשובות הנכונות.

מי ייתן ורומן זה יעורר פעולות ממשיות נוספות למען הצדק ויתרום לבואו של עולם הוגן יותר בתחום התרבות והאמנויות.
